

ԱՐՏԱՇԵՍ ԳԵԴԱՄՅԱՆ.
ԴԺՎԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀ
ԴԵՊ ՍՏԱՄԲՈՒԼ

АРТАШЕС ГЕГАМЯН:
ТРУДНАЯ ДОРОГА
В СТАМБУЛ

ARTASHES GEGHAMYAN:
THE THORNY PATH
TO ISTANBUL

ARTACHÈS GUEGHAMYAN:
LE DUR CHEMIN
D'ISTANBUL

ARTASES GEĠAMYAN:
İSTANBUL'A
DOĞRU ZORLU YOL

ARTASCHES GEGHAMJAN -
DER SCHWERE WEG
NACH ISTANBUL

ARTASHES GEGHAMYAN-
CAMINO DIFÍCIL
A ESTANBUL

**ԱՐՏԱՇԵՍ ԳԵՂԱՄՅԱՆ.
ԴԺՎԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀ
ԴԵՊ ՍՏԱՄԲՈՒԼ**

**АРТАШЕС ГЕГАМЯН:
ТРУДНАЯ ДОРОГА
В СТАМБУЛ**

**ARTASHES GEGHAMYAN:
THE THORNY PATH
TO ISTANBUL**

**ARTAŞES GEĖAMYAN:
İSTANBUL'A
DOĞRU ZORLU YOL**

**ARTACHES GUEGHAMYAN:
LE DUR CHEMIN
D'ISTANBUL**

**ARTASCHES GEGHAMJAN -
“DER SCHWERE WEG
NACH ISTANBUL”**

**ARTASHES GEGHAMYAN -
“CAMINO DIFÍCIL
A ESTANBUL”**

ՀՏՊ 342

ԳՄՊ 67.99 (2)1

Գ 422

Գեղամյան Արտաշես

Գ 422 Դժվար ճանապարհ դեպ Ստամբուլ / Ա.Գեղամյան.

– Եր. : Հեղինակային հրատարակություն, 2013. – 142 էջ:

Գրքում հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, թուրքերեն, գերմաներեն, իսպաներեն լեզուներով ներկայացված են Ազգային ժողովի պատգամավոր Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունից, ԵԱՀԿ Խորհրդարանական վեհաժողովում Հայաստանի Ազգային ժողովի մշտական պատվիրակության ղեկավար, «Ազգային Միաբանություն կուսակցության» և «Հյուսիսային հեռանկար» հասարակական կազմակերպության նախագահ Արտաշես Գեղամյանի մտորումները 2013 թ. հունիսի 29-ից հուլիսի 3-ը Ստամբուլում կայանալիք ԵԱՀԿ Խորհրդարանական վեհաժողովին՝ Հայաստանի Ազգային ժողովի պատվիրակության մասնակցության հարցի շուրջ:

ՀՏՊ 342

ԳՄՊ 67.99 (2)1

Гегамян Арташес

Трудная дорога в Стамбул / А. Гегамян.

– Ер.: Авторское издание, 2013. – 142

В книге на армянском, русском, английском, испанском, турецком, немецком, французском языках представлены раздумья депутата Национального Собрания от Республиканской партии Армении, руководителя постоянной делегации Национального Собрания Армении в Парламентской Ассамблее ОБСЕ, председателя партии “Национальное Единение” и общественной организации “Северная перспектива” Арташеса Гегамяна в связи с участием делегации Национального Собрания Армении на Стамбульской сессии (с 29-го июня по 3 июля т.г.) Парламентской Ассамблее ОБСЕ.

ISBN 978-99941-0-534-2

© Ա.Գեղամյան, 2013 թ.

© А. Гегамян, 2013 г.

ՆԱԽԱԲԱՆ

Նոր պատմական ժամանակներում հայ ժողովուրդը ճակատագրի բերումով բազմիցս հայտնվել է դաժան աշխարհամարտերի հորձանուտում՝ կրելով մեծագույն կորուստներ: Բարեբախտաբար, հայության համար ճակատագրական տարիներին եղել են հիրավի քաղաքական տիտաններ՝ Վուդրո Վիլսոն, Լյոդ Ջորջ, ովքեր ասես որպես ցեղասպանության կորուստների և հայրենագրկման փոխհատուցում ջանում էին վերականգնել նրա պետականությունն իր պատմական հողերում՝ Բիթլիս, Էրզրում, Վան, Կարս ... Նրանց կողմից խստորեն դատապարտված Օսմանյան կայսրությունում հայերի ցեղասպանությունը, ցավոք, մինչև օրս տակավին պետականորեն չի ճանաչվում այդ մեծ ողբերգությանը քաջատեղյակ շատ երկրներում: Ավելին, փորձեր են արվում նույնիսկ կասկածի ենթարկել անկախ Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության իրավունքը իրենց պատմական տարածքներում տնօրինելու սեփական կյանքն ու ապագան...

Հայ ժողովուրդը ԵԱՀԿ անդամ երկրների հետ ողջունեց 1990 թ., երկու Գերմանիաների վերամիավորումը որպես մեկ ամբողջություն, ինչպես նաև նորանկախ պետությունների ստեղծումը Բալկաններում: Սակայն Ազատության ու Անկախության բերկրանքը վայելելու ձգտումներից համառորեն ջանում են զրկել Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդին, որը Հելսինկիի Եզրափակիչ փաստաթղթի ոգուն ու տառին համապատասխան՝ հռչակել է ինքնիշխան պետություն և ուզում է ապրել խաղաղ, ժողովրդավարական երկրին հարիր կյանքով:

Մոտ օրերս Ստամբուլում գումարվելու է ԵԱՀԿ Խորհրդարանական վեհաժողովի նստաշրջանը, որի օրակարգում է «Հելսինկի՝ գումարած 40» հարցը:

Ինչ խոսք, արդեն իսկ տարակուսելի, եթե չասենք պարադոքսալ է բուն այն փաստը, որ նման օրակարգով նստաշրջանը իրավիրվում

ՆԱԽԱԲԱՆ

Է Թուրքիայում՝ մի երկրում, որն ավելի քան քսան տարի Հայաստանը պահում է շրջափակման մեջ, մի երկրում, որը վիժեցրել է ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի լայնախոհ և աշխարհաքաղաքական պատասխանատվության գիտակցմամբ ընդունած որոշումը՝ նորմալացնել հարաբերությունները Թուրքիայի հետ: Եվ դա այն պարագայում, երբ վերջինս Ադրբեջանի հետ համատեղ վարում է հենց Հելսինկիի ոգին ու նպատակները ժխտող քաղաքականություն, որը դեռ մի բան էլ ուղեկցվում է Բաքվից հնչող ռազմաշունչ հայատյաց քարոզչությամբ և սադրիչ քայլերով ...

Պատմությունը հայերին սովորեցրել է բացճակատ նայել աշխարհին ու նույն կերպ դիմագրավել բոլոր մարտահրավերներին: Դրա մի ապացույցն էլ այն է, որ չնայած Թուրքիայից կրած բոլոր անարդարություններին, ցավերին, Հայաստանի Ազգային ժողովը լիազոր պատվիրակներ է գործուղում Ստամբուլ, գործուղում է ոչ թե ինչ-ինչ դավադիր հանձնարարություններով, այլ սեփական և համընդհանուր հոգսերի, ակնկալիքների շուրջ եվրոպացի, եվրասիացի և ամերիկացի գործընկերների հետ անկեղծորեն, հրապարակավ խորհրդակցելու, առկա փակուղիներից ելքեր փնտրելու և գտնելու սպասումով՝ նաև այդ կերպ կյանքի կոչելով Հելսինկյան Եզրափակիչ փաստաթղթի սկզբունքներն ու գաղափարները:

Ահա և այս ու հարակից այլ խնդիրներով է մտահոգ ԵԱՀԿ Խորհրդարանական վեհաժողովում Հայաստանի Ազգային ժողովի մշտական պատվիրակության ղեկավար Արտաշես Գեղամյանը՝ ընթերցողի դատին հանձնելով իր «Դժվար ճանապարհի դեպ Ստամբուլ» մտորումները:

ԷՄԱՆՎԵԼ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՊՐՈՖԵՍՈՐ

ԱՐՏԱՇԵՍ ԳԵՂԱՄՅԱՆ. ԴԺՎԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԴԵՊ ՍՏԱՄԲՈՒԼ

Երբ Հայաստանի սիրով ես սնվում,
Ասես դեռ նոր է քո հոգին ծնվում,
Սկիզբ առնելով Արարատից սեզ՝
Սերն այդ անկաշկանդ չի հատնում երբեք:
Հայաստանը սիրիր ռուսավարի,
Ունայնության սին ձևերից հեռու,
Սիրիր Արմենիան գուլաված սիրով,
Խաղաղ լուծելով հարցերը բոլոր,
Ողջ աշխարհը թող դառնա բուրաստան,
Քո ծնողներն են՝ Ռուսիա – Հայաստան:
Վիկտոր Կոնոպլով

2013 թ. հունիսի 29-ից հուլիսի 3-ը Ստամբուլում տեղի է ունենալու ԵԱՀԿ Խորհրդարանական վեհաժողովի քսաներկուերորդ ամենամյա նստաշրջանը: ԵԱՀԿ ԽՎ-ում Հայաստանի Ազգային ժողովի պատվիրակությունը հայտնվել է դժվարին ընտրության առջև:

Մի կողմից՝ մենք իրավունք չունենք բոյկոտելու այնպիսի ծանրակշիռ կազմակերպության հրավերը, ինչպիսին ԵԱՀԿ ԽՎ-ն է, մանավանդ այն պայմաններում, երբ քիչ չեն ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի գործադրած ջանքերը, որոնց շնորհիվ Ադրբեջանն ահա արդեն քսան տարի ձեռնպահ է մնում Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության (ԼՂՀ) դեմ լայնածավալ ռազմական գործողություններ սկսելուց: Եվ սա այն դեպքում, երբ վերջին 4 – 5 տարում Ադրբեջանն ավելի քան 12 մլրդ դոլարի ռազմական տեխնիկա է ձեռք բերել, ընդ որում՝ հարձակողական բնույթի: Հանուն արդարության նշենք, որ ապշերոնյան քաղաքական գործիչներին խիստ սթափեցնում են նաև Հայաստանի անդամությունը Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությանը (ՀԱՊԿ) և Լեռնային Ղարաբաղի ինք-

նապաշտպանության բանակի և Հայաստանի զինված ուժերի հիմնադիր մարտական պատրաստվածությունը: Այստեղ արժե հիշեցնել, որ մեր զինված ուժերի Գերագույն գլխավոր հրամանատարը՝ ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը, 1989 – 1993 թթ. ղեկավարել է ԼՂՀ ինքնապաշտպանության հաղթական ուժերի կոմիտեն:

Մյուս կողմից՝ մենք պիտի կողմնորոշվենք, թե որչափ բարոյական է մեկնել Թուրքիա՝ մի երկիր, որի իշխանություններն ահա արդեն 98 տարի չեն ձանաչում 1915 – 1923 թթ. Օսմանյան կայսրությունում իրականացված Հայոց ցեղասպանությունը: Բարոյակա՞ն է արդյոք մեկնել մի երկիր, որի իշխանությունները XX դարասկզբին ողբերգական ճակատագրի մատնեցին հայ ժողովրդին: Այս մասին ս.թ. ապրիլի 24-ին, Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օրվա կապակցությամբ ՀՀ նախագահն իր ուղերձում հայտարարել է. «Տարածաշրջանի բնիկ և հնագույն ժողովուրդներից մեկը բնաջնջվեց իր տանը և բռնազաղթի ճանապարհին: Տարածաշրջանի բնիկ և հնագույն ժողովուրդներից մեկը XX դարի առաջին ցեղասպանության հետևանքով կորցրեց հազարամյակների ընթացքում կուտակած հոգևոր-մշակութային արժեքներ, որոնք, լինելով ազգային՝ հայկական, որպես արվեստի ստեղծագործություններ և քաղաքակրթական նվաճումներ՝ ունեին նաև համաշխարհային նշանակություն: Տարածաշրջանի բնիկ և հնագույն ժողովուրդներից մեկը ցեղասպանության հետևանքով կորցրեց հազարամյակների ընթացքում կուտակած նյութական արժեքներ, որոնք յուրացվեցին թուրքական պետության և նրա բնակչության կողմից: Տարածաշրջանի բնիկ և հնագույն ժողովուրդներից մեկը ցեղասպանության հետևանքով կորցրեց իր հայրենիքում ապրելու հնարավորությունը և իրավունքը ...»:

Նախքան ԵԱՀԿ ԽՎ Ստամբուլի մտաշրջանին մասնակցելու որոշումը կայացնելը՝ ինքներս մեզ համար պետք է պարզենք. Հայաստանի խորհրդարանականների պատվիրակության ուղևորությունը Ստամբուլ կօրհնե՞ն արդյոք Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Երկրորդը և Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Արամ Առաջինը, որոնք ս.թ. ապրիլի 24-ին հանդես եկան համատեղ հայտարարությամբ, ուր ասվում է. «Անհատական սեփական կալվածքների հետ Օսմանյան կայսրության ենթակայության ներքո գտնվող Արևմտյան Հայաստանում և Կիլիկիայում, ինչպես և Թուրքիայի այլ շրջաններում ապրող հայությունը կորցրեց նաև եկեղեցապատկան կալվածքներ՝ եկեղեցիներ, սրբատեղիներ, վանքեր,

կրոնական, կրթական ու բարեսիրական կենտրոններ, մշակութային ու կրոնական մեծ արժեք ունեցող իրեր՝ խաչքարեր, ձեռագրեր, սրբանկարներ և այլն:

Ցեղասպանության ենթարկված ու բռնի միջոցներով տեղահանված հայ ժողովրդին պատկանող բոլոր կալվածքները սեփականացվեցին Թուրքիո պետության կողմից՝ «լքյալ կալվածքներ» անվան տակ ...»:

Ցավով ու դատապարտմամբ լի այս գնահատականների հետ մեկտեղ մեր հիշողության մեջ վերակենդանանում են այլ իրադարձություններ ևս: Այսպես, ս.թ. ապրիլի 24-ին, Ստամբուլի կենտրոնում, Թաքսիմ հրապարակում մի քանի հարյուր մարդ էր հավաքվել՝ հարգանքի տուրք մատուցելու 1915 – 1923 թթ. Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակին: Սգո միջոցառում էին կազմակերպել նաև թուրքական «Ասա՝ ոչ ռասիզմին և նացիզմին» (DurDe) նախաձեռնության ներկայացուցիչները: Հռետորները բացեիքաց արտասանում էին «Հայոց ցեղասպանություն» բառերը: Ակցիայի մասնակիցները հիմնականում թուրքեր էին, այդ թվում՝ հավատացյալ մահմեդականներ: Հիշենք նաև Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի 2010 թ. մարտի 16-ի հայտարարությունը բրիտանական BBC հեռուստաընկերությանը: Պատասխանելով մի շարք երկրների խորհրդարանների կողմից Օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության բանաձևի ընդունման վերաբերյալ BBC-ի թղթակցի հարցին՝ նա ասաց, թե Թուրքիայում 170 հազար հայ է ապրում, որոնցից միայն 70 հազարն ունի տեղի քաղաքացիություն: Վաղը, եթե հարկ լինի, «այդ հարյուր հազարին, որոնց հիմա մենք տեղ ենք տալիս, ես կասեմ, թող լքեն մեր երկիրը, քանի որ նրանք իմ քաղաքացիները չեն, և ես պարտավոր չեմ նրանց պահել իմ երկրում», – հայտարարեց Էրդողանը: Ավելի ուշ Թուրքիայի վարչապետն ասաց, թե իր մտքերն աղավաղել են արտասահմանյան լրատվամիջոցները, բայցև ընդգծեց, որ մտադիր չէ ներողություն խնդրել իր բառերի համար, որոնք ճիշտ չեն մեկնաբանվել:

Ակամա հիշեցի նաև Հայաստանում Լեհաստանի դեսպան Ջոհիսլավ Ռաչինսկու հարցազրույցից մի հատված: Այս տարվա մայիսի 2-ին REGNUM լրատվական գործակալությանը տված հարցազրույցում, պատասխանելով Հայաստանի արտաքին քաղաքական կողմնորոշման մասին հարցին, նա, մասնավորապես, ասաց. «Շատերին ԵՄ-ն ասես կայսրության նոր ձև է թվում՝ բառի դրական

իմաստով: Մենք կայսրություն բառին բացասական նշանակություն ենք տալիս, բայց իզուր: Կայսրությունները վիթխարի ավանդ են բերել բովանդակ տարածաշրջանների և երկրների զարգացմանը: Անգամ Օսմանյան կայսրությունում, հաշվի առնելով, իհարկե, 1915 թ. ողբերգական իրադարձությունները, հայկական մշակույթը և բիզնեսը զարգանում էին: Այստեղ ամեն բան չէ, որ միանշանակ է ...»: Ի՞նչ է սա՝ հայ ժողովրդի պատմության բացարձակ անիմացություն, թե՞ դրա միտումնավոր խեղաթյուրում: Մի՞թե պան դեսպանը չգիտե 1894 – 1896 թթ. Օսմանյան կայսրությունում հայերի զանգվածային սպանությունների մասին: Չլինի՞ թե արդեն մոռացվել են 1895 թ. աշնան և ձմռան ջարդերը Սասունում, կոտորածները Ստամբուլում և Վանի շրջանում: Մի՞թե մոռացության են մատնվել թուրքական իշխանությունների կողմից կազմակերպված հայերի զանգվածային նախաձիռն Արևմտյան Հայաստան – Արևելյան Թուրքիայում՝ Երզնկայում, Էրզրումում (իմ պապերի փոքր հայրենիքում), Գյումուշխանեում, Բայբուրթում, Ուրֆայում և Բիթլիսում: Մի՞թե «բովանդակ տարածաշրջանների և երկրների զարգացման» գործում ունեցած «վիթխարի ավանդ» ասելով՝ Ջոիսլավ Ռաչինսկին նկատի ունի հայերի արյունալի կոտորածների արդյունքները 1894 – 1896 թթ.: Հիշեցնենք բարեկամական Լեհաստանի դեսպանին, որ այդ ժամանակ Թուրքիայում գտնվող լյութերական միսիոներ Իոհաննես Լեփսիուսը, որը բարեխղճորեն օգտագործել է գերմանական և այլ աղբյուրներ, ողբերգական վիճակագրություն է հավաքել. սպանվածներ՝ 88243 մարդ, ունեզրկվածներ՝ 546000 մարդ, թալանված հայկական քաղաքներ և գյուղեր՝ 456, պղծված եկեղեցիներ ու վանքեր՝ 649, մզկիթի վերածված 328 եկեղեցի ...

Լեհաստանի դեսպանի այս անգգույշ արտահայտությունը խոր ափսոսանք հարուցեց ինձ, քանզի հայ և լեհ ազնվագարմ ժողովուրդները կապված են բազմադարյա բարեկամության կապերով: Այս առնչությամբ կուզենայի վկայակոչել լեհական ազդեցիկ “Echo Polskie” («Լեհական արձագանք») ամսագիրը, որի խմբագրությունը հատուկ թողարկում է նվիրել Հայաստանին և հայ ժողովրդին: Մի քանի մեջբերում կատարենք այդ հրապարակումից. «Չի կարելի կարեկցություն չհայտնել մի ժողովրդի, որին փորձեցին գլխովին բնաջնջել, որը ժամանակի կարճ հատվածում այնպիսի տառապանքներ կրեց, որոնք անծանոթ չեն Դանթեի դժոխքի ինը պարունակի, և որը, այնուամենայնիվ, ոգով չընկճվեց և եռանդուն

ընթանում է առեղծվածային ապագային ընդառաջ: Չի կարելի չողջունել մի ժողովրդի, որի համար ռուսական իշխանությունները թուրքական լծից ազատագրեցին նրա հայրենի հողերի մի մասը՝ Վանը, Մուշը, Բիթլիսը, Էրզրումը ... Լեհերը հայերին եղբայրական ժողովուրդ են համարում: Հայերն սկսեցին լեհական հողերում հաստատվել Կիլիկյան թագավորության անկումից (1375 թ.) շատ չանցած, և հայ ասպետներն արդեն Յագելոյի (կամ Վլադիսլավ Յագայլո՝ Լիտվայի մեծ իշխան, լեհական Յագելոնների հարստության հիմնադիր, լեհական թագավոր – 1386 թ.) արքունիքում մեծ կշիռ ունեին: Նրանք իրենց հետ բերեցին մեծ հարստություն, խաչակիրների բազում սերունդներից փոխառած եվրոպական մշակույթ և հսկայական ռազմափորձ: Այդ փորձը շատ շուտով պետք եկավ Լեհաստանին: 1410 թ. Գրյունվալդի ճակատամարտում, Յագելոյի և Վիտովտի (կամ Վիտաուտաս՝ Լիտվայի մեծ իշխան 1392 թվականից) աչքերի առջև, Մաշկովցի Ջինդորմի գինադրոշների ներքո, Սև Ջավիշայի, Տաչևցի Պովալայի, Տարգովցի Աղվեսի և լեհ փառապանծ այլ ասպետների հետ ուսուսի՝ գերմանացիների դեմ մարտնչում էին ներկայիս լեհ-հայկական գործիչների նախնիները՝ Աբրահամովիչները, Թեոդորովիչները, Կրիշտաֆովիչները, և չնսեմացրին նրանք հայ հնագույն մարտական փառքը: Այդ ժամանակվանից սկսած՝ մինչև մեր օրերը, հայերը նշանակալի տարր են լեհական ազգային տարերքում. նրանք վերջնականապես չեն ձուլվում այդ տարերքին, բայց նրա անբաժան օրգանական մասն են կազմում: Լեհաստանն ու Հայաստանն ավերվել և ամայացվել են համանման՝ անմարդկային միջոցներով: Ուստի լեհն ու հայը լավ են հասկանում իրար: Նույն վերքերով են արյունահոսում նրանց կրծքերը, նույն արցունքներն են հոսում նրանց աչքերից: Հային լեհի հետ մերձեցրել է ընդհանուր ցավը ... Դրա համար էլ «Լեհական արծազանքը» Հայաստանին հատուկ թողարկում է նվիրել» («Լեհերը և հայերը»: – «Հայկական բանբեր», 1916 թ., 6 մարտի, № 6, էջ 1–2):

Միանգամայն անհասկանալի է նաև դեսպանի խոսքերի ենթատեքստը 1920 թ. Հայաստանի անվտանգության համար պատասխանատու պետությունների վերաբերյալ: Այսպես. Ջոիսլավ Ռաչինսկին հարց է տալիս. «1920 թ. ո՞վ էր Հայաստանի անվտանգության երաշխավորը, և ինչո՞վ ավարտվեց դա»: Ստիպված եմ կրկին դիմել գրեթե մեկդարյա վաղեմության պատմական փաստերին: Եվ այսպես, 1920 թ. օգոստոսի 10-ին Սևր քաղաքում (Ֆրանսիա) Անտանտի

երկրներն ու դրանց միացած պետությունները (Իտալիա, Ճապոնիա, Բելգիա, Հունաստան, Լեհաստան, Պորտուգալիա, Ռումինիա, Սերբերի, խորվաթների և սլովենացիների Թագավորություն, Հիջաս, Չեխոսլովակիա, Հայաստան)՝ մի կողմից, և Օսմանյան կայսրության կառավարությունը՝ մյուս կողմից, ստորագրեցին Սևրի դաշնագիրը։ Այդ պայմանագրով Թուրքիան կորցնում էր վերահսկողությունը Սիրիայի, Միջագետքի, Պաղեստինի, Հիջասի (այժմ՝ Սաուդյան Արաբիա), Եգիպտոսի, Կիպրոսի, Մարոկոյի, Թունիսի և Լիբիայի վրա։ Թուրքական աշխարհամասային տիրույթները Եվրոպայում (Արևելյան Թրակիա և Էդիրնե՝ Ադրիանապոլիս, Հալիոպոլիսյան թերակղզի և Էգեյան ծովի կղզիներ՝ բացի Դոդեկանեսի կղզեխմբից) հանձնվում էին Հունաստանին։ Վերջինս մի շարք տարածքներ ստացավ Փոքր Ասիայում (Զմյուռնիա, ներկայումս՝ Իզմիր և շրջակայքը)։ Նշենք նաև, որ Կոստանդնուպոլիսն ու սևծովյան նեղուցների գոտին հայտարարվում էին ապառազմականացված գոտի և հանձնվում էին միջազգային կառավարման։ Սևրի դաշնագրի համաձայն՝ Թուրքիան Հայաստանը ճանաչում էր որպես «ազատ և անկախ պետություն»։ Թուրքիան և Հայաստանը համաձայնվում էին ենթարկվել ԱՄՆ նախագահ Վուդրո Վիլսոնին սահմանների իրավարարության գծով՝ Վան, Բիթլիս, Էրզրում ու Տրապիզոն վիլայեթներում և ընդունել դեպի Սև ծով Հայաստանի ելքի (Բաթումով) նրա պայմանները։ Երեթուկես ամիս անց՝ 1920 թ. նոյեմբերի 22-ին, կայացվեց ԱՄՆ նախագահ Վուդրո Վիլսոնի Իրավարար վճիռը Հայաստանի և Թուրքիայի տարածքային սահմանազատման մասին՝ ամրագրված ԱՄՆ նախագահի, պետքարտուղարի ստորագրություններով և կնքված ԱՄՆ Մեծ կնիքով, ըստ որի այն չունեւր վավերացման կարիք ԱՄՆ ներքին օրենսդրության համաձայն։ Հիշեցնենք, որ ԱՄՆ նախագահ Վուդրո Վիլսոնի Իրավարար վճիռը վերաբերում է բացառապես հայ ժողովրդին և Հայաստանին։ Վուդրո Վիլսոնի ղեկավարությամբ գծված քարտեզում նշված է Թուրքիայի կողմից Հայաստանին վերադարձվելիք հայկական տարածքների չափը։ Այն կազմում էր 40 հազ. քառ. մղոն (ավելի քան 90 հազ. քառ. կմ). Էրզրումից՝ 40 հազ. քառ. կմ, Վանից՝ 20 հազ. քառ. կմ, Տրապիզոնի և Բիթլիսի նահանգներից՝ 15-ական քառ. կմ։ Տարիներ հետո բրիտանական վարչապետ Լլոյդ Ջորջն իր հուշերում կգրի. «Բայց Վուդրո Վիլսոնի անհանգիստ հոգին այնքան էլ թույլ չէր, ինչպես նրա մարմինը, որի մեջ կյանքը հագիվ էր առկայծում։ Երբ դաշնակցային տերությունները ձեռնամուխ եղան

Թուրքիայի հետ, առանց Ամերիկայի մասնակցության, հաշտության համաձայնագրի պայմանների մշակմանը, ի զարմանս մեզ, երկար ուղերձ ստացանք՝ թելադրված կաթվածահար, բայց Սպիտակ տան դեռ աննկուն իդեալիստից, ուղերձ, որը ցույց էր տալիս, թե նրա հետաքրքրությունը Թուրքական կայսրության հալածյալ քրիստոնյա բնակչության հանդեպ բոլորովին էլ չէր թուլացել»։ Այդ ուղերձը հաստատում էր ԱՄՆ պաշտոնական դիրքորոշումը Հայկական հարցի լուծման գործում. «Հայաստանին վերաբերող ծրագրի նկատմամբ Միացյալ Նահանգների կառավարության իրական հետաքրքրությունը կասկածի ենթակա չէ, և կառավարությունը վստահ է, որ քաղաքակիրթ աշխարհին սպասում ու պահանջում է առավելագույն բարեհաճ վերաբերմունք այդ երկրի հանդեպ»։ Նշենք, որ 1920 թ. հուլիսի 20-ին Կոստանդնուպոլսում սուլթանի խորհուրդն ամբողջ կազմով՝ բացի մեկից, քվեարկեց հաշտության պայմանագրի ստորագրման օգտին, և օգոստոսի 10-ին Թուրքիան պաշտոնապես ստորագրեց Սևրի դաշնագիրը՝ դրանով իսկ ճանաչելով իր պատասխանատվությունը Հայոց ցեղասպանության համար։ Հիշեցնենք, որ ԱՄՆ նախագահի Իրավարար վճիռը կայացվել է 1920 թ. նոյեմբերի 22-ին։ Իրավարար որոշմամբ սահմանվում էր, որ «Քոթուր քաղաքից հարավ-արևմուտքում գտնվող պարսկական սահմանից Հայաստանի սահմանագիծն անցկացված է մեծ բարձրության հոծ բնական պատնեշով, որը ձգվում է Վանա լճից դեպի հարավ և հայկական Բիթլիս և Մուշ քաղաքներից դեպի հարավ-արևմուտք։ Այդ սահմանագիծը որպես թուրքական պետության մաս է թողնում Հաքիարի ողջ սանջակը կամ Վանի վիլայեթի մոտ կեսն ու գրեթե ողջ Սղերթի սանջակը»։ Հայաստանի Հանրապետությունը, որն այն ժամանակ ներառում էր Կարսի նահանգի և Նախիջևանի տարածքները ռուս-թուրքական մինչպատերազմյան սահմաններում, Վանի, Բիթլիսի, Էրզրումի և Տրապիզոնի վիլայեթների մոտ կեսին հավասար հավելյալ տարածք էր ստանում՝ 40.000 քառ. մղոն ընդհանուր մակերեսով։ Ամերիկյան հաշվարկներով՝ դա կազմում էր Օտոմանյան կայսրությունում պատմական Հայաստանի տարածքի մոտ 40 %-ը։

1920 թ. նոյեմբերի 29-ին կազմավորվեց Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունը, բայց, հանուն արդարության նշենք, որ նրա կազմավորման փաստը չփոխեց ոչ Սևրի դաշնագրի որոշումը, ոչ ԱՄՆ նախագահ Վուդրո Վիլսոնի Իրավարար վճիռը, որոնք, ցավոք, իրագործված չեն առայսօր։

XX դարասկզբի պատմական իրադարձություններից անցնենք մերօրյա իրողություններին: Եվ այսպես, 2011թ. նոյեմբերի 23-ին Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանը թուրքական պետության անունից ներողություն խնդրեց զանգվածային սպանությունների համար, որոնք կատարվել են գերազանցապես քուրդալիսիայան Դերսիմ նահանգում 1930-ականների երկրորդ կեսին: Սպանդի փաստացի մեղավորը, ըստ նրա, ժողովրդա-հանրապետական կուսակցությունն է եղել (ԺՀԿ), որն այն տարիներին առհասարակ միակ կուսակցությունն էր երկրում: Թուրքիայի վարչապետը կոչ էր անում դրա ներկայիս առաջնորդին ԺՀԿ անունից ներողություն խնդրել այն տարիների ողբերգության համար: «Ե՞ս պետք է ներողություն խնդրեմ, թե՞ դուք (նկատի ունի ԺՀԿ առաջնորդ Քեմալ Քըլժչդարօղլուն – Ա.Գ.): Եթե պետք է ներողություն խնդրել պետության անունից և եթե կա նման հնարավորություն, ես կարող եմ դա անել, և ես ներողություն եմ խնդրում: Բայց եթե մեկը կա, որ պետք է ներողություն խնդրի ԺՀԿ անունից, ապա դա դուք եք, քանի որ դուք դերսիմիցի եք: Դուք ասում էիք, որ ձեզ համար պատիվ է դերսիմի լինելը: Դե, ուրեմն, պաշտպանեք ձեր պատիվը», – հայտարարել է Էրդողանը «Արդարություն և զարգացում» իշխող կուսակցության ժողովում: Սա առաջին պաշտոնական ներողությունն էր թուրքական կառավարության անունից երկրի արևելքում, Դերսիմ քաղաքում (որն այժմ հայտնի է որպես Թունջելի) 1936 – 1939 թթ. ընթացքում հազարավոր մարդկանց սպանության համար: Շատ կարևոր է, որ Էրդողանը դրանով իսկ արձագանքեց ԺՀԿ առաջնորդ Քըլժչդարօղլուի այն պահանջին, որ Թուրքիան պետք է առերեսվի իր անցյալի հետ: Էրդողանի հայտարարության և Քըլժչդարօղլուի պատասխան գործողությունների հետ կապված՝ բավական հետաքրքիր եզրահանգումներ է արել թյուրքագետ, «Կալիֆորնիա կուրիեր» թերթի խմբագիր Հարութ Սասունյանը: Kurdishcenter.ru էլեկտրոնային պարբերականի 2012 թ. հունվարի 6-ի հրապարակման մեջ նա գրում է. «Դերսիմի ջարդերի առիթով վարչապետի (Էրդողանի – Ա.Գ.) հայտարարություններն ուշադիր զննելիս չի կարելի չնկատել ահավոր նմանությունները Թուրքիայի Հանրապետության կողմից Հայոց ցեղասպանության ժխտման հետ: Նմանություն կա՝ 1. քուրդ զոհերի թվաքանակը տասնյակ հազարներից մինչև 13.800-ի կրճատելու, 2. քրդերի ջարդերը որպես «սպանություններ» կամ «միջադեպեր» դիտարկելու, 3. «սպանությունների» մեղքն ավելի շուտ ընդդիմախոս

քաղաքական կուսակցության, այլ ոչ թե թուրքական պետության վրա դնելու և 4. զոհերի ժառանգներին ոչ մի փոխհատուցում չառաջարկելու ձգտման մեջ»:

Նշենք, որ մեր այն հայրենակիցները, ովքեր 1915 թ. հրաշքով ողջ էին մնացել, ապաստան գտան Դերսիմի լեռներում՝ հովանավորվելով տեղի ալևիտյան կլանի առաջնորդների կողմից: Քրիստոնյաների հանդեպ կիրառվող հալածանքներից փրկվելու համար հայերը նախընտրեցին ալևիտություն ընդունել, որի հետևորդները հալածվում էին ոչ միայն թուրքերի, այլև սուննիադավան քրդերի կողմից: Առաջին հայացքից նման տարօրինակ ընտրությունը հայերին թույլ էր տալիս մեկուսացված կյանք վարել և հուսալ, որ որոշակի հանգամանքներում կհաջողվի վերադառնալ իրենց ազգային արմատներին: Նշենք նաև, որ թուրք ճանաչված գրող և հասարակական գործիչ Էրքամ Թուֆանի վերլուծական հաղորդումներից մեկում գրող Ջաֆար Սոլղունը հատկանշական հայտարարությամբ է հանդես եկել: Նա, մասնավորապես, նշել է, որ 1915 թվականից հետո Դերսիմի հայերը ծուլվել են տեղի ալևիների և քրդերի հետ, ինչպես հայտնում է *“Ermenihaber.am”* կայքը: Ըստ նրա՝ 1900 թ. Անդրանիկ անունով մի պատմաբան շրջել է Դերսիմում և իր դիտարկումները ներկայացրել «Դերսիմ» գրքում: Այդտեղ նշվում է, որ Դերսիմի բնակչության մոտ 20 տոկոսը հայեր են: Ջաֆար Սոլղունը հիշեցրել է նաև Թուրքիայի Ազգայնական շարժում կուսակցության պատգամավոր Յուսուֆ Հալաչօղլուի խոսքերն այն մասին, թե բոլոր նրանք, ովքեր Դերսիմում քուրդ կամ ալևի են ներկայանում, հայեր են: Սոլղունն ավստոսանք է հայտնել, որ պատմաբան Հալաչօղլուն կարող էր նման անհեթեթություն թույլ տալ: «Այսօր շատ քրդեր վստահ են իրենց ազգային ինքնության հարցում, բայց շատ դեպքերում մտահոգիչ է, որ ոչ բոլորը գիտեն իրենց իսկական ինքնության մասին: Մեր մեջ ապրող հայերը մշտապես պետությունից թաքցրել են, որ իրենք հայ են: Հայկական ծագումը բազմաթիվ խնդիրներ է հարուցել», – նշել է Սոլղունը:

Դերսիմի կոտորածի մասին Էրդողանի հայտարարությունը հիշեցրեց հայտնի թուրք պատմաբան Թաներ Աքչամի խոսքերը, որն անիմաստ է համարում Թուրքիայում Հայոց ցեղասպանության ժխտմանն ուղղված բոլոր քննարկումները: Այսպես, թուրքական *“Zaman”* թերթին տված հարցազրույցում նա ասել է. «Հայտնի իրավագետ Ռաֆայել Լենկինը շրջանառության մեջ է մտցրել «ցեղասպանություն»

տերմինը՝ հիմք ունենալով հենց 1915 թ. իրադարձությունները: Թուրքիայում այդ մասին շատերը գիտեն: Իր հուշերում Լեմկինը գրում է, որ շրջանառության մեջ է մտցրել այդ տերմինը՝ հայերի հետ կատարվածը պատմելու համար: Եվ դրանից հետո մենք քննարկում ենք՝ եղել է արդյոք ցեղասպանություն, թե՞ ոչ: Դուք դա տարօրինակ չե՞ք համարում: Կարծում եմ՝ չարժե ժամանակ վատնել նման քննարկումների համար: Թուրքիայում 1915 թ. իրադարձությունները ժխտող շրջանակները, օգտվելով ժողովրդի (թուրք – Ա.Գ.) անտեղյակությունից, ցանկանում են ապարդյուն քննարկումներ ծավալել... 1928 թ. Թուրքիայի Գլխավոր շտաբը գիրք հրապարակեց Առաջին համաշխարհային պատերազմի մարդկային կորուստների մասին: Գլխավոր շտաբի տեղեկությունների համաձայն՝ այդ ընթացքում սպանվել է մոտ 800 հազար հայ և 200 հազար հույն: Այս թվի մեջ չեն մտնում 1918 թվականից հետո ջարդերից, սովից և հիվանդություններից մահացածները: Ամփոփելով՝ կարելի է ասել, որ զոհերի թիվը հասնում է 1 մլն-ի»: Այստեղ չենք կարող չհիշել նաև թուրքական հեղինակավոր “Milliyet” պարբերականի տեսաբան Հասան Ջեմալի խոսքերը: Լինելով Օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության գլխավոր կազմակերպիչներից մեկի՝ Ահմեդ Ջեմալ փաշայի թոռը, նա սկզբում պաշտպանում էր պաշտոնական Անկարայի՝ Հայոց ցեղասպանության ժխտման քաղաքականությունը: Բայց ժամանակի ընթացքում նա վերանայեց իր մոտեցումները՝ դառնալով Հայոց ցեղասպանության ճանաչման կողմնակից: Այսպես, Հասան Ջեմալը 2007 թ. մարտի 31-ին մասնակցել է Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միության Կալիֆորնիայում կազմակերպած «Դեր Ջորից մինչև Ծիծեռնակաբերդ» կոնֆերանսին: Ամբիոնի մոտ նստած էին հայտնի պատմաբան Ռիչարդ Հովհաննիսյանը և Հայոց ցեղասպանության տարիներին Թուրքիայում ԱՄՆ դեսպան Հենրի Մորգենթաուի թոռնուհին՝ Փամելա Սթեյները: Կոնֆերանսի մասին իր տպավորությունները Հասան Ջեմալը հրապարակել է “Milliyet” թերթում՝ «Ի՞նչ կասի Ջեմալի թոռը» վերնագրով: Հասան Ջեմալը սրահ մտնելիս լսել է, թե ինչպես մասնակիցներից մեկը հարցրել է, թե ինչո՞ւ են հրավիրել մի մարդու թոռանը, ով սպանել է իրենց պապերին: «Ինձ համար երեկոն այստեղ անախորժ է լինելու, բայց պետք է ասեմ, որ ձեզ ողջույններ եմ բերել Անատոլիայից: Մեր արմատները ձգվում են դեպի նույն ակունքները: Ես գիտեմ ձեր ցավը, ես կիսում եմ այն: Ես եկել եմ այստեղ, որպեսզի ձեռք մեկնեմ հայ երիտասարդությանը:

Ցավն, իհարկե, չի մոռացվի: Բայց չենք կարող թույլ տալ, որ ցավն ու տառապանքը փակեն դեպ հաշտություն տանող ճանապարհը», – ասել է Հասան Ջեմալը:

Մեկ տարի անց՝ 2008 թ., Հասան Ջեմալն այցելեց Երևանի Ծիծեռնակաբերդի բարձունքում գտնվող Հայոց ցեղասպանության զոհերի հուշահամալիր, որտեղ ձևակերպեց իր դիրքորոշումը՝ ասելով. «Ժխտել Հայոց ցեղասպանությունը նշանակում է լինել մարդկության դեմ այդ հանցագործության մասնակիցը»: 2012 թ. նա գրեց «1915. Հայոց ցեղասպանություն» գիրքը՝ նկարագրելով իր դիրքորոշման էվոլյուցիան, որն սկսվել է ցեղասպանության ժխտումից, բայց ավարտվել է դրա հրապարակային ճանաչմամբ: Եվ այն փաստը, որ լույս տեսնելուց հետո գիրքն աննախադեպ իրարանցում է հարուցել թուրքական մամուլում և բացառիկ տարածում ստացել թյուրքալեզու ընթերցողների շրջանում, հույս է ներշնչում, որ Թուրքիայի քաղաքացիներն ուզում են իմանալ ճշմարտությունն իրենց պատմության, XIX դարավերջի և XX դարասկզբի իրադարձությունների մասին: Ընդ որում՝ մենք պետք է ուշադիր վերաբերվենք թուրք լրագրող Յավուզ Բայդարի այն հաղորդմանը, որը նա զետեղել է «*Twitter*»-ի իր էջում Հասան Ջեմալի գրքի հրապարակման առիթով՝ մի հատված մեջբերելով գրքից, ուր Հասան Ջեմալը ներկայացնում է իր պապի՝ 1919 թ. Մյունխենում արած հայտարարությունը, թե՝ «Թուրքիայի հայերը վարակված էին ռուսամոլությամբ, և թուրքերը պետք է սպանեին նրանց, որպեսզի ողջ մնացած հայերը հրաժարվեին Ռուսաստանից: Հենց դրա համար էլ տեղի ունեցավ հայերի ցեղասպանությունը»:

Հարկ է նշել, որ վերջին տասնամյակներում, անկասկած, փոփոխություններ են տեղի ունեցել թուրք հասարակության ներսում սեփական պատմական անցյալի գնահատման, 1915 – 1923 թթ. Օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության կապակցությամբ: Այս թեմայի շուրջ ոչ քիչ հետաքրքիր դատողություններ կան: Այսպես, թուրք հայտնի լրագրող, պատմաբան և հրապարակախոս, «*Today's Zaman*»-ի խորագրերից մեկը մշտական վարող, «*Radikal*» թերթի վերլուծաբան Օրհան Քեմալ Ջենգիզն իր հրապարակումներում բազմիցս հարց է տվել. «Ի՞նչն է խանգարում, որպեսզի Թուրքիան ճանաչի անցյալը: Ինչո՞ւ թուրքերի համար այդքան դժվար է խոսել այն մասին, թե ինչ է տեղի ունեցել իրենց երկրում գրեթե մեկ դար առաջ: Ինչո՞ւ ամերիկացիների համար համեմատաբար ավելի հեշտ

է խոսել հնդկացիների ստրկացման և զանգվածային սպանությունների մասին: Ինչո՞ւ ուրիշ ազգերի համար հեշտ է խոսել այն մասին, թե ինչ են արել այլևայլ երկրներում, որոնք իրենք գաղութացրել են, մինչդեռ թուրքերը հսկա թաքու են դրել հայերի հետ իրենց անցյալի հարցերի վրա: Ո՞րն է պատճառը, որով թուրքական հանգամանքը տարբերվում է բոլոր մյուսներից» (analitika.at.ua> news/orkar_Kemal_dzengir_cho...): Պատասխանելով իր իսկ հարցադրումներին՝ Օրհան Բենալ Ջենգիզը գրում է. «Այն, ինչ տեղի է ունեցել Թուրքիայում 1915 թ., պարզապես անցյալի չարագործություն է, ինչպես ամերիկացիների և եվրոպացիների պարագայում: Պատահածը պահվում է թուրքական ազգային ինքնության կենտրոնում. դա այն իմացությունն է, որը պետք է ապրի ազգային ենթագիտակցության մութ անկյուններում՝ ստատուս-քվոն պահպանելու համար: Պայքարն անցյալի դեմ ոչ միայն դրա ամոթալի իրողություններին երես առ երես բխվելու սարսափից է, այլ նաև նշանակում է ազգային բազմաթիվ առասպելների և թաքուների կործանման վկան դառնալու անպատրաստություն: Դա նշանակում է հարցականի տակ դնել թուրքական հանրապետության հիմնադիրների ազգային ինքնությունը, հանուն անկախության մղած թուրքական պատերազմը, մոդեռնացումը, Օսմանյան կայսրության անցյալը և էլի շատ հարցեր... Երկար ժամանակ կպահանջվի, մինչև որ մենք լիովին գիտակցենք 1915 թ. զանգվածային սպանությունների և Անատոլիայից ոչ մահմեդականների արտաքսման նշանակությունը: Սակայն մինչ այդ, մինչ չարունակվում է Թուրքիայի ժողովրդավարացման գործընթացը, ես հույս ունեմ, որ մենք ավելի հաճախ ենք բխվելու մեր անցյալի և իրականության հետ: Թուրքիան և թուրքերը պետք է դիտարկեն իրենց ինքնության յուրաքանչյուր բաղադրիչ՝ ձերբազատվելու համար դրա անառողջ տարրերից: Թուրքիայի դիմակայումը սեփական պատմությանը անհրաժեշտ է ոչ միայն այդ չարագործության զոհերի հանդեպ արդարությունը վերականգնելու համար, այլև որպեսզի թուրքերը կարողանան գտնել իրենց ճշմարիտ ինքնությունը և ազատեն դա պատրանքներից ու կապանքներից, որ կարողանա զարգանալ և ավելի մոտ լինել իրականությանը: Հենց այդ ժամանակ էլ մենք ազատ կլինենք»: Թուրք հրապարակախոսի կարծիքը դժվար է վիճարկել:

Վերադառնալով ԵԱՀԿ Խորհրդարանական վեհաժողովի կայանալիք նստաշրջանին Հայաստանի Ազգային ժողովի պատվիրակ-

ների մասնակցության նպատակահարմարության հարցին՝ հիշեմ գրույցս ԵԱՀԿ ԽՎ Հարավային Կովկասի գծով հատուկ ներկայացուցիչ ժառո Սոարեշի հետ: ԵԱՀԿ ԽՎ նախկին նախագահ պրն Սոարեշը, որը երդվյալ կողմնակիցն է այն տեսակետի, թե Եվրամիությանը Հարավային Կովկասի պետությունների ինտեգրման հետագա խորացումն այլընտրանք չունի, այնուամենայնիվ, ըմբռնումով և անհանգստությամբ վերաբերվեց մեր այն մտահոգությանը, որ Թուրքիան և Ադրբեջանը բացահայտ անտեսում են Եվրամիության ղեկավարության՝ Հայաստանի սահմանը նրանց կողմից ապաշրջափակելու բազմաթիվ կոչերը, և դա այն դեպքում, երբ այդ երկրների ղեկավարները հայտարարում են, թե վճռական են Եվրամիությանն անդամակցելու հարցում: Ժառո Սոարեշը բարձր գնահատեց Հայաստանի նախագահ Սերժ Սարգսյանի պետական մոտեցումը հայ-թուրքական արձանագրությունների («Երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման մասին արձանագրություն» և «Երկկողմանի հարաբերությունների զարգացման մասին արձանագրություն») նախաստորագրման հարցին, ինչը, հիրավի, հայկական պետության ղեկավարի, պետական գործչի պատասխանատու և խիզախ վերաբերմունքի դրսևորում էր, երբ ոչ միայն Հարավկովկասյան տարածաշրջանում, այլև նրա սահմաններից դուրս կայուն խաղաղության հաստատման շահը վեր դասվեց անձնական քաղաքական շահերից: Ավելին, Սերժ Սարգսյանը չերկնջեց պատմական հայրենիքից (ինչպես Արևելյան, այնպես էլ Արևմտյան Հայաստանից) զրկված հարյուր հազարավոր սփյուռքահայերի կողմից չհասկացվելուց: Մեր այդ հայրենակիցները Հայոց ցեղասպանությունից հրաշքով փրկվածների սերունդներն են, որոնք սերնդեսերունդ փոխանցել են ժողովրդի պատմության, XX դարասկզբի իրադարձությունների ողբերգությամբ լի էջերը, որոնց ականատեսն են եղել իրենք: Հուսամ, որ ժառո Սոարեշը կշարունակի իր հոր, մեծ եվրոպացու (որն անձնագրի մարտնչում էր Անտոնիու դի Օլիվեյրա Սալազարի բռնապետական վարչակարգի դեմ, և որը երկու անգամ դարձել է Պորտուգալիայի նախագահ ու վարչապետ)՝ Մարիու Սոարեշի ավանդույթները և ԵԱՀԿ ԽՎ Ստամբուլի նստաշրջանում հատուկ սրությամբ կբարձրացնի Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից Հայաստանի շրջափակման անթույլատրելիության հարցը:

Իսկ ինչ վերաբերում է Հայաստանի աշխարհաքաղաքական ընտրությանը՝ Ասոցիացման համաձայնագիր կնքել Եվրամիության

հետ կամ մտնել Ռուսաստանի, Բելառուսի և Ղազախստանի ապագա Միասնական տնտեսական տարածք, իսկ հետագայում էլ՝ Եվրասիական միություն, ապա դա բախտորոշ հարց է, որը հայ ժողովուրդը պետք է ինքը վճռի՝ առանց դրսից որևէ ճնշման կամ հուշման: Ավա՞ղ, համաշխարհային ֆինանսական և տնտեսական ճգնաժամը բացահայտեց Եվրամիության շատ երկրների լուրջ խոցելիությունը: 2011 թ. ապրիլի 22-ին “Euronews”-ին տված հարցազրույցում, պատասխանելով թղթակցի այն հարցին, թե «այդ ի՞նչ հրեշներ են, որ սպառնում են ԵՄ-ին, այդ թվում և Պորտուգալիային», նույն Մարիու Սոարեշը հայտարարեց. «Նախևառաջ՝ դա տնտեսության և քիզնեսի գերիշխանությունն է քաղաքականության նկատմամբ: Դա ողբերգություն է պետությունների այդ խմբի յուրաքանչյուր երկրի համար: Ես կարծում եմ, որ ԵՄ-ն այժմ ծանրագույն ճգնաժամ է վերապրում: Ես «հրեշներ» եմ անվանում հունից լրիվ դուրս եկած շուկաները և նրանց, ովքեր ղեկավարում են շուկաները, և դա իրոք այդպես է: Դրանք իսկական հրեշներ են: Ոչ ոք չգիտե, թե որտեղից դրանք հայտնվեցին և ինչի են ձգտում: Հայտնի է, որ դրանք փող են ուզում, ուզում են թուլացնել եվրոն և ճնշել որոշ երկրների՝ Հունաստանի, Իռլանդիայի, Պորտուգալիայի և էլի մի քանիսի տնտեսությունը: Եվ դա չափազանց վտանգավոր է, մանավանդ որ Եվրոպան կարիք ունի համախմբվածության: Եթե փող ունեցող երկրները, ինչպիսին է Գերմանիան իր տրիկին Մերկելով, կարծում են, թե կարող են մնացյալ Եվրոպային հրամայել և վերակառուցել այն գերմանավարի, ապա նրանք չարաչար սխալվում են»: Համաձայնեք, որ եվրոպական քաղաքականության այս իմաստուն նահապետի խոսքերը թանկ արժեն: Առավել ևս, որ ճգնաժամային երևույթները Եվրոպայում շարունակվում են: Այսպես, վերջերս տնտեսական քաղաքականության եվրահանձնակատար Օլի Ռենը, խոսելով ԵՄ երկրների տնտեսական իրավիճակի մասին, նկատել է. «Այս տարի ԵՄ-ում ընդհանուր ՀՆԱ-ն կկրճատվի 0,1%-ով, իսկ եվրագոտու երկրներում՝ 0,4%-ով: Ընդ որում՝ եվրոյի գոտու 5 խոշոր տնտեսություններից 4-ը՝ Ֆրանսիան, Իսպանիան, Իտալիան և Նիդեռլանդները, կմտնեն ռեցեսիայի փուլ: Դա Եվրոպային կտրականապես հնարավորություն չի տալիս հաղթահարելու ծանրագույն ճգնաժամն աշխատանքի շուկայում: Եվրահանձնաժողովի գնահատմամբ՝ 2013 թ. ավարտին գործազրկությունը եվրագոտու երկրներում կմնա 12%-ի մակարդակին, իսկ գալիք տարի նույնիսկ կանցնի այդ սահմանագիծը»:

Վերադառնալով ԵԱՀԿ ԽՎ ստամբուլյան նստաշրջանի «Հելսինկի + 40» օրակարգին՝ ակամա միտքս են գալիս 1975 թ. օգոստոսի 1-ի իրադարձությունները, երբ 35 պետությունների ղեկավարները Ֆինլանդիայի մայրաքաղաքում ստորագրեցին Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցության Եզրափակիչ փաստաթուղթը: Պատմությունը մեզ հիշեցնում է սուր բանակեղվները Եզրափակիչ փաստաթղթի «առաջին զամբյուղի» («Սկզբունքների հռչակագիր, որոնցով մասնակից պետություններն առաջնորդվելու են փոխադարձ հարաբերություններում», այսուհետ՝ Հռչակագիր) շուրջ: Վաղուց հաստատվել է այն կարծիքը, թե Հռչակագիրը հետևյալ 10 սկզբունքների մեկնաբանված ցանկն էր. ինքնիշխանությանը բնորոշ ինքնիշխան հավասարություն և իրավունքների հարգում, ուժի կամ ուժի սպառնալիքի չգործադրում, սահմանների անխախտելիություն, պետությունների տարածքային ամբողջականություն, վեճերի խաղաղ կարգավորում, միմյանց ներքին գործերին չմիջամտելը, մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների հարգում՝ ներառյալ արտահայտվելու, խղճի, կրոնի և համոզմունքների ազատությունը, ժողովուրդների իրավահավասարություն և սեփական ճակատագիրը տնօրինելու իրավունք, համագործակցություն պետությունների միջև, միջազգային իրավունքի գծով պարտավորությունների բարեխիղճ կատարում: Սկզբունքների այս ցանկը բացառիկ է այն իմաստով, որ այդտեղ միավորված են ԽՍՀՄ-ի և արևմտյան երկրների միմյանց ուղղակիորեն հակասող դիրքորոշումները: Հակասությունների առավել կարևոր երկու խումբ կար: Առաջինը պարունակում էր իմաստային տարբերություններ սահմանների անխախտելիության սկզբունքի և իրենց ճակատագիրն ինքնուրույն տնօրինելու ժողովուրդների իրավունքի միջև: Հատկանշական է, որ առաջինը (սահմանների անխախտելիությունը) պաշտպանում էր Խորհրդային Միությունը՝ նկատի ունենալով Եվրոպայում գոյություն ունեցող հետպատերազմյան սահմանների ամրագրումը: Երկրորդի կողմնակիցն արևմտյան երկրներն էին, որոնք ցանկանում էին ամրագրել սկզբունքային հնարավորությունը, որ ապագայում հնարավոր կլինի միավորել Չեքոսլովակիան՝ ԳԴՀ-ի և ԳՖՀ-ի գերմանացիների ազատ կամարտահայտման հիման վրա: Արևմտյան քաղաքական գործիչների կարծիքով՝ հարցի նման առաջադրումը չէր հակասում սահմանների անխախտելիության սկզբունքին, քանի որ անխախտելիությունը հասկացվում էր որպես

ուժի միջոցով դրանց փոփոխության անընդունելիություն: 1990 թ. նույնպես, երբ Գերմանիան վերամիավորվեց, անխախտելիությունը չէր նշանակում անփոփոխություն և միավորման գործընթացի քաղաքական-իրավական կողմը լիովին համապատասխան ճանաչվեց Հելսինկյան Համաձայնագրի տառին և ոգուն: Այս տեսակետից մեծ երևակայություն պետք է ունենալ՝ չնկատելու համար իրավաքաղաքական այն որոշման անսասանությունը, որն ընդունվեց 1988 թ. փետրվարի 20-ին Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի (ԼՂԻՄ) ժողովրդական պատգամավորների մարզխորհրդի արտահերթ նստաշրջանում: Կրկին ու կրկին հիշեցնենք, որ ԽՍՀՄ գործող Սահմանադրությանը լիովին համապատասխան՝ ԼՂԻՄ ժողովրդական պատգամավորների մարզխորհրդի նստաշրջանն ընդունեց որոշում՝ դիմել Ադրբեջանի Գերագույն խորհրդին՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից դուրս գալու, Հայաստանին՝ ԼՂԻՄ-ն իր կազմում ընդունելու և ԽՍՀՄ-ին՝ այդ որոշումը բավարարելու խնդրանքով:

Հռչակագրի իմաստային հակասությունների երկրորդ խումբը վերաբերում էր պետությունների տարածքային ամբողջականության սկզբունքի և իրենց ճակատագիրն ինքնուրույն տնօրինելու իրավունքի հարաբերակցությանը: Առաջինն ամրագրում էր փաստաթուղթն ստորագրած պետություններից յուրաքանչյուրի տարածքային ամբողջականությունը, ներառյալ այն պետությունները, որոնցում անջատողական միտումներ կային (Մեծ Բրիտանիա, Հարավսլավիա, ԽՍՀՄ, Իսպանիա, Իտալիա, Ֆրանսիա, Կանադա): Իրենց ճակատագիրը տնօրինելու ժողովուրդների իրավունքի սկզբունքը լրիվ համապատասխանում էր Վուդրո Վիլսոնի պատկերացմանը, որը դեռ XX դարասկզբին հանդես էր գալիս անկախ ազգային պետությունների ստեղծման, այսինքն՝ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի իրականացման օգտին: Ուստի, 1990-ական թթ. սկզբներին, երբ կտրուկ սրվեց անջատականությունը Հարավսլավիայում, Եվրոպայի երկրներն իրենց կաշկանդված չզգացին դրան դիմակայելու պարտավորությամբ, իսկ Հարավսլավիան չկարողացավ հղում կատարել Հելսինկիի Եզրափակիչ փաստաթղթին՝ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի մերժմանն ուղղված իր կոշտ քաղաքականությունն արդարացնելու համար: Զգիտես ինչու Եվրոպական երկրների նույն հանդուրժողական մոտեցումը, որը դրսևորվեց Բալկաններում անկախ պետությունների կազմավորման ժամանակ, չցուցաբերվեց Լեռնային Ղարաբաղի պարագայում: Ավելի ճշգրիտ լինելու համար նշենք, որ

ԼՂԻՄ ժողովրդական պատգամավորների մարզխորհրդի վերոնշյալ որոշումից հետո Ադրբեջանը սաստկացրեց բռնությունները: Սկսվեցին հայերի ջարդերն ու զանգվածային սպանությունները ԼՂԻՄ-ից հարյուրավոր կիլոմետրեր հեռու գտնվող քաղաքներում՝ Սում-գայիթում, Բաքվում, Կիրովաբադում, Շամխորում, այնուհետև՝ ողջ Ադրբեջանով մեկ. հարյուրավոր մարդիկ զոհվեցին, հազարավորները վիրավորվեցին: Այս արյունալի չարագործությունների հետևանքով Ադրբեջանի ու Լեռնային Ղարաբաղի քաղաքներից և գյուղերից մոտ 450 հազար հայ փախստական դարձավ: Կան այդ ահավոր իրադարձությունների ականատեսների բազմաթիվ վկայություններ: Մտքիցս դուրս չեն գալիս ԽՍՀՄ վաստակավոր օդաչու, այն տարիներին Հայաստանի Քաղաքացիական ավիացիայի գլխավոր վարչության պետ, միակ գործող օդաչու, նաև հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, Հովհաննես Երիցյանի հուշերը: Երբ 1990 թ. հունվարի 13 – 20-ին Բաքվում հայկական ջարդեր էին իրականացվում, Ադրբեջանի ղեկավարներն արգելեցին հայ օդաչուների թռիչքները Բաքու: Եվ միայն ԽՍՀՄ Քաղաքացիական ավիացիայի նախարար Բորիս Պանյուկովի անմիջական կարգադրությամբ ադրբեջանական կողմը ստիպված եղավ ինքնաթիռ ընդունել Երևանից՝ պայմանով, որ օդանավի ղեկին լինել ինքը՝ Հայաստանի Քաղաքացիական ավիացիայի վարչության պետ Երիցյանը: Եվ ահա նա օրը մի քանի անգամ թռչում էր Բաքու՝ այնտեղից դուրս բերելով երեխաների, կանանց, ծերերի: Օդաչու լինելուց բացի, նա նաև, ինչպես ասացի, գիտնական-հոգեբան էր, և առաջին թռիչքի ժամանակ դուրս եկավ փախստականների մոտ՝ նրանց ինչ-որ կերպ սփոփելու, գոտեպնդելու մտադրությամբ: Բայց նայելով նստած ու կանգնած հայ կանանց, ծերերի ու երեխաների սարսափով լի աչքերին՝ Հովհաննես Պավլովիչը չկարողացավ անգամ մի խոսք արտաբերել: Հետո, ինչպես հիշում է նրա անձնակազմի երկրորդ օդաչուն, վերադառնալով խցիկ՝ օդանավի հրամանատարն ամուր կառչել է ղեկից և բաց չի թողել ողջ թռիչքի ընթացքում ու լռել է: Եվ միայն այդ խիզախ մարդու արցունքներն են մատնել նրա ցնցումը: Այսօր էլ Հովհաննես Պավլովիչն առանց հուզմունքի չի կարողանում հիշել այն տազնապալի օրերը: Հանուն արդարության պիտի նաև նշեն, որ բոլոր ավիաչվերթները Բաքվի օդանավակայանում ընդունում և ճանապարհում էր Ադրբեջանի Քաղաքացիական ավիացիայի վարչության պետ Վ.Գ. Սադիլն: Ես շատ լավ էի

հասկանում մեր փառապանծ օդաչուների հոգեվիճակը: Ձեր խոնարհ ծառան՝ տողերիս հեղինակը, որն այն ժամանակ Երևանի քաղաքապետն էր, նույնպես անկարող էր օդանավակայանում առանց սրտի դողի դիմավորել այդ փախստականներին:

1988 – 1990 թթ. ողբերգական իրադարձություններից հետո, 1991թ. սեպտեմբերի 2-ին Լեռնային Ղարաբաղի մարզխորհրդի և Շահումյանի շրջանի ժողովրդական պատգամավորների խորհրդի համատեղ նստաշրջանը հռչակեց Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը՝ նախկին ԼՂԻՄ և Շահումյանի շրջանի սահմաններում: Այդպիսով իրականացվեց ԽՍՀՄ գործող օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ 1990 թ. ապրիլի 3-ի «ԽՍՀՄ-ից միութենական հանրապետության դուրս գալու հետ կապված հարցերի լուծման կարգի մասին» օրենքով սահմանված իրավունքը, որը նախատեսում էր ազգային ինքնավարությունների՝ իրենց պետաիրավական կարգավիճակի հարցն ինքնուրույն լուծելու իրավունքը ԽՍՀՄ կազմից միութենական հանրապետության դուրս գալու դեպքում: Նշենք, որ 1991 թ. օգոստոսի 30-ին Ադրբեջանի Գերագույն խորհուրդն ընդունեց հռչակագիր «Ադրբեջանական Հանրապետության պետական անկախության վերականգնման մասին»:

Արդ, այս դեպքում ևս Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի սահմանադրորեն ընտրված իշխանությունների որոշումը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության հռչակման մասին՝ դարձյալ լիովին համապատասխանում է պետությունների (տվյալ դեպքում՝ ԽՍՀՄ-ի) տարածքային ամբողջականության սկզբունքին, քանի որ 1991թ. սեպտեմբերի 2-ին հռչակելով Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, Լեռնային Ղարաբաղի իշխանությունները չէին հայտարարում ԽՍՀՄ-ից դուրս գալու մասին: Էլ չասած, որ Լեռնային Ղարաբաղի իշխանությունների այս որոշումն ընդունվել է Հելսինկիի Եզրափակիչ փաստաթղթի այն սկզբունքին լրիվ համապատասխան, ըստ որի ժողովուրդներին շնորհվում է սեփական ձակատագիրը տնօրինելու իրավունք:

Հուսանք, որ ԵԱՀԿ ԽՎ Ստամբուլում կայանալիք նստաշրջանը չի լինի մի համաժողով, որտեղ միայն քաղաքական կեցցեներ կինչեն Հելսինկյան Համաձայնագրի պատվին, որ նա կդառնա այն հեղինակավոր հարթակը, որտեղ քննական վերաիմաստավորման կենթարկվեն Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցության Հելսինկիի Եզրափակիչ փաստաթղթի դրույթների իրակա-

նացման ժամանակ երկակի չափանիշների կիրառման պատճառները: Եվ միայն այդ դեպքում մենք իրավունք կունենանք ակնկալելու, որ Եվրոպական պետությունների մեր գործընկերներն ինքնաքննադատաբար կվերաբերվեն այն փաստին, որ ցայսօր իրենց երկրները չեն ճանաչել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախությունը:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանի և Ադրբեջանի հարաբերությունների վերջնական կարգավորմանը, ապա դա հնարավոր է միայն մեր երկրների՝ Եվրասիական միություն մտնելու պարագայում: Ընդ որում՝ քաղաքական նման որոշում առաջինը պետք է կայացնի Հայաստանը, քանի որ երկրագնդի վրա չկա մեկ այլ ժողովուրդ, որը հոգեպես այնքան մոտ լինի մեզ՝ հայերիս, որքան ռուս ժողովուրդը:

ԵՄ-ի հետ Հայաստանի Ասոցիացման ակնկալվող համաձայնագիրը, ավա՞ղ, չի լուծի բարդ խնդիրներից և ոչ մեկը, որոնք ստեղծում է ադրբեջանական կողմը, և որոնց որևէ կերպ չի արձագանքում ԵՄ-ը: Չի արձագանքում նաև ԵԱՀԿ ԽՎ-ն: Ադրբեջանի ազգային տոնի՝ Հանրապետության օրվա առիթով 2013 թ. մայիսի 28-ին կազմակերպված պաշտոնական ընդունելության ժամանակ Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևի ելույթն այլ կերպ, քան մարտահրավեր միջազգային այդ կազմակերպությանը չես անվանի: Նա հայտարարել է, թե Ադրբեջանն այսուհետ ևս պետք է միջազգային բոլոր նախագծերից մեկուսացման մեջ պահի Հայաստանը: «Այս մարտավարությունը և այս քաղաքականությունն իրենց պտուղներն են տալիս ... Ամեն տարի այդ երկիրը լքում է 80 – 100 հազար մարդ: Լքում են ընդմիջտ: Այդ երկրում սաստկանում են բնակչության աճի անկման միտումները, նկատվում է ժողովրդագրական ձգնաժամ: Ինչ վերաբերում է տնտեսության վերածնմանը, ապա նման հեռանկարներ ընդհանրապես չկան: Այնտեղ լիակատար լճացման վիճակ է», – չարախնդել է ադրբեջանական առաջնորդը: Հարցն այն չէ, որ խոսելով Հայաստանի մասին՝ Իլհամ Ալիևն իր նվիրական երազանքը ներկայացնում է իբրև իրականություն, այլ այն, որ Ադրբեջանի նախագահը ԵԱՀԿ ԽՎ «Հելսինկի + 40» օրակարգով հրավիրվող ստամբուլյան նստաշրջանի նախօրեին, փաստորեն, հայտարարում է, թե թքած ունի սկզբունքների այն «Հռչակագրի վրա, որոնցով մասնակից պետություններն առաջնորդվելու են փոխադարձ հարաբերություններում», ինչը Հելսինկյան Եզրափակիչ փաստաթղթի հիմքերից մեկն է: Այսինքն՝ մենք ականատեսն ենք Ստամբուլում

կայանալիք նստաշրջանի բուն գաղափարի, բովանդակության անթաքույց գրեհկացմանն Ադրբեջանի ղեկավարության կողմից: Բայց թե ինչու են ապշերոնյան քաղաքական գործիչներն այդքան անհեթեթ վիճակի մեջ դնում իրենց թուրք հովանավոր-գործընկերներին՝ առանձին հոդվածի թեմա է:

Խորհրդածություններս կուզենայի ավարտել՝ մեջբերելով վերը հիշված թուրք լրագրող, պատմաբան և հրապարակախոս Օրհան Բեմալ Ջենգիզի մտորումները, որոնք նա հրապարակել է “Today’s Zaman” պարբերականում: Ահա թե ինչ է գրել նա. «Եթե մենք իսկապես վստահ լինեինք ինքներս մեզ, ոչինչ էլ չէինք հերքի մեր անցյալից և հպարտությամբ կընդունեինք մեր երկրի քրիստոնեական և մահմեդական էությունը: Մենք չէինք փորձի սիրել Ստամբուլը՝ հերքելով նրա անցյալը: Մեր սերը նման չէր լինի դաժան սիրո, երբ տղամարդը զուտ ֆիզիկապես է սիրում կնոջը: Եթե մենք ազնիվ լինեինք, ավելի շատ բան կիմանայինք մեր ծագման ու անցյալի մասին, և ամեն բան տեղը կընկներ: Մենք մարդասպաններին հերոսի տեղ չէինք դնի, հերոսներին էլ՝ դավաճանների» ...

Ավա՛ղ, այս ամենը, ցավոք, դեռևս բացակայում է արդի թուրք հասարակությունում, և ուստի Հայաստանի խորհրդարանական պատվիրակությանը Ստամբուլ տանող դժվար ճանապարհ է սպասում:

ԱՐՏԱՇԵՍ ԳԵՂԱՄՅԱՆ

Ազգային ժողովի պատգամավոր
Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունից,
ԵԱՀԿ Խորհրդարանական վեհաժողովում Հայաստանի Ազգային
ժողովի մշտական պատվիրակության ղեկավար,
«Ազգային Միաբանություն կուսակցության» և
«Հյուսիսային հեռանկար» հասարակական
կազմակերպության նախագահ
(www.amiab.am)

ПРЕДИСЛОВИЕ

В новейший период своей истории армянский народ волею судьбы не раз оказывался в пучине жестоких мировых войн, неся при этом огромные потери. К счастью, в судьбоносные для нашего народа годы на авансцене мировой политики находились воистину титаны мировой политики Вудро Вильсон, Ллойд Джордж, которые словно стремясь компенсировать народу утрату родины и огромные потери, понесенные во время Геноцида, хотели восстановить армянскую государственность на исторических землях армян – в Битлисе, Эрзруме, Ване, Карсе ... Увы, осужденный ими Геноцид армян в Османской империи не признается на государственном уровне во многих странах, прекрасно осведомленных об этой страшной трагедии. Более того, предпринимаются попытки поставить под сомнение право народов Армении и Нагорно-Карабахской Республики распоряжаться своей судьбой на своей исконной территории ...

В конце XX века армяне наряду с другими странами-членами ОБСЕ приветствовали объединение Германии в единое государство, а также образование новых государств на Балканах. Однако народ Нагорного Карабаха, провозгласивший суверенное государство в полном соответствии с буквой и духом Хельсинкского Заключительного акта и желающий жить мирной и достойной жизнью, присущей демократическим странам, всячески стараются лишить возможности познать радость Свободы и Независимости.

На днях в Стамбуле открывается сессия Парламентской Ассамблеи ОБСЕ, в повестке дня которой стоит вопрос «Хельсинки плюс 40».

Что и говорить, странен, если не сказать парадоксален, сам факт, что сессия с такой повесткой проводится в Турции, стране, которая больше двадцати лет держит Армению в тисках блокады,

ПРЕДИСЛОВИЕ

стране, которая сорвала глубоко продуманное и предложенное с осознанием геополитической ответственности решение Президента РА Сержа Саргсяна по нормализации отношений с Анкарой. И это при том, что Турция вкупе с Азербайджаном проводит политику, отрицающую сам дух и цели Хельсинки, политику, которая к тому же сопровождается милитаристской армянофобской пропагандой и провокациями со стороны Баку ...

История научила армян смотреть на мир открыто, с чистой совестью, и точно так же противостоять всем угрозам и вызовам. Одним из свидетельств сказанного является тот факт, что несмотря на все несправедливости и глубокие раны, которые нанесла армянскому народу Турция, Национальное Собрание Армении командировует в Стамбул полномочных делегатов, командировует не для каких-либо заговорщических целей, а чтобы вместе с европейскими, евразийскими и американскими партнерами искренне и заинтересованно посоветоваться о путях выхода из имеющихся тупиков с тем, чтобы и таким образом воплотить в жизнь принципы и идеи, заложенные в Заключительном Хельсинкском акте.

Вот эти и другие проблемы беспокоят руководителя делегации Национального Собрания Армении в Парламентской Ассамблее ОБСЕ Арташеса Гегамяна, представляющего на суд читателей свои размышления под заголовком «Трудная дорога в Стамбул».

ЭМАНВЕЛ МАНУКЯН
ПРОФЕССОР

АРТАШЕС ГЕГАМЯН: ТРУДНАЯ ДОРОГА В СТАМБУЛ

Любить Армению по-русски – не спеша,
Как будто вновь рождается душа...
Любить Армению по-русски – на отрыв,
Над суетой привычной воспарив...
Любить Армению по-русски – на разлом,
Когда любовь есть, беды нипочем!
Любить Армению по-русски – без измен,
Решая миром множество проблем
И выбирать родителей из стран:
Россию –мать! Отца же – Айастан.

Виктор Коноплев

С 29 июня по 3 июля 2013 года в Стамбуле состоится Двадцать вторая ежегодная сессия Парламентской Ассамблеи ОБСЕ. Делегация Национального Собрания Армении в ПА ОБСЕ оказалась перед непростым выбором.

С одной стороны, мы не вправе бойкотировать приглашение столь уважаемой организации, какой является ПА ОБСЕ, тем более в условиях, когда в немалой степени благодаря усилиям Минской группы ОБСЕ Азербайджан вот уже двадцать лет воздерживается от начала широких военных действий против независимой Нагорно-Карабахской Республики (НКР). И это при том, что за последние 4–5 лет Азербайджан закупил военной техники, причем наступательного характера, более чем на \$12 млрд. Справедливости ради отметим, что на апшеронских политиков отрезвляющим образом действует членство Армении в Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) и отличная боевая выучка воинов Армии самообороны Нагорного Карабаха и ВС Армении. Здесь нелишне будет напомнить, что Верховным Главнокомандующим наших вооружен-

ных сил является Президент Армении Серж Саргсян, который в 1989-1993 годах руководил комитетом победоносных сил самообороны НКР.

С другой стороны, мы должны определиться, насколько морально ехать в Турцию – страну, власти которой вот уже 98 лет не признают Геноцид армян в Османской империи 1915-1923 гг.? Морально ли ехать в страну, власти которой в начале XX века подвергли трагической участи армянский народ? Об этом Президент РА Серж Саргсян 24 апреля т.г. в связи с днем памяти жертв Геноцида армян заявил в своем послании: “Один из коренных и древнейших народов региона был истреблен в своем доме и на дорогах депортации. Один из коренных и древнейших народов региона вследствие первого Геноцида 20-го века лишился накопленных тысячелетиями духовно-культурных ценностей, которые, будучи национальными армянскими, как произведения искусства и цивилизационные достижения, имели и мировое значение. Один из коренных и древнейших народов региона вследствие Геноцида лишился накопленных тысячелетиями материальных ценностей, которые были присвоены турецким государством и его населением. Один из коренных и древнейших народов региона вследствие Геноцида лишился возможности и права жить на своей родине...”

Прежде чем принять решение об участии в Стамбульской сессии мы должны для себя выяснить: благословят ли поездку делегации парламентариев Армении в Стамбул Верховный патриарх и Католикос всех армян Гарегин Второй и Католикос Великого Дома Киликийского Арам Первый, которые 24 апреля 2013 г. выступили с совместным заявлением, в котором говорится: “Вместе с собственностью в находящихся под властью Османской империи Западной Армении и Киликии, в других районах Турции, армяне потеряли и то, что принадлежало церкви – храмы, святыни, религиозные, образовательные и благотворительные центры, имеющие огромную культурную и религиозную ценность хачкары, рукописи, иконы и многое другое. Все, что принадлежало подвергнувшемуся Геноциду и насилию депортированному армянскому народу, было присвоено турецким государством, под названием “покинутых имений” ”...

Вместе с этими полными боли и осуждения оценками на память приходят и другие события. Так, 24 апреля т.г. в центре

Стамбула, на площади Таксим, несколько сот человек собрались, чтобы почтить память армян-жертв Геноцида 1915-1923 годов. Организовали траурное мероприятие представители турецкой инициативы “Скажи стоп расизму и нацизму” (DurDe). Ораторы в открытую говорили слова “Геноцид армян”. Участниками акции, главным образом, были турки, в том числе и верующие мусульмане. Пришло на память также и заявление премьер-министра Турции Реджепа Тайипа Эрдогана, сделанное 16 марта 2010 года британской телекомпанией ВВС. Отвечая на вопрос корреспондента ВВС о реакции на принятие парламентами ряда стран резолюции о Геноциде армян в Османской империи, он сказал, что в Турции проживают 170 тысяч армян, из которых только 70 тысяч имеют местное гражданство. Завтра, если потребуется, “я скажу этим ста тысячам, с которыми мы сейчас справляемся, чтобы они покинули нашу страну, потому что они не мои граждане, и я не обязан держать их в моей стране”, – заявил Эрдоган. Позже турецкий премьер заявил, что его высказывания были искажены зарубежными СМИ, но при этом подчеркнул, что не намерен извиняться за свои слова, которые были неверно истолкованы.

Невольно вспомнил и выдержки из интервью посла Польши в Армении Здислава Рачиньски. В интервью ИА REGNUM от 2 мая т.г., отвечая на вопрос о внешнеполитическом выборе Армении, он, в частности, сказал: “Многим ЕС представляется как новая форма империи в положительном смысле слова. Мы придаем слову империя отрицательное значение, но зря. Империи вносили огромный вклад в развитие целых регионов и стран. Даже в Османской империи, с учетом, конечно, трагических событий 1915 года, армянская культура и бизнес развивались. Здесь не все однозначно ...” Что это – абсолютное незнание истории армянского народа или намеренное ее искажение. Неужели пан посол не знает о массовых убийствах армян в Османской империи в 1894 –1896 годах. Что, уже забыты резня в Сасуне осенью и зимой 1895 года, резня в Стамбуле и в районе Вана. Неужто преданы забвению организованные турецкими властями серии массовых убийств армян в Западной Армении – Восточной Турции: Эрзинджане, Эрзеруме (малой родине моих дедов) Гюмюшхане, Байбурте, Урфе и Битлисе? Под “огромным вкладом в развитие целых регионов” неужто Здислав Рачиньски

понимает итоги кровавой резни армян в 1894-1896 годах? Напомним послу дружественной Польши, что по свидетельству находящегося в это время в Турции лютеранского миссионера Иоганнеса Лепсиуса, который добросовестно использовал немецкие и другие источники, собрал трагическую статистику: убитых – 88243 человека, разорено – 546000 человек, разграбленных армянских городов и деревень – 456, осквернено церковей и монастырей – 649, превращено в мечети – 328 церковей ...

Это неосторожное высказывание посла Польши вызвало во мне особое сожаление, так как благородные армянский и польский народы связывают многовековые узы дружбы.

В этой связи хотелось бы привести выдержки из почетного польского журнала “Echo Polskie”, редакция которого посвятила особый выпуск Армении и армянскому народу. Приведем некоторые выдержки из этой публикации: “Нельзя не высказать сочувствия народу, который пытались истребить поголовно, который перенес за короткое время муки, незнакомые ни одному из девяти кругов дантова ада, который тем не менее не пал духом и бодро грядет навстречу загадочному будущему. Нельзя не приветствовать народ, которому русские войска освободили от турецкой неволи лучшие части его родной земли: Ван, Муш, Битлис, Эрзерум ... Поляки видят в армянах братский народ. Армяне стали селиться в польской земле вскоре после падения Киликийского царства (1375 г.), и армянские рыцари уже при дворе Ягелло (или Владислав Ягайло – великий князь литовский, основатель династии Ягеллонов в Польше, король польский с 1386 г.) пользовались большим весом. Они привезли с собою крупные богатства, европейскую культуру, перенятую у многих поколений крестоносцев и огромный боевой опыт. Этот опыт пригодился Польше очень скоро. Под Грюнвальдом в 1410 г., на глазах у Ягелло и Витовта (или Витаутас – великий князь Литвы с 1392 г.) – под хоругвями Зиндорма из Машковиц, плечом к плечу с Завишей Черным, Повалой из Тачева, Лисом из Тарговиска и прочими прославленными польскими рыцарями, бились с немцами предки нынешних польско-армянских деятелей: Абрагамовичей, Теодоровичей, Криштафовичей и не посрамили они старой армянской боевой славы. С тех пор и до нашего времени армяне входят заметным элементом в польскую национальную стихию, не сливаясь с

нею окончательно, но составляя ее нераздельную органическую часть. Польша и Армения подверглись опустошениям и избиениям, одинаково бесчеловечным. Оттого поляк и армянин так хорошо понимают друг друга. Теми же ранами кровоточит грудь, те же слезы льются из глаз. Армянина с поляком сблизило общее горе... Оттого “Польское эхо” отводит Армении особый выпуск” (Поляки и армяне. – Армянский вестник, 1916 г., 6 марта, № 6, с. 1–2).

Совершенно непонятен и подтекст слов посла относительно ответственных государств за безопасность Армении в 1920 году. Так, Здислав Рачиньски вопрошает: “В 1920 году, кто был гарантом безопасности Армении и чем это кончилось?”. Вынужден вновь обратиться к историческим фактам почти вековой давности. Итак, 10 августа 1920 года в городе Севр (Франция) странами Антанты и присоединившимися к ним государствами (Италией, Японией, Бельгией, Грецией, Польшей, Португалией, Румынией, Королевством сербов, хорватов и словенцев, Хиджасом, Чехословакией и Арменией), с одной стороны, и правительством Османской империи – с другой, был подписан Севрский мирный договор. По Севрскому мирному договору Турция утрачивала контроль над Сирией, Междуречьем, Палестиной, Хиджасом (ныне Саудовская Аравия), Египтом, Кипром, Марокко, Тунисом и Ливией. Турецкие континентальные владения в Европе [Восточная Фракия и Эдирне (Адрианополь), Галлипольский полуостров и острова Эгейского моря (за исключением архипелага Додеканес)] передавались Греции. Греция получила ряд территорий в Малой Азии (Смирна – ныне Измир) и окрестности. Отметим также, что Константинополь и зона черноморских проливов объявлялись демилитаризованной зоной и передавались под международное управление. Согласно Севрскому мирному договору Турция признавала Армению как “Свободное и независимое государство”. Турция и Армения соглашались подчиняться президенту США Вудро Вильсону по арбитражу границ в пределах вилайетов Ван, Битлис, Эрзерум и Трапезунд и принять его условия относительно доступа Армении к Черному морю (через Батум). Спустя три с половиной месяца 22 ноября 1920 года было вынесено Арбитражное решение президента США Вудро Вильсона о территориальном разграничении Армении и Турции, скрепленное подписями президента, госсекретаря США и заверен-

ное Большой печатью США и посему ставшее не нуждающейся в ратификации частью внутреннего законодательства США. Напомним читателям, что Арбитражное решение президента США Вудро Вильсона относится исключительно к армянскому народу и Армении. На карте, вычерченной под руководством Вудро Вильсона, отмечен размер армянских территорий, возвращаемых Турцией Армении. Он составлял 40 тыс. кв. миль (более 90 тыс. кв. км): от Эрзерума – 40 тыс. кв. км, от Вана – 20 тыс. кв. км, от провинций Трапезунда и Битлиса – по 15 тыс. кв. км. По прошествии ряда лет в своих мемуарах британский премьер-министр Ллойд Джордж напишет: “Но беспокойный дух Вудро Вильсона был не так слаб, как его тело, жизнь в котором едва теплилась. Когда Союзные державы взялись за разработку условий мирного договора с Турцией без участия Америки, к нашему удивлению пришло длинное послание, продиктованное парализованным, но все еще неукротимым идеалистом из Белого Дома, послание, показывающее, что интерес его к угнетенному христианскому населению Турецкой империи нисколько не ослаблен”. Это послание подтверждало официальную позицию США по разрешению Армянского вопроса: “В подлинном интересе правительства Соединенных Штатов к плану, касающемуся Армении не приходится сомневаться, и правительство уверено, что цивилизованный мир ожидает и требует самого благожелательного отношения с этой страной”. В заключение отметим, что 20 июля 1920 г. в Константинополе Совет Султана в полном составе за одним исключением проголосовал за подписание мирного договора, и 10 августа Турция официально подписала Севрский мирный договор, признав тем самым свою ответственность за Геноцид армян. Напомним, что Арбитражное решение президента США вынесено 22 ноября 1920 г. Решением арбитра устанавливалось, что “от персидской границы юго-западнее города Котур пограничная линия Армении определена массивным естественным барьером большой высоты, который простирается южнее озера Ван и юго-западнее армянских городов Битлис и Муш. Эта пограничная линия оставляет как часть турецкого государства, весь санджак Хаккиари или около половины вилайета Ван и почти весь санджак Сирт”. Армянская Республика, которая тогда включала территории Карсской области и Нахичевана в пределах довоенной российско-

турецкой границы, получала приращение, равное примерно половине вилайетов Ван, Битлис, Эрзерум и Трапезунд, общей площадью 40000 кв. миль. По американским подсчетам это составляло около 40% территории исторической Армении в Османской Империи.

Справедливости ради отметим, что 29 ноября 1920 года была образована Армянская Советская Социалистическая Республика, но сам факт ее образования не отменял ни решение Севрского мирного договора, ни Арбитражное решение президента США Вудро Вильсона, которые, увы, не реализованы и по сей день.

От исторических событий начала XX века перейдем к сегодняшним реалиям. Итак, 23 ноября 2011 года премьер-министр Турции Реджеп Тайип Эрдоган от имени турецкого государства принес извинения за массовые убийства, совершенные преимущественно курдско-алевитской области Дерсим во второй половине 1930-х годов. Фактическим виновником бойни была, по его словам, Народно-Республиканская партия (НРП), которая в те годы являлась вообще единственной политической партией в стране. Премьер Турции призвал ее нынешнего лидера извиниться от имени НРП за трагедию тех лет. “Я ли должен извиняться, или вы (имеет в виду лидера НРП Кемаля Кылычдароглу – *А. Г.*)? Если нужно извиниться от имени государства, и если есть такая возможность, я могу это сделать, и я приношу извинения. Но если кому-то и нужно извиниться от имени НРП, то это вам, так как вы из Дерсима. Вы говорили, что это честь для вас быть из Дерсима. Так защитите же вашу честь”, – заявил Эрдоган, выступая на собрании партии “Справедливость и развитие”. Это стало первым официальным извинением от имени турецкого правительства за убийство тысяч людей на востоке страны, в городе Дерсим, сейчас известном как Тунджели, в период с 1936 по 1939 годы. Очень существенно, что Эрдоган тем самым отреагировал на требования лидера НРП Кылычдароглу к тому, что Турция должна взглянуть в лицо прошлому. В связи с заявлением Эрдогана и ответными действиями Кылычдароглу весьма интересные выводы сделал тюрколог, редактор газеты “Калифорнийский курьер” Арут Сасунян. Так в электронном издании Kurdishcenter.ru от 6 января 2012 года он пишет: “При внимательном изучении заявлений премьера (Эрдогана – *А. Г.*) по поводу погромов в Дерсима, нельзя не заметить ужасных сходств

с отрицанием Турецкой Республикой Геноцида армян. Сходство заключается в стремлении: 1) сократить количество жертв среди курдов с десятков тысяч до 13800; 2) рассматривать погромы курдов как “убийства” или “инциденты”; 3) переложить часть вины за “убийства”, скорее, на оппонирующую политическую партию, нежели на Турецкое государство; 4) не предлагать никакой компенсации наследникам жертв.

Отметим, что те из наших соотечественников, которым в 1915 году удалось чудом уцелеть, нашли в горах Дерсима пристанище и покровительство вождей местных алевитских кланов. Дабы спастись от преследований в отношении христиан, армяне предпочитали принимать алевизм, последователи которого подвергались гонениям не только со стороны турок, но и курдов-суннитов. Такой странный на первый взгляд выбор позволял армянам вести обособленную жизнь и надеяться на то, что при определенных обстоятельствах удастся вернуться к своим армянским корням. Отметим также, что на одной из аналитических передач стамбульского писателя, генерального секретаря международной неправительственной организации “Платформа – Диалог – Евразия” Эркама Туфана, турецкий писатель Джафар Солгун выступил с примечательным заявлением. Он, в частности отметил, что после 1915 года армяне Дерсима (ныне Тунджели) ассимилировались с местными алевитами и курдами, передает информационный сайт “Ermenihaber.am”. По его словам, в 1900 году историк по имени Андраник обошел Дерсим и свои наблюдения представил в книге под названием “Дерсим”. В книге отмечается, что около 20% местного населения Дерсима являются армянами. Джафар Солгун напомнил также слова депутата партии Националистического движения Турции Юсуфа Халачоглу о том, что все, кто в Дерсима представляется курдом или алевитом, являются армянами. Солгун выразил сожаление по поводу того, что историк Халачоглу мог озвучить такую нелепость. “Сегодня многие курды уверены в истинности своей национальной идентичности, однако, во многих случаях вызывает беспокойство то, что не все осведомлены о своей истинной идентичности. Всегда живущие среди нас армяне скрывали от государства то, что являются армянами. Армянское происхождение вызывало множество проблем”, – отметил Солгун.

Заявления Эрдогана о резне в Дерсиме воскресили в памяти слова известного турецкого историка Танера Акчама, который считает бессмысленными все обсуждения в Турции, нацеленные на отрицание Геноцида армян. Так, в интервью турецкой газете “*Zaman*” Танер Акчам заявил: “Известный правовед Рафаел Лемкин ввел в оборот термин “геноцид”, основываясь именно на событиях 1915 года. В Турции об этом знают немногие. В своих мемуарах Лемкин пишет, что он ввел в оборот этот термин, чтобы рассказать случившееся с армянами. И после этого мы обсуждаем был ли Геноцид. Не находите это странным? Думаю, не стоит терять время на подобные обсуждения. Отрицающие события 1915 года круги в Турции, пользуясь неинформированностью народа (турецкого – А. Г.), желают развернуть бесполезные обсуждения... В 1928 году Генштаб Турции опубликовал книгу о человеческих потерях в период Первой мировой войны. Согласно сведениям Генштаба, в это время были убиты около 800 тысяч армян и 200 тысяч греков. В это число не входят люди, погибшие от погромов, голода и болезней после 1918 года. Суммируя все, можно сказать, что количество жертв достигает 1 млн”. Здесь нельзя не вспомнить и высказывания обозревателя авторитетного турецкого издания “*Milliyet*” Хасана Джемалья. Он, будучи внуком одного из главных организаторов Геноцида армян в Османской империи Ахмеда Джемаль-паши, изначально поддерживал политику официальной Анкары в деле отрицания Геноцида. Однако со временем он пересмотрел свои взгляды, став сторонником признания Геноцида армян. Так, 31 марта 2007 года Хасан Джемаль принимал участие в конференции “От Дер Зора до Цицернакаберда” в Калифорнии, организованной Всеобщим Армянским благотворительным союзом. У трибуны сидели известный армянский историк Ричард Ованнисян и внучка посла США в Турции в годы Геноцида армян Генри Моргентау Памела Стейнер. Свои впечатления от этой конференции Хасан Джемаль опубликовал в “*Milliyet*” под заглавием “Что скажет внук Джемалья?”. Хасан Джемаль отметил, что, входя в зал, он услышал как один из участников спросил, почему пригласили внука человека, убившего их дедов. “Для меня вечер здесь будет неприятным, однако должен сказать, что привез вам приветы из Анатолии. Наши корни протягиваются к одним и тем же истокам. Я знаю вашу боль,

я разделяю ее. Я пришел сюда, чтобы протянуть руку армянской молодежи. Боль, конечно, не забудется. Однако не можем допустить, чтобы боль и мучения закрыли дорогу, ведущую к примирению”, – отметил Хасан Джемаль.

Через год, в 2008 году Хасан Джемаль посетил мемориальный комплекс памяти жертв Геноцида армян Цицернакаберд в Ереване, где сформулировал свою позицию, сказав: “Отрицать Геноцид армян значит быть соучастником этого преступления против человечества”. В 2012 году им была написана книга “1915: Геноцид армян”, в которой он описал эволюцию своей позиции, которая начиналась с отрицания Геноцида, но закончилась его публичным признанием. И тот факт, что после выхода в свет книга вызвала небывалый ажиотаж в турецкой прессе и стала исключительно популярной среди тюркоязычного читателя, вселяет надежду, что граждане Турции хотят знать правду о своей истории, о событиях конца XIX и начала XX века. При этом нам стоит внимательно отнестись к сообщению турецкого журналиста Явуза Байдара, который также в своем “*Twitter*” сообщил о выходе в свет книги Хасана Джемалья, приводя выдержку из книги: “Армяне Турции были заражены русофильством и турки должны были их убить, чтобы оставшиеся в живых армяне отказались от России. Именно поэтому и произошел Геноцид армян”, – приводит Хасан Джемаль слова своего деда, сказанные им в 1919 году в Мюнхене.

Следует отметить, что за последние десятилетия, несомненно, произошли изменения в турецком обществе в отношении оценки своего исторического прошлого, в отношении Геноцида армян 1915-1923 гг. в Османской империи. Есть немало интересных суждений на эту тему. Так, известный турецкий журналист, публицист колумнист “*Today’s Zaman*”, аналитик газеты “*Radikal*”, Орхан Кемаль Дженгиз в своих публикациях не раз задавался вопросами: “Так что же препятствует Турции в вопросе признания прошлого? Почему туркам так трудно говорить о том, что случилось в их стране почти век назад? Почему американцам сравнительно легко говорить о рабстве и массовых убийствах индейцев? Почему другим нациям легко говорить о том, что они сделали в других странах, которые они колонизировали, в то время как турки наложили огромное табу на вопросы своего прошлого с армянами? Какова причина, по кото-

рой турецкий случай отличается от всех других?» (analitika.at.ua>news/orkar_Kemal_dzengir_что...). Отвечая на им же самим поставленные вопросы, Орхан Кемаль Дженгиз пишет: “То, что случилось в Турции в 1915 году, является не просто злодеянием прошлого, как в случае американцев и европейцев. Случившееся хранится в центре турецкой национальной идентичности – это знание, которое должно жить в темных углах национального подсознания для того, чтобы сохранить статус-кво. Борьба с прошлым означает не только страх столкнуться лицом к лицу с постыдными действиями прошлого, неготовность стать свидетелем краха множества национальных мифов и табу. Это означает поставить под вопрос национальную идентичность основателей турецкой республики, турецкую войну за независимость, модернизацию, прошлое Османской империи и многие другие вопросы ... Потребуется много времени, пока мы придем к полному осознанию значения массовых убийств и изгнанию немусульман из Анатолии в 1915 году. Однако, до тех пор, пока процесс демократизации Турции продолжается, я надеюсь, что мы будем чаще сталкиваться с нашим прошлым и реальностью. Турция и турки должны будут рассматривать каждый компонент своей идентичности, чтобы избавиться от ее нездоровых элементов. Противостояние Турции своему прошлому необходимо не только для установления справедливости для жертв, которые пережили эти злодеяния, но и для того, чтобы турки смогли установить свою истинную личность и избавиться от иллюзий и оков, которая может развиваться и стать более близка к реальности. Именно тогда мы будем свободны”. Мнение турецкого публициста трудно оспорить.

Возвращаясь к вопросу о целесообразности участия делегации Национального Собрания Армении на предстоящей Парламентской Ассамблее ОБСЕ, мне пришла на память беседа со специальным представителем ПА ОБСЕ по Южному Кавказу Жоао Соарешем. Убеденный приверженец безальтернативности дальнейшего углубления интеграции государств Южного Кавказа с Евросоюзом, бывший председатель ПА ОБСЕ г-н Соареш, тем не менее, с пониманием и тревогой отнесся к нашей озабоченности относительно открытого игнорирования Турцией и Азербайджаном неоднократных призывов руководителей Европейского Союза о разблокирова-

нии этими странами границы с Арменией и это в условиях, когда руководство этих стран заявляет о своей решимости вхождения в Европейский Союз. Жоао Соареш высоко оценил государственный подход Президента Армении Сержа Саргсяна в вопросе парафирования армяно-турецких протоколов (“Протокол об установлении между двумя странами дипломатических отношений” и “Протокол о развитии двусторонних отношений”), что воистину стало проявлением ответственного и мужественного отношения руководителя армянского государства, государственного деятеля, который интересы установления прочного мира не только в регионе Южного Кавказа, но и далеко за его пределами, поставил выше личных политических интересов. Более того, Серж Азатович не побоялся быть непонятым со стороны сотен тысяч зарубежных армян, оказавшихся вне своей исторической родины (как Восточной, так и Западной Армении). Эти наши соотечественники являются потомками чудом уцелевших от Геноцида армян, которые передавали из поколения в поколение полные трагизма страницы истории своего народа, события начала XX века, очевидцами которых они являлись. Хочу надеяться, что Жоао Соареш продолжит традиции своего отца, великого европейца, самоотверженно боровшегося против диктаторского режима Антониу ди Оливейра Салазара, дважды избиравшегося президентом и премьер-министром Португалии Мариу Соареша и на предстоящей Стамбульской сессии ПА ОБСЕ с особой остротой поднимет вопрос о недопустимости блокады Армении со стороны Турции и Азербайджана.

А что касается геополитического выбора Армении – заключить соглашение об Ассоциации с Евросоюзом или войти в формируемое Россией, Белоруссией и Казахстаном Единое экономическое пространство, а в дальнейшем в Евразийский Союз – это судьбоносный вопрос, который армянский народ должен решить сам, не под давлением или по подсказкам извне. Увы, мировой финансовый и экономический кризис показал серьезную уязвимость многих стран Евросоюза. В интервью “*Euronews*” 22 апреля 2011 года, отвечая на вопрос корреспондента “Что это за чудовища, которые угрожают ЕС, и в том числе и Португалии?”, тот же самый Мариу Соареш заявил: “Прежде всего – это доминирование экономики и бизнеса над политикой. Это трагедия для любой страны в этой группе госу-

дарств. Я думаю, что ЕС сейчас переживает свой тяжелейший кризис. Рынки, которые оказались совершенно сбиты с толку и тех, кто руководит рынками, я называю “чудовищами”, и это, действительно, так. Это настоящие чудовища. Никто не знает, откуда они взялись и чего добиваются. Известно, что они хотят денег, хотят ослабить евро и подавить экономику некоторых стран: как Греция, Ирландия, Португалия и другие. И это крайне опасно, особенно когда Европе не хватает сплоченности. Если страны, у которых есть деньги, как в случае с Германией и госпожой Меркель, считают, что могут приказывать остальной Европе и перестраивать ее на немецкий лад, они жестоко ошибаются”. Согласитесь, что слова этого мудрого патриарха европейской политики дорогого стоят. Тем более, что кризисные явления в Европе продолжаются. Так, недавно еврокомиссар по экономической политике Олли Рен, говоря об экономической ситуации в странах ЕС, заметил: “В этом году совокупный ВВП ЕС сократится на 0,1%, а в странах еврозоны – на 0,4%”. При этом из 5 крупнейших экономик зоны евро 4 – Франция, Испания, Италия и Нидерланды – войдут в фазу рецессии. Это, критически, не дает Европе шансов на преодоление тяжелейшего кризиса на рынке труда. По оценкам Еврокомиссии, к концу 2013 года безработица в странах еврозоны закрепится на уровне 12%, а в следующем году даже перейдет этот барьер”.

Возвращаясь к повестке дня предстоящей Стамбульской ежегодной сессии ПА ОБСЕ “Хельсинки плюс 40”, невольно приходят на память события 1 августа 1975 года, когда главами 35 государств в столице Финляндии Хельсинки был подписан Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. История рассказывает нам об острых дебатах вокруг принципов “первой корзины” Заключительного акта – “Декларации принципов, которыми государства-участники будут руководствоваться во взаимных отношениях” (далее – Декларация). Давно утвердилось мнение, что Декларация представляла собой комментированный перечень следующих 10-ти принципов: суверенное равенство и уважение прав, присущих суверенитету; неприменение силы или угрозы силой; нерушимость границ; территориальная целостность государств; мирное урегулирование споров; невмешательство во внутренние дела друг друга; уважение прав человека и основных свобод,

включая свободу мысли, совести, религии и убеждений; равноправие и право народов распоряжаться своей судьбой; сотрудничество между государствами; добросовестное выполнение обязательств по международному праву. Этот перечень принципов уникален тем, что в нем объединены прямо противоречащие друг другу позиции СССР и западных стран. Наиболее важными группами противоречий были две. Первая определялась смысловыми различиями между принципом нерушимости границ и правом народов самостоятельно распоряжаться своей судьбой. Примечательно, что на первом (нерушимости границ) настаивал Советский Союз, имея в виду закрепление существовавших в Европе послевоенных границ. На втором – страны Запада, желавшие закрепить принципиальную возможность объединения Германии в будущем на основе свободного волеизъявления немцев ГДР и ФРГ. По мнению западных политиков, такая постановка вопроса не противоречила принципу нерушимости границ, так как нерушимость понималась как неприемлемость их изменения посредством силы. Нерушимость не означала неизменности и в 1990 г., когда Германия объединилась, политико-правовая сторона процесса объединения была признана полностью соответствующей букве и духу Хельсинкского соглашения. С этой точки зрения надо иметь большое воображение, чтобы не узреть незыблемость политико-правового решения, которое было принято 20 февраля 1988 года на внеочередной сессии Совета Народных депутатов Нагорно-Карабахской Автономной Области (НКАО). Еще и еще раз напомним, что, в полном соответствии с действующей Конституцией СССР, сессия Совета народных депутатов НКАО приняла решение, которое содержало просьбу к Верховным Советам Азербайджана - о выходе из его состава, Армении – о принятии в свой состав, СССР – об удовлетворении этой просьбы.

Вторая группа смысловых разногласий Декларации касалась соотношения принципа территориальной целостности государств с правом народов распоряжаться своей судьбой. Первый – закреплял территориальное единство каждого из подписавших акт государств, включая те, в которых имелись сепаратистские тенденции (Великобритания, Югославия, СССР, Испания, Италия, Франция, Канада). Принцип права народов распоряжаться своей судьбой полностью соответствовал пониманию Вудро Вильсона, который еще в начале

XX века выступал за создание независимых национальных государств, то есть за реализацию права народов на самоопределение. Поэтому в начале 90-х годов, в период резкого усиления сепаратизма в Югославии, страны Европы не чувствовали себя связанными обязательством противостоять ему, а Югославия не могла апеллировать к Хельсинскому Заключительному акту в оправдание своей жесткой политики, направленной на непринятие права народов на самоопределение. Почему-то такой толерантный подход со стороны европейских стран, который имел место в случае с образованием независимых государств на Балканах, не был проявлен в случае с Нагорным Карабахом. Для полной ясности отметим, что после вышеупомянутого решения Областного Совета народных депутатов НКАО, последовала эскалация насилия со стороны Азербайджана. Начались погромы и массовые убийства армян в удаленных на сотни километров от НКАО городах Азербайджана - Сумгаите, Баку, Кировабаде, Шамхоре, затем по всему Азербайджану, в результате которых сотни людей погибли, а тысячи и тысячи были ранены. В результате этих кровавых злодеяний около 450 тысяч армян из городов и сел Азербайджана и Нагорного Карабаха стали беженцами. Есть сотни свидетельств очевидцев тех трагических событий. Из памяти не выходят воспоминания Заслуженного пилота СССР, в те годы Начальника Главного управления Гражданской Авиации Армении, единственного из действующих пилотов СССР, который был доктором психологических наук Оганеса Павловича Ерицяна. Когда 13–20 января 1990 года были армянские погромы в Баку, руководители Азербайджана установили запрет на полеты в Баку армянских летчиков. И лишь по прямому указанию министра Гражданской авиации СССР Панюкова Бориса Егоровича азербайджанская сторона была вынуждена принимать авиарейсы из Еревана с условием, чтобы за штурвалом авиалайнера был сам Начальник управления Гражданской Авиации Армении Оганес Ерицян. И вот Заслуженный пилот СССР в день по несколько раз вылетал в Баку, вывозя оттуда детей, женщин, стариков. Будучи кроме пилота и ученым-психологом Оганес Павлович во время первого полета вышел к беженцам с намерением как-то их успокоить, взбодрить. Но, всматриваясь в полные ужаса запуганные глаза сидя-

щих и стоящих армянских женщин, стариков и детей, он не смог и слова выговорить. Потом, как вспоминал второй пилот его экипажа, вернувшись в кабину, командир корабля вцепился за штурвал и не выпускал его в течение всего полета, весь полет он промолчал и лишь стекающие из глаз слезы этого бесстрашного человека выдавали его душевное состояние. И сейчас Оганес Павлович не может без сильного волнения вспоминать те тревожные дни. Справедливости ради отметим, что все авиарейсы в бакинском аэропорту встречал и провожал начальник Азербайджанского управления Гражданской Авиации В. Г. Садыхлы. Я как никто другой прекрасно понимал душевное состояние наших славных летчиков. Ведь ваш покорный слуга, автор этих строк, будучи в то время мэром города Еревана, сам не мог без содрогания встречать в ереванском аэропорту беженцев из Баку. После трагических событий 1988–1990 гг. 2 сентября 1991 года совместная сессия Нагорно-Карабахского Областного Совета и Совета народных депутатов Шаумянского района провозгласила Нагорно-Карабахскую Республику (НКР) в границах бывшей НКАО и Шаумянского района. Таким образом, было осуществлено право, отраженное в действующем законодательстве СССР, в частности, в Законе СССР от 3 апреля 1990 г. “О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР”, которое предусматривает право национальных автономий самостоятельно решать вопрос о своем государственно-правовом статусе в случае выхода союзной республики из состава СССР. Отметим, что 30 августа 1991 года Верховный Совет Азербайджана принял декларацию “О восстановлении государственной независимости Азербайджанской Республики”.

Таким образом, и в этом случае решение конституционно избранных властей Нагорно-Карабахской Автономной Области о провозглашении Нагорно-Карабахской Республики опять-таки в полном соответствии с принципом территориальной целостности государств (в данном случае СССР), так как 2 сентября 1991 года, провозглашая Нагорно-Карабахскую Республику, власти Нагорного Карабаха не заявляли о выходе из СССР. Уж тем более это решение властей Нагорного Карабаха принято в полном соответствии с принципом Хельсинского Заключительного акта о праве народов распоряжаться своей судьбой.

Хочется надеяться, что предстоящая Стамбульская сессия ПА ОБСЕ не явится форумом, на котором будут озвучены одни лишь политические здравницы Хельсинскому соглашению, а станет авторитетной площадкой, где будет критическое осмысление причин применения двойных стандартов при реализации положений Хельсинского Заключительного акта Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. И только в этом случае мы будем вправе ожидать, что наши коллеги из европейских государств самокритично отнесутся к тому факту, что до сих пор их страны не признали независимость Нагорно-Карабахской Республики.

Что же касается окончательной нормализации отношений Армении и Азербайджана, то она возможна лишь при условии вхождения наших стран в Евразийский Союз. Причем такое политическое решение первой должна принять Армения, так как нет на планете другого народа, духовно более близкого нам, армянам, чем русский народ.

Ожидаемое Соглашение об Ассоциации Армении с ЕС, увы, не решит ни одной из сложных проблем, которые создает азербайджанская сторона и на которые никак не реагирует ЕС. Не реагирует и ПА ОБСЕ. Ведь не иначе как вызовом этой международной авторитетной организации является выступление президента Азербайджана Ильхама Алиева на официальном приеме по случаю национального праздника Азербайджана – Дня Республики 28 мая 2013 года. Он тогда заявил, что Азербайджан и впредь должен держать Армению в изоляции от всех международных проектов. “Эта тактика и эта политика приносят свои плоды ... Ежегодно эту страну покидают 80–100 тысяч человек. Покидают навсегда. В этой стране усиливаются тенденции депопуляции, наблюдается демографический кризис. Что же касается возрождения экономики, то таких перспектив вообще нет. Там наблюдается период полной стагнации”, – злорадствовал азербайджанский лидер. Здесь вопрос не в том, что, говоря об Армении, Ильхам Алиев выдает свое сокровенно желаемое за действительность, а в том, что президент Азербайджана накануне Стамбульской сессии ПА ОБСЕ с повесткой дня “Хельсинки плюс 40” фактически заявляет, что он плевать хотел на “Декларацию принципов, которыми государства-участники будут руководствоваться во взаимных отношениях”, что является одной из

основ Хельсинского Заключительного акта. То есть мы наблюдаем неприкрытую профанацию самой идеи, сути предстоящей Стамбульской сессии со стороны руководства Азербайджана. Но почему апшеронские политики ставят в столь нелепое положение своих турецких покровителей-коллег, это – тема отдельной статьи.

Свои размышления хотелось бы завершить цитированием раздумий все того же турецкого журналиста, историка и публициста Орхана Кемаля Дженгиза, которые он опубликовал в издании “*Today’s Zaman*”. Вот что он написал: “Если бы мы действительно были уверены в себе, то ничего бы не опровергли из своего прошлого и с гордостью бы приняли христианскую и мусульманскую сущность нашей страны. Мы бы не пытались любить Стамбул, отвергая его прошлое. Наша любовь не была бы похожа на жестокую любовь, когда мужчина чисто физически любит женщину. Если бы мы были честны, у нас было бы больше знаний о нашем происхождении и прошлом, и все бы встало на свои места. Мы бы не принимали убийц за героев, а героев – за предателей”...

Увы, всего этого, к сожалению, все еще нет в современном турецком обществе и поэтому впереди делегацию парламентариев Армении ожидает трудная дорога в Стамбул.

АРТАШЕС ГЕГАМЯН
депутат Национального собрания
от Республиканской партии Армении,
руководитель постоянной делегации Национального собрания
Армении в Парламентской Ассамблее ОБСЕ,
председатель партии “Национальное Единение” и
общественной организации “Северная перспектива”
(www.amiab.am)

PREFACE

It is the Armenian people's fate that, in the new historical times it has appeared in the vortex of cruel global battles many times, while suffering heavy losses. Fortunately in the years fateful for Armenians, there were truly political giants, like Woodrow Wilson, Lloyd George, who as if in compensation for the genocide losses and deprivation of the homeland, tried to restore its statehood in its historical lands: Bitlis, Erzerum, Van, Kars... Regrettably, the Armenian genocide in the Ottoman Empire, which they strongly condemned, to date has not been recognized in other countries well aware of this great tragedy. Moreover, attempts are made to even cast doubt on the right of independent Armenia and the Nagorno Karabakh Republic to dispose of their own life and future in their historical territories...

Alongside other OSCE states the Armenian people hailed the reunification of the two Germanies in the late 20th century as a whole, as well as the establishment of new independent states in the Balkans. However there are persistent efforts to deprive the people of Nagorno Karabakh of the aspiration to enjoy the happiness of Freedom and Independence, which in conformity with the letter of the Helsinki Final Act has proclaimed a sovereign state and wants to live a life worth a peaceful and democratic country.

Currently the OSCE Parliamentary Assembly's session is convened in Istanbul with the agenda item "Helsinki+40".

The fact that a session with such an agenda is convened in Turkey, country which, for over twenty years has blockaded Armenia, a country which has failed the decision made by Serzh Sargsyan with a broad-minded and geopolitically realized responsibility – to normalize relations with Turkey, is already bewildering, if not paradoxical. This is being done at the time when together with Azerbaijan the latter pursues a policy denying the spirit and goals of Helsinki, which is

PREFACE

further accompanied by the bellicose Armenophobic advocacy and provocative steps by Baku...

History has taught Armenians to openly look at the world and face all challenges in the same way. Another evidence thereof is that despite all injustice and pains suffered from Turkey, the Armenian people sends authorized delegates to Istanbul on a mission, sends not with conspiratory tasks, but with an expectation to frankly and publicly deliberate with their European, Eurasian and American colleagues on their own and universal concerns and expectations, to seek and find solutions to the current stalemates also, in this way implementing the principles and ideas of the Helsinki Final Act.

All these and other related problems are the concerns of Artashes Geghamyan, leader of the permanent delegation of the Armenian National Assembly to the OSCE Parliamentary Assembly, presenting his thoughts "The Thorny Path to Istanbul" for readers' verdict.

EMANVEL MANUKYAN
PROFESSOR

ARTASHES GEGHAMYAN: THE THORNY PATH TO ISTANBUL

So, from 29 June to 3 July 2013, the twenty-second annual session of the OSCE Parliamentary Assembly will be held in Istanbul. The delegation of the Armenian National Assembly to the OSCE PA is facing a difficult choice.

On the one hand, we do not have the right to boycott the invitation of such an authoritative organization, as is the OSCE PA, particularly in conditions, when for twenty years, due to the efforts of the OSCE Minsk Group Azerbaijan refrains from starting large-scale military actions against the independent Nagorno-Karabakh Republic (NKR). And it is despite the fact, that over the last 4-5 years Azerbaijan has procured offensive military equipment for more than USD 12 billion. To be honest, it should be mentioned that Armenia's membership of the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the excellent fighting experience of the Nagorno Karabakh army soldiers and Armenian armed forces have also had a strong sobering impact on the Absheron politicians. Needless to remind that, President Serzh Sargsyan is the commander-in-chief of our armed forces who, in 1989-1993 led the committee of the victorious NKR self-defence forces.

On the other hand, we should decide to what extent it is moral to leave for Turkey – a country, whose authorities do not recognize the Armenian Genocide in the Ottoman Empire in 1915-1923 for 98 years. Is it moral to go to a country, whose authorities exposed the Armenian people to tragic fate in the early 20th century? The Armenian President Serzh Sargsyan in his message on the occasion of the victims' commemoration day on 24 April 2013 stated: "One of the indigenous and ancient peoples of the region was exterminated in

its home and on the roads of deportation. One of the indigenous and ancient peoples of the region, as a consequence of the first genocide of the 20th century, was deprived of the spiritual and cultural values accumulated for millennia, national, Armenian works of art and civilization, which were of world significance, too. One of the indigenous and ancient peoples of the region, as a consequence of the genocide was deprived of the material values, accumulated for millennia, which were appropriated by the Turkish state and its population. One of the indigenous and ancient peoples of the region, as a consequence of the genocide was deprived of the possibility and right to live in its homeland...".

Before taking a decision to attend the Istanbul session we must clarify for ourselves: will the trip of the Armenian parliamentary delegation be blessed by the Supreme Patriarch and Catholicos of all Armenians Garegin II and the Catholicos of the Great House of Cilicia Aram I, who on 24 April 2013 made a joint statement, which reads as follows: "Together with the property in Western Armenia and Cilicia under the rule of the Ottoman Empire, other parts of Turkey, Armenians lost whatever belonged to the church – cathedrals, shrines, religious, educational and charitable centres, khachkars (cross stones), manuscripts and icons of great cultural and religious value and much more. All, that belonged to the Armenian people, who was subjected to genocide and violence, was appropriated by the Turkish state under the name of "abandoned estates"...

Other events are recalled together with these assessments, full of pain and condemnation. Thus, on 24 April of this year in the Taksim square, in central Istanbul, several hundreds of people gathered to commemorate the Armenians, victims of the 1915-1923 genocide. The commemorative event was organized by the representatives of the Turkish initiative "Say no to racism and nazism" (DurDe). The speakers openly articulated the words "Armenian genocide". The main participants in the act were Turks, including Muslims. I also recall the statement by the Turkish Prime Minister Recep Tayipp Erdogan on 16 April 2010 made to the BBC. While answering the question of the BBC reporter on the response to the resolution on the Armenian Genocide in the Ottoman Empire, adopted by the parliaments of a number of states, he said that 170,000 Armenians were living in

Turkey, out of whom only 70,000 had Turkish citizenship. Tomorrow, if need be, "I will tell those 100,000, whom we currently deal with, to leave our country, because they are not my citizens, and I am not obliged to keep them in my country", said Erdogan. Later the Turkish PM declared that his words were distorted by the foreign media. However he underlined that he did not intend to apologize for his words, which had been misinterpreted.

Involuntarily I recalled quotes from the interview by the Polish ambassador to Armenia Zdislaw Raczynski. In his interview to the Regnum IA of 2 May of this year, while answering the question on Armenia's foreign policy choice, he, in particular, said: "To many people EU is presented as a new form of empire in a positive sense of the word. We give the word empire a negative meaning, but in vain. Empires had greatly contributed to the development of entire regions and countries. Even in the Ottoman Empire, taking into account, of course, the tragic events of 1915, the Armenian culture and business developed. Here not everything is equivocal...". What is this – absolute lack of awareness of the history of the Armenian people or its intentional distortion? Does pan ambassador really not know about the Armenian massacres in the Ottoman Empire in 1894-1896, which took the lives of hundreds of thousands of Armenians in the entire territory of the Ottoman Empire? The massacre in Sasun in the autumn and winter of 1895, massacre in Istanbul and in the Van region - are they already forgotten? Are the massacres organized by the Turkish authorities in the western part of Armenia – Eastern Turkey: Erzinjan, Erzerum (little homeland of my ancestors), Gyumyushkan, Urfa and Bitlis, forgotten? Does Zdislaw Raczynski understand "the great contribution to the development of entire regions" as the outcome of the bloody massacres of Armenians in 1894-1896? Let me remind the ambassador of friendly Poland that, according to the testimonies of the Protestant missionary Johannes Lepsius, who at that time was in Turkey, and who conscientiously used the German and other sources and gathered tragic statistics: 88,243 were killed, 546,000 ruined, 456 Armenian towns and villages were robbed, 649 churches and monasteries were desecrated, 328 churches were turned into mosques...

The incautious statement by the Polish ambassador aroused special regret with me, since the noble Armenian and Polish peoples are linked with centuries-old friendship.

In this respect I would like to refer to the honourable Polish magazine "Echo Polskie", whose editorial staff devoted a special issue to Armenia and the Armenian people. Let me quote some statements from the publication: "Sympathy should be expressed to the people, whom they tried to kill totally, who experienced tortures during a short period of time unfamiliar with the nine rounds of the Dantean Hell, who, nevertheless did not lose heart and vigorously walks towards the mysterious future. One cannot but hail a people for whom the Russian troops liberated the best parts of its homeland from the Turkish bondage: Van, Mush, Bitlis, Erzerum... The Poles regard Armenians as fraternal people. Armenians started to inhabit the Polish soil soon after the collapse of the Cilician kingdom (1375), and in the court of Jagiello (or Wladislaw Jogajla – grand duke of Lithuania, founder of the Jagiellon dynasty in Poland, Polish king since 1386), the Armenian knights enjoyed great reputation. They brought great wealth, European culture which had been inherited from many generations of crusaders, and huge military experience. Very soon the experience benefited Poland. In 1410, near Grunwalde, in front of Jagiello and Witowt (or Witautas, grand duke of Lithuania since 1392) under the gonfalons of Zindorm of Maskowicz, shoulder to shoulder with Zawisza Czarny, Powala of Taczew, Lys of Targowysk and other famous Polish knights the ancestors of the current Polish-Armenian statesmen – Abrahamowycz, Todorowicz, Krystafowycz, fought against the Germans and did not shame the old Armenian military fame. Since then and to date Armenians are a notable element in the Polish national environment, without finally merging with it, but making an inseparable organic part of it. Poland and Armenia have undergone equally inhuman ravages and massacres. Due to these reasons the Poles and Armenians understand each other quite well. One and the same wound bleeds, one and the same tears are shed. Common sorrow has drawn Armenians and Poles closer to each other... Due to this "Echo Polskie" dedicates a special issue to Armenia (Poles and Armenians. – Armenian bulletin, 1916, 6 March, #6, pages 1-2). The implication of the ambassador's words regarding the states responsi-

ble for the security of Armenia in 1920 is absolutely incomprehensible. Thus, Zdislaw Raczynski asks: "Who was the guarantor of Armenia's security in 1920 and how did it end?". Once again I have to refer to the almost century-old historical facts. So, on 10 August 1920 in the city of Sevres (France) the Entente powers and states which joined them (Italy, Japan, Belgium, Greece, Poland, Portugal, Romania, Kingdom of Serbs-Croats-Slovenes, Hijaz, Czecho-Slovakia and Armenia) on the one part, and the government of the Ottoman Empire on the other part, the Peace Treaty of Sevres was signed. According to the Treaty Turkey lost control over Syria, Mesopotamia, Palestine, Hijaz (now Saudi Arabia), Egypt, Cyprus, Morocco, Tunisia and Libya. The Turkish continental domains in Europe (East Thrace and Edirne (Adrianople), Gallipoli peninsula and islands of the Aegean Sea, except for the Dodecanese archipelagos were turned over to Greece. Greece received a number of territories in Asia Minor (Smyrna – now Izmir) and surroundings. Let me also mention that Constantinople and the zone of the Black Sea straits were declared a demilitarized zone and were transferred under international administration. In conformity with the Peace Treaty of Sevres Turkey recognized Armenia as "a free and independent state". Turkey and Armenia agreed to subordinate to president Woodrow Wilson of the United States on the arbitration of the boundaries within the vilayets of Van, Bitlis, Erzerum and Trebizond and accept his conditions regarding Armenia's access to the Black Sea via Batumi. Three years later, on 22 November 1920 the Arbitral award of president Woodrow Wilson on the Turkish-Armenian boundary was made, signed by the president, secretary of state and authenticated with the Great Seal of the United States and, therefore, with no need to be ratified, was a piece of the domestic legislation of the US. Let me remind the readers that the Arbitral award of Woodrow Wilson, president of the United States relates exclusively to the Armenian people and Armenia. The size of the Armenian territories to be returned to Armenia by Turkey, is indicated on the map drawn under Woodrow Wilson's guidance. It was 40,000sq. miles (more than 90,000 sq. km) – from Erzerum (40,000 sq. km) to Van (20,000 sq. km), from the provinces of Trebizond and Bitlis – 15,000 sq. km each. Later the former British Prime Minister Lloyd George would write in his memoirs:

"But Woodrow Wilson's restless soul was not so weak as was his body, in which life was hardly glimmering. When the Entente powers undertook the elaboration of the peace treaty conditions with Turkey without the participation of America, to our surprise a long message came, dictated by the paralyzed but still indomitable idealist of the White House, a message indicating that his interest in the oppressed Christian population of the Turkish Empire was no least relaxed". The message confirmed the official position of the United States on the settlement of the Armenian Question:

"There is no doubt regarding the genuine interest of the administration of the United States of America in the plan on Armenia and the administration is convinced that the civilized world is waiting for and demanding the most friendly relations with this country". In conclusion let me state that on 20 July 1920, in Constantinople the Council of the Sultan in its full composition, with one exclusion voted for the signature of the peace treaty, and on 10 August Turkey officially signed the Peace Treaty of Sevres, thus recognizing its responsibility for the Armenian Genocide. Let me remind that, the Arbitral award of the US president was made on 20 November 1920. The arbitrator held that: "from the Persian border, to the south-west of the city of Kotur the bordering line of Armenia is defined by a high natural massive barrier, stretching to the south of lake Van and south-west of the Armenian cities of Bitlis and Mush. The bordering line leaves sanjak Hakkiari or almost half of the vilayet of Van and almost the entire sanjak Siirt as part of the Turkish state". The Armenian Republic which then comprised the territories of the Kars province and Nakhichevan within the pre-war Russian-Turkish border, was increased and equaled to half of the Van, Bitlis, Erzerum and Trebizond vilayets, with 40,000 sq. miles. According to the US calculations it made up 40 percent of the territory of historical Armenia within the Ottoman Empire.

To be honest, one should indicate that on 29 November 1920 the Armenian Soviet Socialist Republic was formed, but the very fact of its formation did not void either the decision of the Peace Treaty of Sevres, or the Arbitral award of president Woodrow Wilson, which, alas, to date are not implemented.

Let us move from the historic events of the early 20th century towards the current realities. Thus, on 23 November 2011 on behalf of the Turkish government the Turkish Prime Minister Recep Tayipp Erdogan apologized for the massacres committed in the mainly Kurdish-Alevi inhabited region of Dersim in the second half of 1930s. In his words, the factual culprit of the carnage was the National-Republican Party (NRP), which at the time was, in general, the only political party of the country. The Turkish PM called on the current leader of the party to apologize on behalf of the NRP for the then tragedy. "Is it me that should apologize or you (meaning the NRP leader Kemal Kilicdaroglu – A.G.)? If it is necessary to apologize on behalf of the state and if there is such an opportunity, I can do it, and I apologize. But if anyone needs to apologize on behalf of the NRP, it should be you, since you are coming from Dersim. You said that it is an honour for you to come from Dersim. Then why not to defend your honour?, - declared Erdogan at the party meeting. It was the first official apology on behalf of the Turkish government for the killings of thousands of people in the eastern part of the country, in the city of Dersim, now known as Tunjeli, during 1936-1939. It is essential, that in this way Erdogan responded to the demand of the NRP leader Kemal Kilicdaroglu regarding the latter's words on "Turkey should look into its past". Regarding Erdogan's statement and Kilicdaroglu's response Harut Sassounian, turcologist, editor of the California Courier newspaper, arrived at rather interesting conclusions. In the e-publication Kurdishcenter.ru of 6 January 2012 he writes: "While carefully studying the statements by the Premier (Erdogan – A.G.) on the pogroms in Dersim one cannot but see the horrible similarities with the denial of the Armenian Genocide by the Turkish Republic. The similarity is in the aspiration to: 1) reduce the number of the victims among the Kurds from tens of thousands to 13,800; 2) regard the Kurdish pogroms as "killings" or "incidents"; 3) lay part of the guilt for the "killings" on the opponent political party rather, and not the Turkish state; 4) offer no compensation to the heirs of the victims".

Let me state that those of our compatriots who in 1915 had a miraculous escape, found shelter and protection of the leaders of the

local Alevi clanships in the mountains of Dersim. In order to flee from the persecutions in respect of Christians, Armenians preferred to adopt Alevism, whose adepts were subjected to persecutions not only by Turks, but also by Sunni Kurds. At first glance such a strange choice allowed Armenians to live an isolated life and hope that, under certain conditions they could return to their Armenian roots. At one of the analytical shows of Erkam Tufan the Turkish writer Jafar Solgun made a noteworthy statement. In particular he mentioned that after 1915 the Dersim (now Tunjeli) Armenians assimilated with the local Alevs and Kurds, the *ermenihaber.am* information website reported. According to his words in 1900 a historian, named Andranik, went all round Dersim and presented his observations in a book entitled "Dersim". The book mentions that around 20 percent of the local population of Dersim are Armenians. Jafar Solgun also reminded of the words of Yusuf Khalachoglu, member of parliament from the Nationalist Movement Party, regarding the fact that everybody in Dersim introducing himself/herself as Kurds or Alevs – are Armenians. Solgun expressed his regrets that historian Khalachoglu could voice such an absurdity. "Nowadays many Kurds are convinced in the genuineness of their national identity. However in many cases we are troubled with the fact that not everybody is aware of his/her real identity. Armenians who always lived among us hid from the state that they are Armenians. The Armenian descent caused many problems", - said Solgun.

Erdogan's statements on the massacres in Dersim revived the words of Taner Akcher, famous Turkish historian, who believes that all debates in Turkey on the denial of the Armenian genocide are a nonsense. In his interview to the Turkish newspaper *Zaman* the historian mentioned: "The well-known jurist Raphael Lemkin introduced the term "genocide", based on the 1915 events. In Turkey few people are aware of it. In his memoirs Lemkin writes that he introduced the term in order to tell what happened with Armenians. And after this we are discussing whether there was genocide or not? Don't you think it is strange? I believe we should not lose time on similar debates. The Turkish circles, denying the 1915 events, abusing the lack of awareness of the people (Turkish people – A.G.), wish to launch useless debates... In 1928 the Turkish General Staff published a book on the human losses during WWI. According to the informa-

tion of the General Staff around 800,000 Armenians and 200,000 Greeks were killed. People killed as a result of massacres, famine and diseases after 1918 were not included in these figures. Summing up, one can say that the number of victims totaled 1 million". Here we can't but recall the statements of Hasan Jemal, commentator of the authoritative Turkish publication *Milliyet*. Being the grandson of one of the main organizers of the Armenian Genocide in the Ottoman Empire Ahmed Jemal-pasha, he at the outset defended the policy of official Ankara of the denial of the Armenian Genocide. However in due course he changed his views, and became a supporter of the recognition of the Armenian Genocide. It should be mentioned that the Turkish writer attended an event organized by the Armenian General Benevolent Union. On 31 March 2007 Hasan Jemal attended the conference "From Der Zoyr to Tsitsernakaberd". Richard Hovannissian, famous Armenian historian and Pamela Steiner, granddaughter of Henry Morgenthau, US ambassador in Turkey during the years of the genocide were sitting at the rostrum. Hasan Jemal published his impressions of the conference in *Milliyet*, entitled "What Will Jemal's Grandson Say?". Hasan Jemal mentioned that, while entering the conference-room, he heard one of the participants asking why the grandson of a man, who had killed their grandfathers, was invited. "The evening will be unpleasant for me, however I must say that I have brought greetings for you from Anatolia. Our roots are going back to one and the same sources. I know your pain, I share it. I came here to extend a hand to the Armenian youth. Of course, pain will not be forgotten. However we cannot allow the pain and tortures to close the road leading to reconciliation", - said Hasan Jemal.

A year later, in 2008 Hasan Jemal visited the memorial complex of the Genocide victims in Tsitsernakaberd in Yerevan, where he worded his position, saying: "To deny the Armenian Genocide means to be an accomplice of this crime against humanity". In 2012 he wrote a book "1915: The Armenian Genocide", where he described the evolution of his own position, which had started with the denial of the genocide, but ended with its public recognition. And the mere fact that following the publication of the book it generated lots of buzz in the Turkish press and became exclusively popular with the Turkic-speaking readers, inspires hope that the Turkish citizens wish to know

the truth about their history, events of the late 19th and early 20th centuries. Meanwhile we should deal attentively with the report by the Turkish journalist Yavuz Baydar, who in his Twitter also informed of the publication of Hasan Jemal's book, citing: "The Armenians in Turkey were infected with Russophilia, and the Turks should have killed them, so that the Armenians who survived, abandoned Russia. This is why the Armenian genocide happened", - Hasan Jemal cites the words his grandfather said in 1919, in Munich.

It should be mentioned that, undoubtedly, over the last decades changes in the Turkish society regarding the assessment of their historical past and the Armenian Genocide in the Ottoman Empire, in 1915-1923, have taken place. There are numerous interesting opinions on this topic. The famous Turkish journalist and publicist, columnist of Today's Zaman, analyst of the Radikal newspaper Orhan Kemal Jengiz has asked questions in his publications: "Well, what is obstructing Turkey in recognizing the past? Why is it difficult for the Turks to speak about what happened in the country almost a century ago? Why is it comparatively easy for the Americans to speak about the slavery and massacres of the Indians? Why is it easy for other nations to speak about what they have done in other countries, which they had colonized, whereas the Turks have strongly tabooed the issues of their past with the Armenians? What is the reason because of which the Turkish case differs from all the other cases?" ([analitika.at.ua>news/orkar_Kemal_dzengir_chto...](http://analitika.at.ua/news/orkar_Kemal_dzengir_chto...)). Answering his own questions, Orhan Kemal Jengiz writes: "Whatever happened in Turkey in 1915 is not merely a crime of the past, as is the case with the Americans and Europeans. Whatever happened is kept in the centre of the Turkish national identity – it is a knowledge, which should live in the dark corners of the national identity in order to maintain the status quo. The fight against the past means not only a fear to face the shameful acts of the past, lack of readiness to become an eyewitness of the crash of numerous myths and taboos. It means to question the necessity of the national identity of the founders of the Turkish Republic, Turkish war for independence, modernization, past of the Ottoman Empire and many other questions... It will take much time to come to a full understanding of the massacres and deportation of the non Muslims from Anatolia in 1915. However, until the

democratization process in Turkey continues, I hope that we shall face our past and reality more often. Turkey and the Turks should consider each and every component of their identity in order to get rid of its unsound elements. Turkey's stand-off with its past is necessary not only for the establishment of justice for the victims, who had survived it, but also for the Turks to establish their genuine personality and save it from illusions and shackles, which could develop and become closer to reality. Just at that time we will be free". It is difficult to dispute the opinion of the Turkish publicist.

Going back to the expediency of the participation of the Armenian parliamentary delegation in the upcoming OSCE PA session, I recalled a conversation with the OSCE PA Special Representative on South Caucasus Joao Soares. Being a determined supporter of the lack of alternative to the further integration of the South Caucasus states with the European Union, the former president of the OSCE PA Mr. Soares nevertheless treated with understanding and anxiety our concern regarding the open disregard by Turkey and Azerbaijan of the numerous calls of the EU leaders to lift the blockade of Armenia's border by these countries. This is done when the leaderships of these states are declaring about their determination to accede to the EU. Joao Soares highly appreciated the state approach of Serzh Sargsyan, Armenian President, in initialing the Armenian-Turkish protocols ("Protocol on Establishing Diplomatic Relations Between the Two Countries" and "Protocol on Developing Bilateral Relations"), which became a true manifestation of the responsible and courageous attitude of the leader of the Armenian state, statesman, who placed the interests of establishing sustainable peace not only in the South Caucasus region, but also beyond its borders, above personal political interests. Moreover, Serzh Sargsyan was not afraid of being unapprehended on the part of hundreds of thousands of Diaspora Armenians living outside of their historical homeland – both of Eastern and Western Armenia. They are the descendants of the Armenians, who had a miraculous escape from the genocide, and who from generation to generation conveyed the pages of their nation's history full of tragedy, events of the early 20th century, of which they had been eye witnesses. I would like to hope

that Joao Soares will continue the traditions of his father, great European, who fought selflessly against the dictatorship of Antonio di Oliveira Salazar, was twice elected president and Prime Minister of Portugal – Mario Soares, and at the forthcoming Istanbul session of the OSCE PA will address the issue of the impermissibility of Armenia's blockade by Turkey and Azerbaijan. Regarding Armenia's geopolitical choice – conclude an Association Agreement with EU or accede to the Single Economic Space formed by Russia, Belarus and Kazakhstan, later – the Eurasian Union, it is a fateful matter, which should be decided upon by the Armenian people itself, without any outside pressure or prompting. Alas, the global economic and financial crisis displayed the serious vulnerability of many EU states. In his interview of 22 April 2011 to Euronews, while answering the question posed by the journalist "What are the monsters threatening the EU, including Portugal?", Mario Soares declared: "First of all it is the prevalence of economy and business over politics. It is a tragedy for any country in this group of states. I believe that now the EU is experiencing its harshest crisis. Markets which are completely confused, and those managing the markets, I call them "monsters", and this is the case. They are real monsters. Nobody knows where did they come from and what are they wishing to achieve. It is known that they want money, wish to weaken the euro and suppress the economies of some states, like Greece, Ireland, Portugal and others. And it is extremely dangerous, in particular when Europe lacks cohesion. If the countries, which have money, as is the case with Germany and Mrs. Merkel, believe that they can order the rest of Europe and rebuild them German style, they are sadly mistaken".

One cannot but agree that the words of this wise patriarch of European politics stand high. Moreover, the crisis phenomena in Europe are on-going. Thus, recently Olli Rehn, commissioner for the EU economic policy, speaking about the economic situation in the EU states, noticed: "This year the consolidated EU GDP will be decreased by 0,1%, and the Euro zone states – by 0,4%. Meanwhile out of 5 biggest Euro zone economies four – France, Spain, Italy and The Netherlands, will enter the recession stage. Critically this does not give Europe any chance to overcome the harshest crisis in the labour market. According to the EC assessment in late 2013 the

unemployment in the Euro zone countries will stand at 12%, and next year it will even exceed this threshold”.

Going back to the agenda of the upcoming Istanbul annual session of the OSCE PA “Helsinki+40”, involuntarily I recalled the events of August 1975, when in the Finnish capital of Helsinki the heads of 35 states signed the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe. History tells us about the hot debates on the principles of the Final Act “first basket” – “Declaration on Principles Guiding Relations Between Participating States” (hereinafter Declaration). Long ago an opinion was established that the Declaration was a list of the following ten principles commented upon: sovereign equality and respect for the rights inherent in sovereignty; refraining from the threat or use of force; inviolability of frontiers; territorial integrity of states; peaceful settlement of disputes; non-intervention in internal affairs; respect for human rights and fundamental freedoms, including freedom of thought, conscience, religion or belief; equal rights and self-determination of peoples; cooperation among states; fulfillment in good faith of obligations under international law. This list of principles is unique in that it unites the contradicting positions of the USSR and Western countries. There were two most important groups of contradictions. The first group was defined by the difference of meanings between the principle of the inviolability of frontiers and the right of the nations to dispose of their fate independently. It is noteworthy that the Soviet Union insisted upon the first principle (inviolability of frontiers), bearing in mind the consolidation of the post-war frontiers in Europe. The Western countries insisted on the second principle, wishing to consolidate the principled opportunity of the unification of Germany in the future based on the free will of the DDR and FRG Germans. In the view of Western politicians such a way the problem was put did not contradict the principle of the inviolability of frontiers, since the inviolability was understood as an inadmissibility of their change by force. Inviolability did not mean invariability, and in 1990 when Germany was reunited, the politico-legal aspect of the reunification process was recognized as in full compliance with the letter of the Helsinki Agreement. From this angle one should have great imagination not to see the firmness of the politico-legal decision taken on 20 February 1988 at the extraordinary session of the Council of People’s Deputies

of the Nagorno-Karabakh Autonomous District (NKAD). Let us remind once again that in full conformity with the USSR Constitution in operation at that time the session of the NKAD Council of Deputies took a decision with a request to the Supreme Council of the Azerbaijan on the secession from it, Supreme Council of Armenia - on admission, and the Supreme Council of the USSR – on satisfying the request.

The second group of notional disagreements of the Declaration concerned the correlation of the principle of the states' territorial integrity with the right of the peoples to dispose of their fate. The first principle consolidated the territorial integrity of each of the states which had signed the Act, including states, where separatist trends existed (Great Britain, Yugoslavia, USSR, Spain, Italy, France and Canada). The principle of the right of the peoples to dispose of their fate was in full conformity with Woodrow Wilson's understanding, who as far back as in early 20th century was favouring the establishment of independent national states, namely implementation of the right of peoples to self-determination. For these reasons in early 1990s, in the period of acute increase of separatism in Yugoslavia, European states did not feel themselves bound with the obligation to confront it, and Yugoslavia could not refer to the Helsinki Final Act to justify its cruel policy towards the unacceptability of the right of peoples to self-determination. For some reason this tolerant attitude on the part of European states, which was in the case of the formation of independent states in the Balkans, was not seen in the case of Nagorno Karabakh. For full clarity let us mention that following the afore-mentioned decision of the NKAD Council of Deputies Azerbaijan started to escalate violence. Pogroms and massacres of Armenians started in Azerbaijani cities and towns far from NKAD – Sumgait, Baku, Kirovabad, Shamkhor, later throughout Azerbaijan, and the result were hundreds of Armenians killed and thousands injured. The bloody crimes resulted in 450,000 Armenians from the towns and villages of Azerbaijan and Nagorno Karabakh becoming refugees. There are hundreds of evidence of the tragic events by eye witnesses. One cannot forget the memoirs of the Honoured pilot of the USSR, the then head of the Armenian Civil Aviation, the only operating pilot in the USSR, who was Doctor of Psychology, Hovhannes Yeritsyan. When on 13-20 January 1990 the Armenian pogroms began in Baku, the Azerbaijani leaders prohibited the flights to Baku by the Armenian

pilots. And only by the direct instruction of the head of the Civil Aviation of the USSR Boris Panyukov the Azerbaijani side had to receive the plane from Yerevan – on condition that Hovhannes Yeritsyan, head of the Armenian Civil Aviation could lead the aircraft. So, the Honoured pilot of the USSR flew to Baku several times a day, moving out children, women and the elderly from there. Besides being a pilot and psychologist, during his first flight Hovhannes Yeritsyan approached the refugees to calm them down and to keep their spirits up, but looking into the eyes of Armenian women, children and old people, full of horror, he could not utter a word. Later, as the second pilot of his crew recalled, returning to the cabin, the captain grabbed the steering wheel, did not leave it during the entire flight, was silent all the time, and only the tears dropping from the eyes of that fearless man gave away his state of mind. Nowadays, too, Hovhannes Yeritsyan cannot recall those troublesome days without strong excitement. To be honest, we must mention that all the flights at the Baku airport were met and seen by the head of the Azerbaijani Civil Aviation V. Sadykhli. Unlike any other person I understood the state of mind of our glorious pilots. Your humble servant, author of these lines who at that time was the mayor of Yerevan, could not meet the refugees from Baku at the Yerevan airport without shudder. After the tragic events of 1988-1990, on 2 September 1991 the joint session of the Nagorno Karabakh District Council and Council of the People's Deputies of the Shahumyan region proclaimed the Nagorno Karabakh Republic within the borders of former NKAD and Shahumyan region. In this way the right reflected in the then operating legislation of the USSR, in particular in the USSR law of 3 April 1990 "On the procedure of settling issues regarding the secession of a union republic from the USSR" was exercised, law which envisages the right of national autonomies to independently decide on its politico-legal status in case a union republic secedes from the USSR. On 30 August 1991 the Supreme Council of Azerbaijan passed a declaration "On restoring the state independence of the Republic of Azerbaijan".

So, in this case, too, the decision of the constitutionally elected authorities of the Nagorno Karabakh Autonomous District on proclaiming the Nagorno Karabakh Republic was again in full conformity with the principle of territorial integrity of states (in this case USSR), since

on 2 September 1991, while proclaiming the Nagorno Karabakh Republic, the Nagorno Karabakh authorities did not declare about the secession from the USSR. Moreover, this decision of the Nagorno Karabakh authorities is passed in full conformity with the principle of the Helsinki Final Act on the right of nations to dispose of their fate.

I would like to hope that the upcoming Istanbul session of the OSCE PA will not be a forum where solely political toasts will be voiced to the Helsinki Agreement, but will become an authoritative platform, which will critically comprehend the reasons of the application of the double standards of the implementation of the provisions of the CSCE Helsinki Final Act. And only in this case we will have the right to expect that our colleagues from the European states will self-critically deal with the fact that, to date their countries have not recognized the independence of the Nagorno Karabakh Republic.

Regarding the final normalization of relations between Armenia and Azerbaijan, it is possible only if these countries accede to the Eurasian Union. What's more, such a political decision should be first taken by Armenia, since there is no people on the planet, spiritually so close to us, Armenians, than the Russians.

The expected Association Agreement of Armenia with EU, alas, will not solve any of the complicated problems created by Azerbaijan, and which are responded to by EU in any way. The OSCE PA does not react either. Just a challenge to this authoritative international organization is the statement made by the Azerbaijani president Ilham Aliyev at the official reception on the occasion of the national holiday of Azerbaijan – Republic Day on 28 May 2013. He declared, that Azerbaijan must henceforth keep Armenia isolated from all international projects. "This tactics and policy bear their fruits... Annually 80-100,000 people leave that country. They are leaving forever. In that country the trends of depopulation are increasing, we observe demographic crisis. As for the economic recovery, there are no perspective at all. Absolute stagnation is observed there", - the Azerbaijani leader gloated. Here the question is not that speaking about Armenia, Ilham Aliyev mistakes his sacred wish for reality, but rather on the eve of the OSCE PA Istanbul session with the "Helsinki+40" agenda the Azerbaijani president actually declares that he would spit on the "Declaration on Principles Guiding Relations Between Participating States", which is one of the pillars of the Helsinki Final Act, i.e. we

observe an unconcealed profanation of the idea itself, essence of the upcoming Istanbul session on the part of the Azerbaijani leadership. But why do the Absheron politicians put their Turkish patrons-colleagues into an awkward position, is a topic of a separate article.

I would like to conclude my thoughts with a citation from the above-mentioned Turkish journalist, historian and publicist Orhan Kemal Jengiz, published in Today's Zaman. He wrote: "If we were really self-confident, we could have denied nothing from our past and would have proudly accepted the Christian and Muslim essence of our country. We did not try to love Istanbul, rejecting its past. Our love would not have been like a cruel love, when a man merely physically loves a woman. If we were honest, we could have more knowledge on our origin and the past, and everything could have been in its place. We would not take killers for heroes, and heroes for traitors"... Alas, regrettably, the modern Turkish society still lacks all this, therefore the Armenian parliamentary delegation is awaiting a thorny path to Istanbul.

ARTASHES GEGHAMYAN

is a member of the Armenian National Assembly from the Republican Party of Armenia, leader of the permanent delegation of the National Assembly to the OSCE Parliamentary Assembly, chairman of the National Unity Party and "Northern Perspective" NGO (www.amiab.am).

INTRODUCTION

Au cours des temps modernes, par la force de la destinée, le peuple arménien s'est souvent trouvé entraîné dans la tempête de cruelles catastrophes mondiales, en subissant de grandes pertes. Heureusement, aux périodes les plus cruciales pour les Arméniens, il y a eu de véritables titans politiques, tels Woodrow Wilson ou Lloyd George, qui ont tâché, comme compensation des pertes du génocide et de l'exil de leur patrie, de restaurer la souveraineté des Arméniens sur leurs terres historiques : Bitlis, Erzeroum, Van, Kars... Ils ont sévèrement condamné le génocide arménien, perpétré dans l'Empire Ottoman ; cette tragédie reste malheureusement encore méconnue et bien des pays ne l'ont pas officiellement reconnue jusqu'à présent. Bien plus, des tentatives sont faites de mettre en doute le droit de la République indépendante d'Arménie et de la République du Haut-Karabagh de décider de leur propre vie et de leur avenir sur leurs territoires historiques...

De même que les autres pays membres de l'OSCE, le peuple arménien s'est réjoui de l'union des deux républiques allemandes à la fin du XXe siècle, ainsi que de l'apparition de nouveaux États indépendants dans les Balkans. Toutefois, on fait obstinément le possible pour empêcher le peuple du Haut-Karabagh de jouir des bienfaits de la Liberté et de l'Indépendance, conformément à l'esprit et à la lettre de l'Acte Final de Helsinki : proclamer l'existence d'un État souverain et vivre pacifiquement d'une vie digne d'un pays démocratique.

A l'heure actuelle, l'Assemblée Parlementaire de l'OSCE se réunit pour sa session annuelle et son ordre du jour est « Helsinki + 40 ».

Il est vrai que le fait même de la réunion d'une session ayant cet ordre du jour en Turquie est douteux, pour ne pas dire paradoxal, car ce pays a fait échouer la décision d'envergure et prise en toute responsabilité géopolitique de Serge Sargsyan, Président de la RA, de normaliser les

relations avec la Turquie. Et cela, alors que cette dernière mène, en compagnie de l'Azerbaïdjan, une politique en contradiction avec l'esprit et les objectifs de Helsinki, sans parler de la propagande belliqueuse anti-arménienne et des démarches provocatrices issues de Bakou...

L'histoire a appris aux Arméniens de regarder le monde le front haut et d'accepter de même tous les défis. Une preuve de plus de cela est que le peuple arménien envoie à Istanbul des délégués compétents, malgré toutes les injustices et toute la douleur subies par la faute de la Turquie, et il les envoie non avec une mission traître, mais dans le but de discuter de ses propres soucis et des attentes communes avec ses partenaires d'Europe, d'Eurasie et d'Amérique, afin de chercher et de trouver une issue des impasses actuelles, réalisant ainsi les principes et les idées de l'Acte Final de Helsinki.

Voici les problèmes qui préoccupent Artashes Geghamyan, chef de la délégation permanente de l'Assemblée Nationale d'Arménie auprès de l'Assemblée Parlementaire de l'OSCE, lorsqu'il présente au jugement des lecteurs ses méditations intitulées *Le dur chemin d'Istanbul*.

PROFESSEUR
EMMANUEL MANUKYAN

ARTASHES GEGHAMYAN : LE DUR CHEMIN D'ISTANBUL

La Vingt-deuxième session annuelle de l'Assemblée Parlementaire de l'OSCE se tiendra à Istanbul du 29 juin au 3 juillet 2013. La délégation de l'Assemblée Nationale d'Arménie au sein de l'AP de l'OSCE s'est trouvée devant un choix difficile.

D'une part, nous n'avons pas le droit de boycotter l'invitation d'une organisation aussi respectable que l'AP de l'OSCE, d'autant plus que c'est grâce aux efforts du groupe de Minsk de l'OSCE que depuis vingt ans l'Azerbaïdjan s'abstient de commencer des opérations militaires de grande envergure contre la République indépendante du Haut Karabagh (RHK) ; et ceci, alors que durant les quatre ou cinq dernières années, l'Azerbaïdjan a acheté des armements et de la technique militaire de caractère agressif pour plus de douze milliards de Dollars. Notons également que les politiciens de Bakou sont fortement impressionnés aussi par le fait que l'Arménie est membre de l'Organisation du Traité de Sécurité Collective (OTSC), ainsi que par l'excellent apprentissage militaire des soldats de l'armée d'autodéfense du Haut Karabagh et des forces armées de l'Arménie. Ici, il n'est pas superflu de rappeler que le Commandant Suprême de nos forces armées est le Président de la RA Serge Sargsyan, celui qui a dirigé entre 1989 et 1993 le Comité des forces victorieuses de l'autodéfense de la RHK.

D'autre part, nous devons décider s'il est moral d'aller en Turquie, pays dont les dirigeants refusent de reconnaître depuis 98 ans le fait du génocide arménien perpétré dans l'Empire Ottoman entre 1916 et 1923. Est-il moral d'aller dans un pays dont les autorités ont fait subir, au début du XXe siècle, un destin tragique au peuple arménien. C'est de cela qu'a parlé le Président de la RA Serge Sargsyan dans son message du 24 avril, lorsqu'on commémorait la mémoire des victimes du génocide arménien : « L'un des plus anciens peuples autochtones de la région a été extermi-

né dans sa propre maison et sur les routes de la déportation. Comme résultat du premier génocide du XXe siècle, l'un des plus anciens peuples autochtones de la région a été privé des valeurs spirituelles et culturelles amassées pendant des millénaires, qui, tout en étant le patrimoine national des Arméniens, présentent une valeur mondiale en tant qu'œuvres d'art et preuves de civilisation. En résultat du génocide, l'un des plus anciens peuples autochtones de la région a été privé des valeurs matérielles amassées au cours de millénaires, que se sont appropriées l'État turc et sa population. En résultat du génocide, l'un des plus anciens peuples autochtones de la région a été privé du droit et de la possibilité de vivre dans sa patrie... ».

Avant de prendre la décision de participer à la session d'Istanbul, nous devons éclaircir si le départ de la délégation des parlementaires d'Arménie serait béni par Sa Sainteté Garéguin II, Patriarche Suprême et Catholicos de tous les Arméniens, et par Sa Sainteté Aram Ier, Catholicos de la Grande Maison de Cilicie, qui ont diffusé le 24 avril 2013, une déclaration commune où il est dit : « En même temps que leurs propriétés des territoires de l'Arménie Occidentale et de la Cilicie, se trouvant sous la domination de l'Empire Ottoman, ainsi que des autres régions de la Turquie, les Arméniens ont également perdu ce qui appartenait à l'Eglise apostolique : églises, sanctuaires, centres religieux, foyers d'instruction et de bienfaisance présentant une valeur culturelle et religieuse immense, khatchkars, monuments, manuscrits et bien d'autres choses. Tout ce qui appartenait au peuple arménien, victime de génocide, de violence et de déportation, a été confisqué par l'État turc sous forme de « propriétés quittées »...

En même temps que ces souvenirs pleins de douleur et de révolte, d'autres événements hantent notre mémoire. Ainsi, le 24 avril de l'année courante, quelques centaines de personnes se sont réunies sur la place Taksim d'Istanbul pour commémorer les victimes arméniennes du génocide de 1915-1923. Une manifestation de deuil a été organisée par les représentants de l'initiative turque « Stoppez le racisme et le nazisme » (DurDe). Les orateurs parlaient ouvertement de « génocide arménien ». Ces participants étaient en majorité des Turcs, y compris des musulmans pratiquants. On ne peut oublier non plus la déclaration de Redjep Tayip Erdogan, premier-ministre turc, faite le 16 mars 2010, à la Compagnie de télévision britannique BBC. Répondant à la question du correspondant

de BBC sur sa réaction à la résolution d'un certain nombre de pays quant à la reconnaissance du génocide arménien dans l'Empire Ottoman, il a dit qu'environ 170.000 Arméniens vivaient en Turquie, dont 70.000 seulement étaient sujets turcs. « Demain, si cela devient nécessaire, je dirai à ces 100.000, que nous tolérons maintenant, de quitter notre pays, car ils ne sont pas nos citoyens et je n'ai aucune obligation de les garder dans mon pays », a déclaré Erdogan. Par la suite, le premier-ministre turc a déclaré que ses paroles avaient été altérées par les mass-médias étrangers, tout en soulignant qu'il n'avait pas l'intention de demander pardon pour des paroles qui avaient été mal interprétées.

Je me suis involontairement souvenu aussi d'un passage de l'interview de Zdislav Radzinski, Ambassadeur de Pologne en Arménie. Dans son interview du 2 mai de l'année courante à l'Agence d'information REGNUM, en répondant à la question concernant le choix de la politique extérieure de l'Arménie, il a dit : « L'UE se présente à bien des gens comme une nouvelle forme d'empire dans le sens positif du mot. Nous donnons au terme « empire » une signification négative, mais nous avons tort. Les empires ont apporté une énorme contribution au développement de régions et de pays entiers. La culture et le commerce arméniens se sont développés même dans l'Empire Ottoman, jusqu'aux événements tragiques de 1915. Tout n'est pas si simple... ». Qu'est-ce que c'est ? Une ignorance absolue de l'histoire du peuple arménien ou son altération consciente ? Est-ce que vraiment l'Ambassadeur n'est pas au courant des assassinats en masse des Arméniens dans l'Empire Ottoman entre 1894 et 1896, ayant fait des centaines de milliers de victimes parmi les Arméniens sur tout le territoire de l'Empire Ottoman ? Est-ce que les massacres de Sassoun de l'automne et de l'hiver 1895, les massacres d'Istanbul et de la région de Van sont déjà oubliés ? Les séries de meurtres d'Arméniens, organisées par les autorités turques sur le territoire de l'Arménie Occidentale ou de la Turquie Orientale : à Erzyndjan, à Erzeroum (la patrie de mes ancêtres), à Gumushkhaneh, à Baïbourt, à Urfa et Bitlis sont donc déjà vouées à l'oubli ? Zdislav Radzinski sous-entendrait-il sous l'expression « une énorme contribution au développement de régions entières » les résultats des massacres d'Arméniens en 1894-1896 ? Rappelons à l'Ambassadeur de la Pologne amie que selon le témoignage de Johannes Lepsius, missionnaire luthérien se trouvant alors en Turquie et utilisant consciencieusement les sources allemandes

et autres, 88.243 personnes ont été tuées, 54.600 personnes ont été ruinées, 456 villes et villages arméniens ont été pillés, 649 églises et monastères ont été souillés et 328 églises ont été transformées en mosquées.

Cette déclaration imprudente de l'Ambassadeur de la Pologne m'a particulièrement déçu, car les peuples arménien et polonais entretiennent des relations amicales depuis de nombreux siècles.

Dans cette optique, je voudrais citer quelques passages de la respectable revue « *Echo Polskie* » dont la rédaction a consacré un numéro spécial à l'Arménie et au peuple arménien. Les voici : « On ne peut ne pas compatir à un peuple qu'on a tâché d'exterminer complètement, qui a subi durant une courte période des tortures inconnues des neuf cercles de l'Enfer de Dante, qui, toutefois, n'a pas perdu courage et marche énergiquement à la rencontre d'un futur mystérieux. On ne peut ne pas saluer un peuple pour lequel les troupes russes ont libéré du joug turc les meilleures terres de leur patrie : Van, Mouk, Bitlis, Erzeroum... Les Polonais considèrent les Arméniens comme un peuple fraternel. Les Arméniens ont commencé à s'installer sur le territoire polonais après la chute du Royaume Arménien de Cilicie (1375) et les chevaliers arméniens jouissaient d'une grande faveur à la cour de Jagellon (ou Vladislav Jagailo, grand-duc lithuanien, fondateur de la dynastie des Jagellons en Pologne, roi de Pologne depuis 1386). Ils avaient apporté avec eux de grandes richesses, une culture européenne acquise dans leurs contacts séculaires avec les Croisés et une immense expérience militaire. Cette expérience a très vite été utile à la Pologne. En 1401, les ancêtres des Arméno-Polonais actuels, les Abramovitch, les Theodorovitch et les Christophovitch se sont battus sous Grünewald contre les Allemands sous les yeux de Jagellon et de Vithaut (ou Vitautas (grand-duc de Lituanie depuis 1392), côte à côte avec Zavich Tcherny, Pavalo de Tatchev, Lis de Targovisk et d'autres chevaliers polonais renommés, et n'ont pas déshonoré la gloire militaire arménienne. Depuis ce temps et jusqu'à nos jours, les Arméniens constituent un élément notable de la nationalité polonaise, sans s'y fusionner complètement, mais en en faisant partie intégrale et organique. La Pologne et l'Arménie ont été victimes de destructions et de massacres également inhumains. C'est pour cela que les Polonais et les Arméniens se comprennent si bien. Les mêmes plaies saignent sur leur poitrine et les mêmes larmes coulent de leurs yeux. Les Arméniens et les Polonais ont été unis par leur douleur

commune... Voilà la raison pour laquelle la revue « *Echo Polskie* » consacre un numéro spécial à l'Arménie » (« les Polonais et les Arméniens » dans « *Messenger arménien* », 1916, 6 mars, N° 6, p. 1-2). Le sous-texte des paroles de l'Ambassadeur polonais Zdislav Radzinski quant aux États responsables de la sécurité de l'Arménie en 1920 est également incompréhensible. Ainsi Zdislav Radzinski pose la question : « Qui était garant de la sécurité de l'Arménie en 1920 et comment cela s'est-il terminé ? ». Je suis de nouveau contraint à rappeler des événements historiques vieux de près d'un siècle. Ainsi, le 10 août 1920, le Traité de paix de Sèvres a été signé à Sèvres (France) entre les pays de l'Entente et les États qui s'y sont réunis (Italie, Japon, Belgique, Grèce, Pologne, Portugal, Roumanie, Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes, Hedjaz, Tchecoslovaquie et Arménie), d'une part, et le gouvernement de la Turquie Ottomane, de l'autre. D'après le Traité de paix de Sèvres, la Turquie perdait le contrôle de la Syrie, de la Mésopotamie, de la Palestine, du Hedjaz (actuelle Arabie Saoudite), de l'Égypte, de Chypre, du Maroc, de la Tunisie et de la Lybie. Les domaines continentaux turcs en Europe (la Thrace Orientale et Edriné (Adrianopole), la presqu'île de Gallipoli et les îles de la Mer Egée (à l'exception de l'archipel du Dodécanèse) étaient transmis à la Grèce. La Grèce recevait un certain nombre de territoires en Asie Mineure (Smyrne, actuel Izmir) et ses environs. Notons aussi que Constantinople et la zone des détroits de la Mer Noire étaient proclamées zone démilitarisée et transmises sous administration internationale. D'après le Traité de Sèvres, la Turquie reconnaissait l'Arménie comme « État libre et indépendant ». La Turquie et l'Arménie consentaient à se soumettre à la décision du Président Woodrow Wilson des États-Unis quant à l'arbitrage des frontières, dans les limites des vilayets de Van, Bitlis, Erzeroum et Trébizonde, et d'accepter ses conditions quant à l'accès de l'Arménie à la Mer Noire (par Batumi). Trois mois et demi plus tard, le 22 novembre 1920, la Décision d'Arbitrage du Président Woodrow Wilson des États-Unis sur la délimitation territoriale de l'Arménie et de la Turquie a été émise, signée par le Président et le Secrétaire d'État, et scellée du Grand Sceau des États-Unis d'Amérique, dès lors n'ayant plus besoin d'être ratifiée par la législation intérieure des États-Unis. Rappelons aux lecteurs que la Décision d'Arbitrage du Président Woodrow Wilson des États-Unis est relative uniquement à l'Arménie et au peuple arménien. La carte dessinée sous la

direction de Woodrow Wilson marque les dimensions des territoires arméniens que la Turquie devait rendre à l'Arménie. Elles atteignent 40.000 miles carrés (soit plus de 90.000 kilomètres carrés) : 40.000 km² du vilayet d'Erzeroum, 20.000 km² du vilayet de Van, 15.000 km² de chacune des provinces de Trébizonde et de Bitlis. Quelques années plus tard, Lloyd George, premier-ministre britannique, devait écrire dans ses mémoires : « Mais l'esprit inquiet de Woodrow Wilson n'était pas aussi faible que son corps où la vie s'éteignait progressivement. Lorsque les États alliés se sont mis à discuter des conditions du traité de paix avec la Turquie sans la participation de l'Amérique, nous avons reçu une longue lettre, dictée par l'idéaliste de la Maison Blanche, paralysé, mais toujours indomptable, une lettre qui montrait que son intérêt à l'égard de la population chrétienne opprimée de l'Empire turc ne s'était nullement affaibli ». Cette lettre confirmait la position officielle des États-Unis quant à la solution de la Question arménienne : « L'intérêt authentique du gouvernement des États-Unis à l'égard du plan concernant l'Arménie ne fait pas l'ombre d'un doute et le gouvernement est certain que le monde civilisé attend et exige l'attitude la plus bienveillante envers ce pays ». Remarquons en conclusion que le 20 juillet 1920, à Constantinople, le Conseil du Sultan a voté à l'unanimité, sauf une voix, la signature de ce traité de paix, et le 10 août, la Turquie a officiellement signé le Traité de paix de Sèvres, en reconnaissant par là-même sa responsabilité pour le génocide arménien. Rappelons que la décision d'Arbitrage du Président des États-Unis, prise le 20 novembre 1920, établit par décision de l'Arbitre que « à partir de la frontière iranienne, au sud ouest de la ville de Kotour, la ligne frontalière de l'Arménie est marquée par une barrière naturelle massive d'une grande hauteur qui s'étend au sud du Lac de Van et au sud-ouest des villes arméniennes de Bitlis et de Mouch. Cette ligne frontalière abandonne à l'État turc tout le sandjak de Khakkari, ou environ la moitié du vilayet de Van, et presque tout le sandjak de Siirt ». La République d'Arménie, qui incluait alors le territoire de la province de Kars et le Nakhidjévan dans les limites de la frontière russo-turque d'avant-guerre, était augmentée d'environ la moitié des vilayets de Van, Bitlis, Erzeroum et Trébizonde, d'une superficie totale de 40.000 miles carrés. D'après les calculs américains, cela constituait environ 40% du territoire de l'Arménie historique dans l'Empire Ottoman.

Il est à noter que le 29 novembre 1920, La République Socialiste Soviétique d'Arménie a été instaurée, mais le fait de son instauration n'a aboli ni les décisions du Traité de paix de Sèvres, ni la décision d'Arbitrage du Président Woodrow Wilson des États-Unis, qui, malheureusement, n'ont pas été réalisées à ce jour.

Passons des événements historiques du début du XXe siècle aux réalités actuelles. Ainsi, le 23 novembre 2011, Redjep Tayip Erdogan, premier-ministre de la Turquie, a demandé pardon au nom de l'État turc pour les assassinats en masse, perpétrés principalement dans la région kurde alevie de Dersim à la seconde moitié des années 1930. En fait, d'après ses paroles, la responsabilité en incombait au Parti Populaire Républicain (PRP) qui était à cette époque le seul parti politique du pays en général. Le premier-ministre de la Turquie a recommandé au chef du PRP à faire des excuses au nom de son parti pour la tragédie de ces années. « Est-moi qui dois faire des excuses ou vous (Kemal Kylytchdaroglu, leader du PRP – A.G.) ? S'il faut faire des excuses au nom de l'État, et si une telle possibilité s'est présentée, je peux le faire et je demande pardon. Mais si quelqu'un doit demander pardon au nom du PRP, c'est vous, car vous êtes de Dersim. Vous avez dit que c'était un honneur pour vous d'être de Dersim. Défendez donc votre honneur », a proclamé Erdogan au cours de la réunion du Parti. C'était le premier pardon demandé au nom du gouvernement turc pour le meurtre de milliers de gens, entre 1936 et 1939, à l'est du pays, dans la ville de Dersim, actuellement connue sous le nom de Tundjéli. Il est très significatif qu'Erdogan ait réagi par là-même à l'exigence de Kylytchdaroglu, chef du PRP, que la Turquie devait regarder son passé en face. Harout Sassounian, spécialiste en études turques et rédacteur du journal « *Le Courrier de Californie* », en est venu à des conclusions très intéressantes en relation avec la déclaration d'Erdogan et les actions de Kylytchdaroglu qui s'en sont ensuivies. Ainsi, il a écrit dans l'édition électronique du « *Kurdishcenter.ru* » du 6 janvier 2012 : « Lors d'une étude attentive de la déclaration du premier-ministre (Erdogan – A.G.) à l'occasion des pogromes de Dersim, il est impossible de ne pas remarquer d'horribles ressemblances avec le refus de reconnaître le génocide arménien par la République turque. La ressemblance consiste dans le désir : 1) de réduire le nombre de victimes parmi les Kurdes de dizaines de milliers jusqu'à 13.800 ; 2) de considérer les pogromes des Kurdes

comme des « meurtres » ou des « incidents » ; 3) de rejeter une partie de la culpabilité des « meurtres » plutôt sur le parti politique d'opposition que sur l'État turc ; 4) ne proposer aucune compensation aux héritiers des victimes.

Remarquons que ceux de nos compatriotes, qui ont réussi par miracle à se sauver en 1915, ont trouvé dans les montagnes de Dersim refuge et protection chez les chefs des clans alevites. Afin de se sauver des persécutions réservées aux chrétiens, les Arméniens préféraient adopter l'alevisme dont les adeptes étaient persécutés non seulement par les Turcs, mais aussi par les Kurdes sunnites. Ce choix, étrange à première vue, des Arméniens leur a permis de mener une vie isolée et d'espérer que peut-être certaines circonstances leur permettraient de retourner à leurs racines arméniennes. Notons également que lors d'une des émissions analytiques d'Erkam Toufan, Djafar Solgun, écrivain turc, a fait une déclaration remarquable. Il a remarqué en particulier qu'après 1915, les Arméniens de Dersim (actuel Tundjéli) s'étaient assimilés aux Alevites et aux Kurdes locaux, communique le site d'information « Ermenihaber.am ». D'après lui, en 1900, l'historien Andranik a parcouru Dersim et il a inscrit ses observations dans un livre intitulé *Dersim*. L'auteur de ce livre remarque que la population de Dersim était arménienne à environ 20%. Djafar Solgun a également rappelé les paroles du député Youssouf Khalatchoghlu, du parti du Mouvement Nationaliste de la Turquie, que ceux qui à Dersim se présentaient comme Alevites ou Kurdes étaient en réalité des Arméniens. Solgun a exprimé ses regrets à l'occasion que l'historien Khalatchoghlu ait pu dire une telle absurdité. « De nos jours, bien des Kurdes sont certains de l'authenticité de leur identité nationale ; toutefois, dans beaucoup de cas, ils sont inquiets du fait que nombre d'entre eux ne sont pas informés de leur véritable nationalité. Les Arméniens ayant toujours vécu parmi nous dissimulaient à l'État qu'ils étaient Arméniens. L'origine arménienne est la source d'une multitude de problèmes », a noté Solgun.

La déclaration d'Erdogan quant aux massacres de Dersim m'a remis à la mémoire les paroles du célèbre historien turc Taner Aktcham qui considère comme absurdes toutes les discussions qui se tiennent en Turquie dans le but de nier le génocide arménien. Ainsi, dans son interview au journal turc « *Zaman* », Taner Aktcham a déclaré : « Rafael Lemkine, célèbre juriste, a mis en circulation le terme de « génocide »,

en se fondant précisément sur les événements de 1915. En Turquie, bien peu de gens le savent. Lemkine écrit dans ses mémoires qu'il s'est servi de ce terme pour raconter ce qui était arrivé aux Arméniens. Après cela, nous discutons encore s'il y a eu un génocide. Vous ne trouvez pas cela singulier ? Je pense que ce n'est pas la peine de perdre du temps à ce genre de discussions. Les cercles qui nient les événements de 1915 de Turquie, en profitant du manque d'information du peuple (turc – A.G.), souhaitent dérouler des discussions inutiles... En 1928, l'État-major de la Turquie a publié un livre consacré aux pertes humaines au cours de la Première Guerre mondiale. Selon les données de l'État-major, le nombre des Arméniens tués atteindraient seulement 800.000 et ceux des Grecs, 200.000. Ces chiffres ne tiennent pas compte des victimes des pogromes, de la faim et des maladies après 1918. En additionnant, on peut dire que le nombre des victimes atteint le million ». On ne peut ne pas se souvenir ici des données énoncées par Hassan Djamal, observateur de l'édition turque « *Milliyet* » qui fait autorité. Etant le petit-fils d'Ahmed Djamal Pacha, l'un des principaux organisateurs du génocide arménien dans l'Empire Ottoman, il soutenait au début la politique officielle d'Ankara qui a toujours consisté à nier le génocide arménien. Toutefois, il a progressivement révisé ses opinions pour devenir le partisan de la reconnaissance du génocide arménien. Notons que cet écrivain turc a prit part à la manifestation organisée par l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance. Ainsi, le 31 mars 2007, Hassan Djamal a participé à la conférence « De Deir ez-Zor jusqu'à Tzitzernakaberd ». A la tribune, on voyait Richard Hovhannissian, célèbre historien arménien, et Pamela Steiner, petite-fille de Henry Morgenthau, Ambassadeur des États-Unis en Turquie aux années du génocide arménien. Hassan Djamal a publié ses impressions de cette conférence dans « *Milliyet* » sous le titre de « Que dira le petit-fils de Djamal ? ». Hassan Djamal a noté qu'en entrant dans la salle, il avait entendu l'un des participants demander pourquoi on avait invité le petit-fils de celui qui avait tué leurs grand-pères. « La soirée sera désagréable pour moi, mais je dois vous dire que je vous ai apporté un salut d'Anatolie. Nos racines remontent aux mêmes sources. Je connais votre douleur, je la partage. Je suis venu ici pour tendre la main à la jeunesse arménienne. Evidemment, la douleur ne s'oubliera pas. Cependant, nous ne pouvons permettre que la douleur et les souffrances obstruent le chemin menant à la réconciliation », a remarqué Hassan Djamal.

Un an plus tard, en 2008, Hassan Djamal a visité à Erevan le mémorial des victimes du génocide arménien de Tzitzernakaberd, où il a formulé sa position, en disant : « Nier le génocide arménien signifie être complice de ce crime contre l'humanité ». En 1915, il a écrit un livre intitulé *1915. Génocide arménien*, dans lequel il a décrit l'évolution de sa position, commencée de la négation du génocide, mais arrivée à sa reconnaissance publique. Le fait qu'après sa publication, le livre ait provoqué une sensation sans précédent et qu'il soit devenu exceptionnellement populaire parmi le public turcophone, donne bon espoir que les citoyens de la Turquie souhaitent connaître la vérité sur leur histoire et les événements de la fin du XIXe et du début du XXe siècle. Par ailleurs, il convient de faire attention à la communication de Yavouz Baïdar, journaliste turc, qui a également annoncé dans son « *Twitter* » la publication du livre de Hassan Djamal, en en donnant une citation : « Les Arméniens de Turquie étaient touchés de russophilie et les Turcs devaient les tuer, afin que les Arméniens restés vivants renoncent à la Russie. C'est pour cela qu'est survenu le génocide arménien », cite Hassan Djamal les paroles de son grand-père, dites en 1919 à Munich.

Il est à noter qu'au cours des dernières décennies, des changements évidents sont survenus dans la société turque quant à l'appréciation de son passé historique, en relation avec le génocide arménien des années 1915-1923 dans l'Empire Ottoman. Il y a suffisamment de jugements intéressants sur ce sujet. Ainsi, Orhan Kemal Djenkiz, journaliste turc connu de « *Today's Zaman* », analyste du journal « *Radikal* », se pose plus d'une question : « Qu'est-ce qui empêche la Turquie de reconnaître son passé ? Pourquoi les Turcs ont-ils tant de difficulté à parler de ce qui est arrivé dans leur pays il y a presque un siècle ? Pourquoi les Américains parlent-ils avec relativement de facilité de l'esclavage et des meurtres massifs des Indiens ? Pourquoi les autres nations parlent-elles facilement de ce qu'elles ont fait dans les pays qu'elles ont colonisés, alors que les Turcs ont mis un veto absolu sur les questions de leur passé avec les Arméniens ? Quelle est la raison qui distingue le cas turc de tous les autres ? » ([analitika.at.ua>news/orkar_Kemal_dzengir_cho...](http://analitika.at.ua/news/orkar_Kemal_dzengir_cho)) Répondant aux questions posées par lui-même, Orhan Kemal Djenkiz écrit : « Ce qui s'est passé en Turquie en 1915 n'est pas simplement un crime du passé, comme c'est le cas des Américains et des Européens. Ce qui s'est passé s'est conservé au centre de l'identité nationale turque,

c'est un savoir qui doit vivre dans les coins obscurs du subconscient national, afin de conserver le statut-quo. La lutte contre le passé signifie non seulement la peur d'être affronté aux actions honteuses du passé et de devenir le témoin du fiasco de nombreux mythes et tabous nationaux. C'est aussi le danger de remettre en question l'identité nationale des fondateurs de la République turque, la guerre d'indépendance turque, la modernisation, le passé de l'Empire Ottoman et bien d'autres questions... Il se passera beaucoup de temps avant que nous n'en venions à l'entière conscience de la signification des assassinats massifs et de la déportation des non-musulmans de l'Anatolie en 1915. Toutefois, tant que continue le processus de la démocratisation de la Turquie, j'espère que nous nous heurterons plus souvent à notre passé et à la réalité. La Turquie et les Turcs seront contraints à examiner chaque composante de leur identité, afin de se débarrasser de ses éléments malsains. La confrontation de la Turquie à son passé est indispensable non seulement pour rendre justice aux victimes qui ont subi ces atrocités, mais aussi pour que les Turcs puissent définir leur véritable personnalité et la libérer des illusions et des chaînes, afin qu'elle puisse se développer et se rapprocher de la réalité. Ce n'est qu'alors que nous serons libres ». Il est difficile de ne pas convenir avec l'opinion du journaliste turc.

Retournant à la question de l'utilité de la participation de la délégation de l'Assemblée Nationale d'Arménie à la prochaine Assemblée Parlementaire de l'OSCE, je me suis rappelé d'un entretien avec Joao Soares, représentant spécial de l'AS de l'OSCE au Caucase du Sud. Etant partisan convaincu de l'approfondissement futur de l'intégration, sans alternative possible, des peuples du Caucase du Sud à l'Union Européenne, M. Soares, ancien président de l'AS de l'OSCE, a témoigné néanmoins de la compréhension pour l'anxiété des Arméniens au sujet de la Turquie et de l'Azerbaïdjan qui ignorent ouvertement les appels incessants des dirigeants de l'Union Européenne, relatifs au déblocage des frontières de l'Arménie par ces pays, et cela dans des conditions où les dirigeants de ces pays déclarent qu'ils sont prêts à adhérer à l'Union Européenne. Joao Soares a hautement apprécié l'approche étatique du Président d'Arménie Serge Sargsyan quant à parafer les protocoles arméno-turcs (« Protocole relatif à l'établissement de relations diplomatiques entre l'Arménie et la Turquie » et « Protocole relatif au développement de relations bilatérales »), ce qui a été vraiment la manifestation d'une

attitude responsable et courageuse de la part du chef de l'Etat arménien, d'un homme d'État qui place les intérêts de l'instauration d'une paix durable non seulement au Caucase du Sud, mais aussi bien au-delà de ses frontières, plus haut que ses intérêts politiques personnelles. Bien plus, Serge Sargsyan n'a pas craint de rester incompris de la part des centaines de milliers d'Arméniens de la diaspora qui sont privés de leur patrie historique. Ces groupes de nos compatriotes sont les descendants des Arméniens rescapés par miracle du génocide arménien, qui ont transmis de génération en génération le souvenir des pages tragiques de l'histoire de leur peuple, les événements du début du XXe siècle, dont ils avaient été les témoins oculaires. Je veux espérer que Joao Soares continuera les traditions de son père Mario Soares, ce grand Européen, qui s'est consacré à lutter contre le régime du dictateur Antonio de Oliveira Salazar, qui a été deux fois élu Président et Premier-ministre du Portugal, et qu'il soulèvera avec une force particulière, lors de la prochaine session d'Istanbul de l'AS de l'OSCE, la question de l'inadmissibilité du blocus de l'Arménie de la part de la Turquie et de l'Azerbaïdjan. Quant à l'option géopolitique de l'Arménie : conclure un accord d'Association avec l'Union Européenne, ou entrer dans l'Espace économique unifié, formé par la Russie, la Biélorussie et le Kazakhstan, et adhérer par la suite à l'Union Européenne, c'est un choix décisif que le peuple arménien doit faire lui-même, sans pression ou avis venus d'ailleurs. Hélas, la crise financière et économique mondiale a montré la grande vulnérabilité de beaucoup de pays de l'Union Européenne. Dans son interview donnée à Euronews le 22 avril 2011, en répondant à la question du correspondant : « Quels sont ces monstres qui menacent l'UE, y compris le Portugal ? », Mario Soares a dit : « En premier lieu, c'est la domination de l'économie et des affaires par rapport à la politique. C'est une tragédie par chacun des États de ce groupe. Je pense que l'UE traverse à présent la plus pénible de ses crises. J'appelle « monstres » les marchés, qui sont absolument désorientés, et ceux qui dirigent ces marchés, et c'est réellement ainsi. Ce sont de vrais monstres. Personne ne sait d'où ils viennent ni ce qu'ils veulent. L'on sait qu'ils veulent de l'argent, ils veulent affaiblir l'Euro et opprimer l'économie de certains pays comme la Grèce, l'Irlande, le Portugal et d'autres. Ceci est extrêmement dangereux, surtout parce que l'Europe manque de solidarité. Si les pays qui ont de l'argent, comme c'est le cas de l'Allemagne, avec Mme Merkel en tête, croient qu'ils

peuvent donner des ordres au reste de l'Europe et la refaire sur le modèle de l'Allemagne, ils se trompent cruellement ». Convenez que les paroles de ce sage patriarche de la politique européenne sont à apprécier. D'autant plus que les manifestations de la crise continuent en Europe. Ainsi, récemment encore Olly Ren, commissaire européen pour la politique économique, parlant de la situation économique dans les pays de l'UE, disait : « Cette année, le PIB total de l'UE se réduira de 0,1%, mais dans les pays de la zone européenne, ce chiffre sera de 0,4% ». Par ailleurs, quatre des cinq plus importantes économies de cette zone, celles de la France, de l'Espagne, de l'Italie et des Pays-Bas, entreront dans la phase de la récession. Au point de vue critique, cela ne donnera pas à l'Europe de chances pour surmonter la plus pénible des crises sur le marché du travail. D'après l'appréciation de la Commission européenne, vers la fin de 2013, le chômage se fixera au niveau de 12% dans les pays de la zone européenne, et dépassera cette barrière l'année suivante.

Revenant à l'ordre du jour de la prochaine Session annuelle d'Istanbul de l'AP de l'OSCE « Helsinki + 40 », on se souvient involontairement des événements du 1er août 1975, lorsque les chefs de trente-cinq États ont signé à Helsinki l'Acte Final de la Conférence de sécurité et de coopération en Europe. L'histoire nous a conservé le souvenir de vifs débats autour des principes du « premier panier » de la Déclaration Finale : « Déclaration des principes dont seront guidés les États-membres dans leurs relations réciproques » (ci-après Déclaration). Depuis longtemps déjà, on s'en tient à l'opinion que la Déclaration représentait l'énumération commentée des dix principes suivants : égalité de souverainetés et respect des droits propres à la souveraineté ; non-application de la force ou de la menace de la force ; inviolabilité des frontières ; intégrité territoriale des États ; règlement pacifique des différends ; non-intervention dans les affaires intérieures des autres États ; respect des droits de l'homme et des libertés fondamentales, y compris la liberté de la pensée, de la conscience, de la religion et des convictions ; égalité et droit des nations à décider de leur destinée ; coopération entre les États ; application consciencieuse des obligations du droit international. Cette énumération de principes était unique du fait qu'elle réunissait les positions, directement contradictoires, de l'URSS et des pays occidentaux. Les groupes principaux de contradictions étaient au nombre de deux. La première était déterminée par la différence sémantique entre le principe de

l'inviolabilité des frontières et celui du droit des nations à décider elles-mêmes de leur destinée. Il est à noter que c'est l'Union Soviétique qui a insisté sur le premier principe (inviolabilité des frontières), ayant en vue la consolidation des frontières d'après-guerre existant en Europe. Le second principe était surtout soutenu par les pays d'Occident, ayant le but de fixer en principe la possibilité de la réunion future de l'Allemagne comme résultat de libre expression de la volonté des Allemands de la RDA et de la RFA. De l'avis des politiciens occidentaux, la question ainsi posée ne contredisait pas le principe de l'inviolabilité des frontières, car cette inviolabilité était comprise comme l'inadmissibilité de leur changement par contrainte. L'inviolabilité ne signifiait pas l'invariabilité en 1990 non plus, lorsque l'Allemagne s'est unie ; l'aspect politique et de droit du processus a été reconnu comme correspondant entièrement à la lettre et à l'esprit de l'Accord de Helsinki. A ce point de vue, il faut posséder une puissante imagination pour ne pas remarquer l'immutabilité de la décision politique et de droit du 20 février 1988, prise par la session extraordinaire du Soviet des députés du peuple de la Région Autonome du Haut-Karabagh (RAHK). Rappelons encore et encore que la session extraordinaire du Soviet des députés du peuple de la RAHK a pris une décision, correspondant pleinement à la Constitution en vigueur alors en URSS, qui adressait au Soviet Suprême de l'Azerbaïdjan la demande de sortir de cette république, au Soviet Suprême de l'Arménie, la demande de l'admettre dans cette république et au Soviet Suprême de l'URSS de satisfaire cette demande.

Le deuxième groupe des contradictions sémantiques de la Déclaration touchait le principe de l'intégrité territoriale des États et le droit des peuples à décider de leur destinée. Le premier principe consolidait l'entité territoriale de chacun des États ayant signé l'Acte, y compris ceux à l'intérieur desquels il y avait des tendances séparatistes (Grande-Bretagne, Yougoslavie, URSS, Espagne, Italie, France, Canada). Le principe du droit des peuples à décider de leur destinée correspond entièrement à l'idée de Woodrow Wilson qui se déclarait dès le début du XXe siècle pour la création d'États nationaux indépendants, c'est-à-dire pour la réalisation du droit des peuples à l'autodétermination. C'est pourquoi à l'époque de l'essor sans précédent du séparatisme en Yougoslavie dans les années 1990, les pays d'Europe ne se sentaient pas en droit de lui résister, et la Yougoslavie ne pouvait en appeler à l'Acte

Final de Helsinki pour justifier sa politique rigide, dirigée contre le droit des peuples à l'autodétermination. On ne sait pourquoi cette approche tolérante des pays d'Europe, qui a eu lieu lors de la formation d'États indépendants dans les Balkans, ne s'est pas manifestée dans le cas du Haut-Karabagh. Pour plus de clarté, remarquons que la décision susmentionnée du Soviet des députés du peuple de la RAHK a été suivie d'une escalade de la violence de la part de l'Azerbaïdjan. Des pogromes et des meurtres massifs d'Arméniens ont commencé dans les villes d'Azerbaïdjan éloignées de centaines de kilomètres de la RAHK : à Sumgaït, Bakou, Chamkhor, puis ils se sont étendus à tout le territoire de l'Azerbaïdjan, des centaines de personnes ont été tuées, des milliers et des milliers ont été blessés. Comme résultat de ces crimes sanglants, environ 450.000 Arméniens habitant les villes et les villages d'Azerbaïdjan et du Haut-Karabagh sont devenus des réfugiés. Il existe des centaines de témoignages de témoins oculaires de ces événements tragiques. On ne saurait oublier les souvenirs de Hovhannes P. Eritsian, pilote émérite de l'URSS, alors Chef de la Direction générale de l'Aviation civile d'Arménie, unique pilote d'URSS qui était également docteur en psychologie. Lors des pogromes arméniens, perpétrés entre le 13 et le 20 janvier 1990 à Bakou, les autorités de l'Azerbaïdjan ont interdit les vols des pilotes arméniens à Bakou. Et ce n'est que sur l'ordre exprès de Boris E. Panukov, Ministre de l'Aviation civile de l'URSS, que la partie azerbaïdjanaise a été contrainte à accueillir les avions venant d'Erevan avec la seule condition qu'ils seraient conduits par Hovhannes Eritsian, Chef de la Direction générale de l'Aviation civile d'Arménie. Dès lors, le pilote émérite de l'URSS s'envolait plusieurs fois par jour à Bakou pour en ramener les enfants, les femmes et les vieillards. Etant à la fois pilote et savant psychologue, Hovhannes Eritsian a essayé au cours du premier vol de tranquilliser et de rassurer les réfugiés arméniens, mais en voyant la terreur dont débordaient les yeux des femmes, des vieillards et des enfants assis et debout dans le salon de l'avion, il n'a pu proférer aucun mot. Ensuite, d'après les paroles du deuxième pilote, de retour dans la cabine, il a agrippé le gouvernail et ne s'en est pas dessaisi au cours de tout le vol. Il s'est tu au cours de tout le vol et seules les larmes coulant des yeux de cet homme courageux trahissaient son état. Même à présent, Hovhannes Eritsian ne peut se rappeler sans forte émotion ces jours tragiques. Notons pour être juste que tous les vols venant

d'Erevan étaient accueillis à l'aéroport de Bakou et envoyés par V.G. Sadykhli, Chef de la Direction de l'Aviation civile d'Azerbaïdjan. Personnellement, je comprenais comme personne d'autre l'état de nos pilotes. Votre serviteur, l'auteur de ces lignes, étant alors maire de la ville d'Erevan, ne pouvait lui-même accueillir sans horreur à l'aéroport d'Erevan les réfugiés venant de Bakou. Après les événements tragiques de 1988-1990, le 2 septembre 1991, la session commune du Soviet régional du Haut-Karabagh et du Soviet des députés du peuple du district de Chahoumian a proclamé la République du Haut-Karabagh (RHK) sur le territoire de l'ancienne RAHK et du district de Chahoumian. C'est ainsi qu'a été réalisé le droit établi par la législation en vigueur de l'URSS, en particulier par la Loi du 3 avril 1990 de l'URSS « Sur la forme de la solution des questions relatives à la sortie d'une république de l'URSS », qui reconnaît aux autonomies nationales le droit de décider elles-mêmes la question de leur statut étatique au cas de la sortie d'une république de l'URSS. Remarquons que le 30 août 1991, le Soviet Suprême de l'Azerbaïdjan a adopté une déclaration « Sur la restauration de l'indépendance étatique de la République d'Azerbaïdjan ».

Ainsi, dans ce cas également, la décision des autorités, élues conformément à la Constitution, de la Région Autonome du Haut-Karabagh, relative à la proclamation la République du Haut-Karabagh est entièrement conforme au principe de l'entité territoriale de l'État (en l'occurrence, l'URSS), puisque, proclamant la République du Haut-Karabagh le 2 septembre 1991, les autorités du Haut-Karabagh n'ont pas déclaré que la région avait l'intention de sortir de l'URSS. Dès lors, cette décision a été prise conformément au principe de l'Acte Final de Helsinki, relatif au droit des peuples de décider de leur destinée.

Nous voulons espérer que la prochaine session d'Istanbul de l'AP de l'OSCE ne deviendra pas un forum où l'on se contentera uniquement de porter des toasts politiques à l'Accord de Helsinki, mais une tribune digne de respect où l'on discutera d'un point de vue critique les raisons de l'application de standards doubles lors de la réalisation des thèses de l'Acte Final de la Conférence consacrée à la sécurité et à la coopération en Europe. Ce n'est que dans ce cas que nous serons en droit d'attendre de nos collègues des États européens qu'ils considèrent avec plus de sens critique le fait de ne pas avoir reconnu jusqu'à présent l'indépendance du Haut-Karabagh.

Quant à la normalisation définitive des relations entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan, elle ne sera possible que si nos deux pays adhèrent à l'Union Eurasiatique. Par ailleurs, cette décision politique doit être prise d'abord par l'Arménie, car il n'existe pas sur la planète un autre peuple plus proche spirituellement des Arméniens que le peuple russe.

L'accord attendu sur l'Association de l'Arménie avec l'UE ne pourra malheureusement résoudre aucun des problèmes que crée la partie azerbaïdjanaise et auxquels ne réagissent nullement ni l'UE, ni l'AS de l'OSCE. On ne peut considérer que comme un défi lancé à cette respectable organisation l'intervention d'Ilham Aliev, Président de l'Azerbaïdjan, à la réception officielle donnée à l'occasion de la fête nationale de l'Azerbaïdjan, le Jour de la République, le 28 mai 2013. Il a déclaré alors que l'Azerbaïdjan se devait à l'avenir aussi d'isoler l'Arménie de tous les projets internationaux. « Cette tactique et cette politique apportent leurs résultats. Chaque année, 80.000 à 100.000 personnes quittent ce pays. Ils le quittent à jamais. Les tendances de dépopulation croissent dans ce pays, on y observe une crise démographique. Quant à la restauration de l'économie, ces perspectives n'existent même pas. On y observe une période de stagnation complète », a dit le chef azerbaïdjanais avec un sentiment de joie mauvaise. Ici, il ne s'agit même pas du fait qu'en parlant de l'Arménie, Ilham Aliev fait passer ses plus chers souhaits pour de la réalité, mais du fait qu'à la veille de la session d'Istanbul de l'AS de l'OSCE, intitulée « Helsinki + 40 », le Président de l'Azerbaïdjan déclare qu'il se moque des principes dont se laisseront guider les États participants dans leurs relations réciproques », ce qui se présente comme l'une des bases de l'Acte Final de Helsinki. C'est-à-dire que nous sommes témoins d'une profanation ouverte de l'idée même, de l'essence de la session d'Istanbul de la part des dirigeants de l'Azerbaïdjan. Toutefois, pourquoi les politiciens de Bakou mettent-ils dans une situation aussi absurde leurs collègues et protecteurs turcs ? Ceci est le sujet d'un article différent.

Nous voudrions terminer nos réflexions en citant les pensées du même historien et journaliste turc, Orhan Kemal Djenguiz, qu'il a publiées dans l'édition « *Today's Zaman* ». Voici ce qu'il écrit : « Si nous étions réellement sûrs de nous, nous n'aurions rien nié de notre passé et nous aurions accepté avec fierté l'essence tant chrétienne que musulmane de notre pays. Nous n'aurions pas essayé d'aimer Istanbul en reniant

son passé. Notre amour ne serait pas semblable à un amour cruel, lorsque l'homme n'aime la femme que d'un amour physique. Si nous avions été plus honnêtes, nous aurions eu plus de connaissances sur nos origines et notre passé, et chaque chose reviendrait à sa place. Nous n'aurions pas considéré les assassins comme des héros et les héros comme des traîtres »... Malheureusement, tout ceci est encore absent de la société actuelle turque et, dès lors, la délégation des parlementaires d'Arménie doit être prête au dur chemin vers Istanbul.

ARTASHES GEGHAMYAN

*député du Parti Républicain à l'Assemblée Nationale d'Arménie,
chef de la délégation permanente de l'Assemblée
Nationale d'Arménie à l'Assemblée Parlementaire de l'OSCE,
Président du Parti « Union Nationale » et de
l'Organisation sociale « La Perspective du Nord »
(www.amiab.am).*

ÖNSÖZ

Ermeni halkı kaderin tecellisi olarak birçok kereler acımasız muharebelerin girdabında yer aldı, çok büyük kayıplara sahip oldu. Şans eseri, Ermeniler için kritik yıllarda gerçekten siyasi dehalar olan Woodrow Wilson, Lloyd George gibi isimler varoldu; bunlar Soykırımın kayıpları ve vatansızlaştırılmanın tazmini için ata toprakları Bitlis, Erzurum, Van, Kars'ta...Ermenilerin devlet düzeninin yeniden ihdası için çabalamaktaydılar. Onlar tarafından sert bir şekilde kınanan Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeni Soykırımı, ne yazık ki, bu güne dek hala bu büyük tacediye oldukça vakıf çeşitli ülkeler tarafından resmi düzeyde tanınmamaktadır. Dahası, bağımsız Ermenistan ve Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin kendi tarihi topraklarında hayatlarına ve geleceklerine hükmetme hakkını şüphe altında bırakma yönünde teşebbüslerde bulunmaktadır...

Ermeni halkı AGİT üyesi ülkelerle beraber XX yy. sonunda iki Almanyaların bir bütün olarak tekrar birleşmesi yanısıra Balkanlarda yeni devletlerin tesisini heyecanla karşıladı. Ancak Helsinki Nihai Senedinin lafzına ve ruhuna uygun egemen bir devlet olduğunu ilan eden, barışçıl ve demokratik ülkeye yakışır bir hayat yaşamak isteyen Dağlık Karabağ halkını Özgürlük ve Bağımsızlık coşkusunu yaşama eğiliminden ısrarlı şekilde mahrum etmeye çabalamaktalar.

Şimdi İstanbul'da, gündeminde «Helsinki + 40» meselesi olan AGİT Parlamenterler Asamblesi Genel Kurulu toplanmaktadır.

Paradoksal demesek bile, benzeri gündemli bir Genel Kurulun, yirmi yılı aşkın bir süredir Ermenistan'ı tecrit içinde tutan, Türkiye'yle ilişkileri normalleştirmeye yönelik Ermenistan cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın sağduyulu ve jeopolitik sorumluluk bilinciyle kabul ettiği kararını kadük duruma düşüren bir ülkede gerçekleştirilmesinin artık şüpheye mahal verdiği söz götürmemektedir. Ve anılan bu ülkenin

Azerbaycan'la ortaklaşa Helsinki ruhu ve amaçlarını inkar eden politikalar yürüttüğü, dahası buna Bakü'den yükselen militarist, Ermeni karşıtı propaganda ve provakatif adımların eşlik ettiği koşullarda...

Tarih Ermenilere alını açık şekilde dünyaya bakma ve aynı şekilde tüm sorunlarına karşı direnmeyi öğretmiştir. Bunun bir kanıtı da, Türkiye'den ötürü maruz kaldığı tüm adaletsizliklere, acılara rağmen, Ermeni halkı, diğer şahsi ve ortak sorunlarını, Avrupa'ya yönelik beklentilerini, Avrasya ve Amerikalı partnörleriyle dürüstçe aleni istişarelerde bulunmak, varolan çıkmaz durumlardan çıkış yolu arama ve bulma beklentisiyle, aynı zamanda bu şekilde Helsinki Nihai Senedi ilke ve düşüncelerini hayata geçirerek, İstanbul'a delegelerini yollamaktadır.

İşte AGİT Parlamenterler Asamblesi Ermenistan Millet Meclisi Daimi Heyeti Bşk. Artashes Geğamyan, «İstanbul'a doğru zorlu yol» başlıklı denemesinde bu ve benzeri meselelere yönelik endişelerini okuyucunun yargısına sunmaktadır.

PROF. DR. EMANVEL MANUKYAN

ARTAŞES GEĞAMYAN: İSTANBUL'A DOĞRU ZORLU YOL

Beslendiğinde Ermenistan'ın sevgisiyle
Ruhun daha yeni doğmuş gibidir,
Yalçın Ararat'tan başlayarak
Bu çekinilmeyen sevgi asla tükenmez.
Sev Ermenistan'ı Rus gibi,
Beyhudeliğin boş biçemlerinden uzak,
Sev Armenya'yı berraklaşmış sevgiyle,
Bütün sorunları çözerek barışla,
Dönüşün tüm dünya gülistana,
Ebeveynlerindir senin Ermenistan-Rusya.

Viktor Konoplyov

Ve böylece 29 Haziran-3 Temmuz 2013 tarihleri arasında İstanbul'da AGİT Parlamenterler Asamblesi 22. Yıllık Genel Kurul Oturumu gerçekleşecek. AGİT PA'nde Ermenistan Heyeti zorlu bir seçimle karşı karşıya bulunmakta.

Bir taraftan, özellikle AGİT Minsk Grubunun gösterdiği sayıları az olmayan çabalar koşullarında, bizim AGİT PA gibi etkili bir teşkilatın davetini boykot etmeye hakkımız yok, bunların sayesinde Azerbaycan, işte yirmi yıldır Dağlık Karabağ Cumhuriyetine (DKC) karşı geniş ölçekli askeri operasyonlara başlamakta çekimser kalmaktadır. Ve bu, son 4-5 yıldır Azerbaycan'ın 12 milyar Dolar tutarında, hatta saldırı mahiyetli, askeri teknoloji temin ettiği koşullarda gerçekleşmektedir. Adalet adına, bu şaşılası siyaset adamlarını, Ermenistan'ın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) üyeliğinin ve Dağlık Karabağ Savunma Ordusu ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri askerlerinin hayran olunası

askeri hazırlık düzeyinin, oldukça ayılttığını kaydedelim. Burada Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Ermenistan Cumhuriyeti (EC) cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın 1989-1993 yıllarında galebe DKC Özsavunma Güçleri Komitesini yönettiğini de anmak yersiz olmayacaktır.

Diğer taraftan, biz iktidarları 98 yıldır 1915-1923 yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleştirilen Ermeni Soykırımını tanımayan bir ülke olan Türkiye'ye hareket etmenin ne kadar moral olduğu konusunda seçim yapmalıyız. İktidarları XX. yy. başında Ermeni halkını trajik bir kadere uğratan bir ülkeye hareket etmek ne kadar ahlakidir? Bu konuya ilişkin EC cumhurbaşkanı bu yıl 24 Nisan Ermeni Soykırımı Kurbanlarını Anma Günü vesilesiyle yayımladığı mesajda şunu beyan etti: «Bölgenin otonkton ve kadim halklarından biri evinde ve cebri sürgün yolunda imha oldu. Bölgenin otonkton ve kadim halklarından biri 20. yy.'ın ilk soykırımı sonucunda binlerce yıl zarfında biriken manevi-kültürel değerlerini kaybettiler, bunlar Ermeni ulusuna mahsus, sanat yapıtları ve medeniyetin kazanımları olarak, evrensel öneme de sahiptiler. Bölgenin otonkton ve kadim halklarından biri soykırım sonucunda binlerce yıl zarfında biriktirdiği maddi değerleri kaybetti, bunlar Türk devleti ve sakinleri tarafından iç edildiler. Bölgenin otonkton ve kadim halklarından biri soykırım sonucu yurdunda yaşama olanak ve hakkını kaybetti....»

İstanbul'da Genel Kurul Oturumuna katılma kararını vermeden önce, biz kendimiz için şunu açıklığa kavuşturmalıyız: 24 Nisan 2013'te ortak bildiri yayımlayan Dünya Ermenileri Katolikosu Garegin II Hazretleri ve Kilikya Katolikosu Aram I, Ermenistan Parlamenterler Heyetinin İstanbul seyahatini kutsarlar mı? Bildiride şunlar kaydedilmekteydi: «Bireysel özel mülkleriyle beraber, Osmanlı İmparatorluğu tebası bulunan Batı Ermenistan ve Kilikya yanı sıra Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşayan Ermeniler; kiliseler, ziyaretgahlar, manastırlar, dini, eğitim ve hayri merkezler, kültürel ve dini büyük değer arz eden haçkarlar, elyazmaları, ikonalar vb. eşyaları kaybettiler.

Soykırımı uğrayan ve cebri metodlarla sürgün edilen Ermeni halkına ait tüm mülkler Türk devleti tarafından «Emvali Metrûke» adıyla özelleştirildi...»

Acı ve kınamalarla dolu değerlendirmelerle beraber belleklerimizde başka olaylar da tekar canlanmaktadır. Bu yılın 24 Nisanında, örneğin İstanbul'un mekezi Taksim meydanında, 1915-1923 yıllarında Ermeni

Soykırımı kurbanlarının anısını saygıyla yad etmek üzere birkaç yüz kişi toplanmıştı. Türk «İrkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe!» Girişimi temsilcileri de bir matem töreni düzenlemişlerdi. Etkinlik katılımcıları aralarında inançlı Müslümanlar da olmak üzere ekseriyetle Türklerdi. Türkiye başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 16 Mart 2010'da İngiliz BBC Televizyonuna verdiği röportajı da hatırladım. Bir dizi ülke parlamenterleri tarafından Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Soykırımı Tasarısının kabulüne ilişkin BBC muhabirinin sorusuna, "Türkiye'de 170 bin Ermeni yaşadığı, bunlardan sadece 70 bininin ülke yurttaşlığına sahip olduğu" şeklinde yanıtladı. Erdoğan "Yarın, eğer gerekirse «şimdi yer verdiğimiz bu yüz bine, ben ülkeyi terk etmelerini söylerim. Ben bunu yaparım, çünkü bunlar bizim yurttaşlarımız değil ve ben onları ülkemde tutmaya mecbur değilim.» diyerek beyan etti. Daha sonra Türkiye başbakanı, yabancı medya mensuplarının fikirlerini çarpıttığını söyledi ancak, doğru yorumlanmayan sözlerinden ötürü özür dilemeye hazırlanmadığının da altını çizdi.

Polonya'nın Ermenistan büyükelçisi Zdzisław Raczyński'nin röportajından bir pasajı kendiliğinden hatırladım. Bu yılın 2 Mayıs'ında REGNUM Haber Ajansına verdiği röportajda, Ermenistan'ın dış politika tercihi ike işkin soruya elçi özellikle şu şekilde yanıtladı: «Çokları kelimenin olumlu anlamıyla AB'nin yeni bir imparatorluk olduğunu sanmaktalar. Biz imparatorluk kelimesine olumsuz anlam vermekteyiz, ancak boşuna. İmparatorluklar tüm bölgelere ve ülkelerin gelişimi işine devasa katkılarda bulundular. Hatta Osmanlı İmparatorluğunda, tabii ki 1915 trajik olaylarını dikkate alarak, Ermeni kültürü ve ticareti gelişmekteydi. Burada herşey tek boyutlu değildi...» Bu nedir? Ermeni halkının tarihini kesinlikle bilmemek mi, yoksa maksatlı çarpıtma mı? Acaba sayın elçi, tüm Osmanlı İmparatorluğu sathında yüzbinlerce Ermeninin katledildiği, 1894-1896 yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda Ermenilerin kitlesel katliamlarından haberdar değil mi? 1895 sonbahar ve kışındaki İstanbul ve Van vilayetleri kırımları artık unutuldu mu? Türkiye yönetiminin Batı Ermenistan-Doğu Türkiye'de Erzincan, Erzurum (dedelerimin küçük yurdu), Gümüşhane, Bayburt, Urfa ve Bitlis'de tertiple ettiği kitlesel kırımlar acaba unutulmaya mı yüz tuttu? Acaba «tüm bölgelerin gelişiminde devasa katkı» diyerek Zdzisław Raczyński Ermenilerin 1894-1896 kanlı kırımlarını mı anlıyordu? Dost Polonya elçisine, o zaman Türkiye'de bulunan, Alman ve diğer kaynakları insaflica kullanan

Lutherci misyoner Johannes Lepsius'un, trajik istatistikleri topladığını, buna göre katledilenler 88243 kişi, mülkiyetinden men edilenler 546 000 kişi, talan edilen Ermeni kent ve köylerinin 456, tahrip edilen kilise ve manastırların 649, camiye dönüştürülen kilise sayısının 328 olduğunu hatırlatalım....

Polonya elçisinin bu özensiz ifadesi ruhumda derin bir teessür yarattı, zira asil Ermeni ve Leh milletleri, asırlara uzanan dostluk bağlarıyla bağlı bulunmaktalar.

Bu vesileyle Polonya'nın etkili "Echo Polskie" (Polonya Yankısı) aylık dergisi Genel Yayın Yönetiminin Ermenistan ve Ermeni halkına özel bir sayı armağan ettiğini belirtmek isterim. Bu sayıdan birkaç alıntı yapalım: «Tamamıyla imha edilmeye çalışılan, kısa bir süre zarfında Dante'nin cehennemindeki hiçbir kantoda bile tasvir edilmemiş, oldukça büyük eziyetler çeken bir halka gönüldaşlık ifade etmemek mümkün değil; ve bu halk her halukarda manen yenilmedi, gizemli geleceğine doğru hızla ilerlemektedir. Bir halk ki, Rusya yönetiminin onun vatan topraklarının bir kısmı olan Van, Muş, Bitlis, Erzurum'u... Türk boyunduruğundan kurtarmasını selamlamamak mümkün değil...Polonyalılar Ermenileri kardeş halk olarak kabul etmekte. Ermeniler Polonya topraklarına Kilikya Krallığının yıkılması (1375) sonrasında yerleşmeye başladılar; çok geçmeden Ermeni şövalyeler Yagelo'nun (veya Vladislav Yagelo, Büyük Litvanya Prensi, Polonya Yagelon hanedanlığının kurucusu, Polonya kralı-1386) sarayında büyük bir ağırlığa sahiptiler. Onlar kendileriyle beraber büyük bir zenginlik, birçok Haçlı neslinden nakledilen Avrupa kültürü ve askeri deneyim getirdiler. Lehistan çok kısa bir süre sonra bu deneyime ihtiyaç duyacaktı. 1410'da Grunwald Muharebesinde Yagelo ve Vytautas'ın (1392 yılından itibaren Litvanya Büyük Dükü) gözleri önünde Mashkovts Zindorm savaş armaları altında Kara Zavisha, Tachev'li Povala, Targov'lu Tilki ve Polonya'lı muhteşem diğer şövalyelerle omuz omuza Almanlara karşı şu andaki Leh-Ermeni şahsiyetlerinin ataları Abramovichler, Teodorovichler, Krischtafovichler savaşıyordu ve eski Ermeni askeri dehasına halel getirmediler. O zamandan başlayarak günümüze dek Emeniler Polonya ulusal dokusunda önemli bir yer tutmaktadırlar; onlar bu doku içinde nihai asimile olmamakta, ancak onun ayrılmaz organik bir parçasını oluşturmaktadır. Polonya ve Ermenistan benzer şekilde insanlık dışı araçlarla tahrip edilip ıssızlaştırıldılar. Onların bağışlarını aynı yaralar dağılmakta, gözlerinden

aynı yaşlar gelmektedir. Ermeniye Polonya'lyı ortak acılar yakınlaştırdı....Bunun için de «Polonya Yankısı» Ermenistan'a özel sayı armağan etti (Lehler ve Ermeniler, Ermeni Bülteni, 6 Mart 1916, № 6, s.1-2). Elçinin 1920 yılında Ermenistan'ın güvenliğinden sorumlu devletlere ilişkin sözlerinin konteksti de kesinlikle anlaşılmamaktadır. Şöyle ki Zdzisław Raczyński soruyor: «1920 yılında Ermenistan'ın güvenlik garantörü kimdi? Ve bu neyle sonuçlandı?» Tekrar asırlık geçmişi olan tarihi kanıtlara başvurmak durumundayım. Şöyle ki, 10 Ağustos 1920'de Sèvres (Fransa) kentinde Antant ülkeleri ve onlara katılan devletler bir taraftan (İtalya, Japonya, Belçika, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı, Hicaz Krallığı, Çekoslovakya, Ermenistan) diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti, Sèvres Anlaşmasını imzaladılar. Sèvres Barış Anlaşmasıyla Türkiye; Suriye, Mezopotamya, Filistin, Hicaz (şimdi Suudi Arabistan), Mısır, Kıbrıs, Fas, Tunus ve Libya'ya yönelik denetimini kaybediyordu. Türkiye'nin Avrupa coğrafyasında hakim olduğu (Doğu Trakya ve Edirne /Adrianpolis/, Gelibolu Yarımadası ve Oniki Ada dışındaki Ege Denizi adaları) alanlar Yunanistan'a teslim ediliyordu. Yunanistan Küçük Asya'dan (Smyurnia, şimdiki İzmir ve çevresinden) bir dizi toprak alıyordu. Konstantinopolis ve Karadeniz Boğazlar bölgesinin askerden arındırılmış bölge olarak ilan edilip uluslararası idareye terk edildiğini kaydedelim. Sèvres Anlaşması gereği Türkiye, Ermenistan'ı «özgür ve bağımsız ülke» olarak tanıyordu. Türkiye ve Ermenistan, ABD başkanı Woodrow Wilson'un Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon vilayetleri hukuki bölüşüm hattına ve (Batum üzerinden) Ermenistan'ın Karadeniz'e çıkış koşullarını kabule riayet etmeye mutabakatlarını veriyorlardı. Üçbuçuk ay sonra 22 Kasım 1920'de, ABD başkanı Woodrow Wilson Ermenistan ve Türkiye sınırlarının ayrışmasına ilişkin Hukuki kararı, ABD başkanı, dışişleri bakanının imzalarıyla ve ABD iç hukuku gereği onaylanmaya ihtiyaç olmamakla beraber ABD Büyük mührüyle onaylı halde vücut buldu. ABD başkanı Woodrow Wilson'un Hukuki Kararının kesinlikle Ermeni halkı ve Ermenistan'a ilişkin olduğunu hatırlatalım. Woodrow Wilson'un yönetiminde çizilen haritada Türkiye tarafından Ermenistan'a iade edilecek alanların büyüklüğü belirtilmektedir. Bu Erzurum'dan 40 bin km², Van'dan 20 bin km², Trabzon ve Bitlis vilayetlerinde 15'er bin km² olmak üzere 40 bin mil kare (90 bini aşkın km²) oluşturmaktaydı. Yıllar sonra Britanya başbakanı Lloyd George anılarında şunları yazı-

caktı: «Ancak Woodrow Wilson'un rahatsız ruhu, hayati nüvelerin zorlukla seçildiği bedeni kadar zayıf değildi. Antant devletleri Ermenistan'ın katılımı olmaksızın Türkiye'yle Barış Anlaşmasının hazırlanmasına teşebbüs ettiklerinde, felçili fakat Beyaz Saray'ın hala sarsılmaz idealisti tarafından dikte edilmiş, bizim için şaşılasi, uzun bir mesaj aldık; bu onun Türkiye İmparatorluğunun cefakâr Hristiyan sakinlerine yönelik ilgisinin hiç de zayıflamamış olduğunu göstermekteydi.» Bu mesaj Ermeni sorununun çözümüne yönelik ABD'nin resmi tutumunu göstermekteydi. «Ermenistan projesine yönelik Birleşik Devletler Hükümetinin reel ilgi meselesinde şüpheye yer yoktur ve hükümetin medeni dünyanın bu ülkeye yönelik en lütfkâr tutumu bekleyip talep ettiğine emindir.» Sununda şunu kaydedelim ki 20 Temmuz 1920 Konstantinopolis'te bir üye hariç tüm Saltanat Şurası Barış Anlaşmasının imzalanması lehine oy kullandı ve 10 Ağustos'ta Türkiye Sèvres Antlaşmasını, bununla Ermeni Soykırımına yönelik sorumluluğunu tanıyarak, resmen imzaladı. ABD başkanının Hukuki Kararının, 20 Kasım 1920 tarihli olduğunu hatırlatalım. Hukuki Kararla «Kotur kentinden güney-batıya, İran sınırından Ermenistan sınır hattı yoğunluk düzeyi yüksek doğal duvarla geçirilmiştir; bu Van Gölünden güneye ve Ermeni Bitlis ve Muş kentlerinden güney-batıya uzanmaktadır. Bu sınır hattı tüm Hakkari sancağını veya Van nilayetinin yaklaşık yarısını ve hemen tüm Siirt sancağını Türk devletinin bir parçası olarak bırakmaktadır. » Ermenistan Cumhuriyeti o zaman, Rus-Türk Savaşı öncesi sınırları olan Kars vilayeti ve Nahçıvan sathını, Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon vilayetlerinin yaklaşık yarısına eşit 40.000 mil kare toplam yüzeyiyle ek bir satıh içermekteydi. Amerikan hesaplarıyla bu Osmanlı İmparatorluğundaki tarihi Ermenistan topraklarının yaklaşık % 40'nı oluşturmaktaydı.

29 Kasım 1920'de Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tesis oldu, ancak bu gerçek ne Sèvres Anlaşması kararında ne de ABD başkanını Woodrow Wilson'un Hukuki Kararında bir değişiklik yaratmadı, bunlar ne yazık ki bugüne dek gerçekleştirilmiş değiller.

XX yy. başındaki tarihi olaylardan bugünkü olaylara geçelim. Ve böylece 23 Kasım 2011'de Türkiye başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Türk devleti adına, 1930'lu yılların ikinci yarısında ekseriyetle Kürt-Alevi Dersim vilayetinde gerçekleştirilen kitlesel katliamlar için özür diledi. Katliamların fiilen suçlusu, Ona göre, o dönem ülkedeki tek parti

olan Cumhuriyet Halk Partisiydi (CHP). Türkiye başbakanı, partinin halihazırdaki liderine, CHP adına o yıllardaki trajediden ötürü özür dilemesi çağrısında bulundu. Erdoğan Parti Meclis Grubu toplantısındaki konuşmasında şunları belirtti: « Ben mi özür dileyeceğim, sen mi dileyeceksin? (CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'na hitaben-A.G.). Eğer devlet adına özür dilenecekse, böyle bir literatür varsa ben özür dilerim, diliyorum. Ancak CHP adına, özür dilemesi gereken varsa, Dersimli olduğunuzdan bu Sensin. Sen Dersimli olmaktan onur duyuyorum diyorsun ya hadi onurunu kurtar bakalım.» Bu Türk Hükümeti adına ülkenin doğusunda, Dersim kentinde (şu anda Tunceli) 1936-1939 yılları esnasında binlerce insanın katlinden ötürü ilk resmi özürdü. Erdoğan'ın bununla CHP lideri Kılıçdaroğlu'nun, Türkiye'nin geçmişiyle yüzleşmesi gerektiği talebine yankı vermesi önemliydi. «*California Courier*» gazetesi Gn. Yayın Yönetmeni Harut Sassounian, Erdoğan'ın demeci ve Kılıçdaroğlu'nun yanıt işlemlerinden oldukça ilginç sonuçlar çıkarmaktadır. *Kurdishcenter.ru* elektronik sayfasının 6 Ocak 2012 tarihli sayısında şunları yazmakta: «Dersim kırımları vesilesiyle başbakanın (Erdoğan-A.G.) demeçlerinin dikkatle incelenmesi durumunda Türkiye Cumhuriyeti tarafından Ermeni Soykırımının inkarına ilişkin benzerlikleri müşahade etmemek imkansızdır. 1. Kürt kurbanların sayısını onbinlerce tenzil ederek 13.800'e kadar düşürülmesi 2.Kürt katliamlarını «cinayetler» veya «olaylar» olarak gözlemlemek 3. «Cinayetlerin» suçunu Türk devletinden daha çok muhalif siyasal partiye yıkmak ve 4. Kurbanların ardıllarına hiçbir tazminat önermeme gayreti, konularında benzerlikler var.

1915 yılında mucizeyle sağ kurtulan soydaşlarımızın, yerel Alevi liderlerin himayesinde Dersim Dağlarına sığındıklarını kaydedelim. Hristiyanlara yönelik eziyetlerden kurtulmak için Ermeniler Aleviliği kabul etmeyi tercih ettiler; bu inancın takipçileri sadece Türkler tarafından değil aynı zamanda Sünni Kürtler tarafından da kötü muamele görmekteydiler. İlk bakışta bu garip seçim Ermenilere müstakil bir hayat sürdürme olanağı sağlıyor ve belli koşullarda kendi Ermeni köklerine geri dönme umudu veriyordu. Erkam Tufan'ın analitik programlarından birinde Türk yazar Zafer Solgun dikkat çekici bir açıklamada bulundu. "Ermenihaber.am" haber portalına göre 1915 yılından sonra Dersim (şimdi Tunceli) Ermenileri yerel Alevi ve Kürtler içinde asimile oldular. Buna göre Antranik isimli tarihçi 1900 yılında Dersimi dolaşmış ve göz-

lemlerini «*Dersim*» kitabında aktarmaktadır. Kitapta Dersim sakinlerinin yaklaşık %20'sinin Ermeni olduğunu belirtilmektedir. Cafer Solgun, Türkiye Milliyetçi Hareket Partili milletvekili tarihçi Yusuf Halaçoğlu'nun Dersim'de kendilerini Kürt veya Alevi olarak gösterenlerin Ermeni olduklarına ilişkin sözlerini hatırlattı. Solgun, tarihçi Halaçoğlu'nun benzeri mantıksız ifadelerde bulunmasına ilişkin esefini ifade ederek şunları kaydetti: «Bugün birçok Kürt kendi ulusal kimlikleri konusunda eminler, ancak birçok durumda, çocuklarının kendi gerçek kimliklerine ilişkin bilmemeleri kaygılandırıcıdır. İçimizde sürekli yaşayan Ermeniler, devletten Ermeni olduklarını gizlediler. Ermeni asıllı olmak birçok sorunlar yaratmaktadır.»

Dersim kırımlarına ilişkin Erdoğan'ın demeci, hafızamda Türkiye'de Ermeni Soykırımının inkarına yönelik tüm tartışmaları anlamsız kabul eden, tanınmış Türk tarihçi Taner Akçam'ın sözlerini uyandırdı. Türkiye'de «*Zaman*» gazetesine verdiği röportajda Taner Akçam şunları söylemektedir: «Tanınmış hukukçu Raphael Lemkin "Soykırım" terimini tam da 1915 olaylarını zemin kabul ederek bilim literatürüne soktu. Türkiye'de çokları bunu biliyor. Lemkin anılarında, bu terimi Ermenilerin başına gelenleri anlatmak için dolaşıma soktuğunu yazmaktadır. Ve bundan sonra "Soykırım oldu mu acaba?" diye tartışıyoruz. Siz bunu garip görmüyor musunuz? Sanıyorum benzeri tartışmalarla zaman kaybetmeye değmez. Türkiye'de 1915 olaylarını inkar eden çevreler (Türk-A.G.) halkın(ın) bilgisizliğinden istifade ederek, faydasız tartışmalar yoğunlaştırma arzusundalar...1928 yılında Türkiye Genelkurmay Başkanlığı I. Dünya Savaşı kayıplarına ilişkin bir kitap yayımladı. Genelkurmay'ın bilgisine göre; o zaman yaklaşık 800 bin Ermeni ve 200 bin Rum öldürüldü. 1918 yılından sonraki kırımlarda, açlık ve hastalıklardan ölen insanların sayısı bunun içinde yer almamaktadır. Bütün bunları özetleyerek, kayıpların sayısının 1 milyona ulaştığını söyleyebiliriz.» Burada tanınmış Türk gazetelerinden «*Milliyet*» gazetesi köşe yazarlarından Hasan Cemal'in sözlerini anmamazlık edemeyiz. Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Soykırımının başlıca tertipçilerinden biri olan Ahmet Cemal Paşa'nın torunu, başlangıçta Ankara resmi çevrelerinin Ermeni Soykırımını inkar siyasetini savunmaktaydı. Ancak zaman içinde yaklaşımlarını gözden geçirerek, Ermeni Soykırımının tanınması taraftarına dönüştü. Türk yazarın Ermeni Genel Hayri Birliği'nin (AGBU) düzenlediği etkinliğe katıldığını kaydedelim. Şöyle

ki Hasan Cemal 31 Mart 2007’de «Der ez-Zor’dan Tsitsernakaberd’e» konferansına katıldı. Kürsüde tanınmış Ermeni tarihçi Richard Hovhannisian ve Ermeni Soykırımı yıllarında Türkiye’de ABD büyükelçisi Henry Morgenthau’nun torunu Dr. Pamela Steiner oturmaktaydılar. Hasan Cemal, konferansa ilişkin izlenimlerini *Milliyet* gazetesinde "Cemal’in torunu ne derdi?" başlığıyla yayımladı. Hasan Cemal, salona girdiği gibi katılımcılardan birinin, "niçin kendi dedelerini katleden bir adamın torununun davet edildiğini" sorduğunu duyar. Hasan Cemal şunları yazmakta: «Benim için gece burada nahoş olacak, ancak size Anadolu’dan selamlar getirdiğimi söylemeliyim. Köklerimiz ayı kaynaklara uzanmakta. Acınızı biliyorum, bunu paylaşıyorum. Ermeni gençliğine el uzatmak için buraya geldim. Acı tabii ki unutulmaz. Ancak acı ve tasaların uzlaşmaya giden yolu kapatmasına izin veremeyiz.»

Hasan Cemal bir yıl sonra Erivan’ın Tsitsernakaberd Tepesinde bulunan Ermeni Soykırımı Kurbanları Anıtını ziyaret etti ve "Ermeni Soykırımını inkar etmek insanlığa karşı bu suçun iştirakçisi olmak anlamına geliyor" diyerek tutumunu biçimlendirdi. 2012’de «1915: Ermeni Soykırımı» kitabında soykırımın inkarıyla başlayan ancak bunun açıkça tanınmasıyla sona eren tutumundaki evrimi tasvir etmektedir. Kitap yayımlanması sonrasında Türk basınında ifade edilemez bir sansasyon yaratması gerçeği ve Türkçe okurları arasında büyük yaygınlık kazanması, Türkiye yurttaşlarının XIX. yy. sonu ve XX. yy.’daki olaylara ilişkin gerçekliği duymak istedikleri yönünde umut vermektedir. Aynı zamanda biz Türk yazar Yavuz Baydar’ın «Twitter» sayfasında Hasan Cemal’in kitabının yayımlanmasına ilişkin, kitaptan yaptığı alıntıyla verdiği mesajı dikkate almalıyız. Hasan Cemal dedesinin 1919 yılında Münih’teki sözlerini aktarmakta: «Türkiye Ermenilerine Rusya sevgisi bulaşmış durumda ve sağ kalan Ermenilerin Rusya’dan vaz geçmeleri için Türklerin onları öldürmesi gerekiyordu. İşte bunun için Ermeni Soykırımı gerçekleşti.»

Son onyıllardai şüphesiz Türk toplumu içinde kendi tarihi geçmişlerini, 1915-1923 yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Soykırımını değerlendirmede değişiklikler meydana geldiğini belirtmek gerekir. Bu temaya yönelik oldukça ilginç yargılar var. Şöyle ki, Türk tanınmış gazeteci, «*Today’s Zaman*» gazetesi daimi köşe yazarlarından, «*Radikal*» gazetesi analistlerinden Orhan Kemal Cengiz makalelerinden birinde birçok defalar şu soruları sormakta: «Türkiye’nin geçmişini tanı-

masına ne engel oluyor? Niçin Türkler için hemen hemen bir asır önce meydana gelen olaylara ilişkin konuşmak zor? Niçin Amerikalılar için Kızıldililerin köleliği veya kitlesel cinayetlerine ilişkin konuşmak nispeten daha kolay? Niçin diğer milletler için sömürgeleştirdikleri diğer ülkelerde yaptıklarını konuşmak kolayken, Türkler Ermenilerle olan geçmişlerine ilişkin bu kadar devasa bir tabu koymuş durumdalar? Türk vakasını diğerlerinden farklı kılan sebep nedir?» (analitika.at.ua>news/orkar_Kemal_dzengir_cho...). Kendi sorduğu sorulara yanıt veren Orhan Kemal Cengiz şunları yazmakta: «Türkiye’de 1915’te meydana gelenler Amerikalılar ve Avrupalılar durumunda olduğu gibi geçmişteki bir musibet değildir. Gerçekleşen Türk ulusal kimliğinin merkezinde korunmaktadır; bu status quo’nun korunması için, ulusal bilinç altının karanlık köşelerinde yaşaması gereken bir bilgidir. Geçmişle mücadele sadece geçmişin utanılır gerçekleriyle yüzleşme korkusu, ulusal birçok efsane ve tabuların yıkımına şahit olmaya hazır olmak anlamına gelmiyor. Bu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetinin kurucularının ulusal kimliğini, bağımsızlık adına verilen Türk savaşını, modernleşmeyi, Osmanlı İmparatorluğu geçmişini ve daha birçok meseleyi şüphe altına almak anlamına geliyor.... 1915 kitlesel katliamlarının ve Anadolu’dan müslüman olmayanların kovulmasının öneminin tam olarak bilincine varmak için uzun zaman gerekiyor. Ancak Türkiye’nin demokratikleşme süreci devam ederken, geçmiş ve gerçeklikle daha fazla çatışacağımızı umut ediyorum. Türkiye ve Türkler, kendi kimlik unsurlarının her bir unsurunu, bunun sağlıksız yönlerinden kurtulmak için gözlemlemeliler. Türkiye’nin kendi tarihiyle yüzleşmesi sadece bu musibetin kurbanlarına yönelik adaletin yeniden tesisi için değil, aynı zamanda Türklerin kendi gerçek kimliklerini bulmaları ve bunu illüzyonlardan ve boyunduruktan kurtarmaları için gerekli, ki bu gelişebilir ve gerçekliğe daha yakın olabilir. İşte o zaman biz özgür oluruz.» Türk yazarın görüşünü tartışmak zor. AGİT Parlamenterler Asamblesinin gerçekleştirecek Genel Kurul oturumuna Ermenistan Millet Meclisi Heyetinin katılımı meselesine geri dönersek, AGİT PA Güney Kafkasya özel temsilcisi João Soares’le konuşmamı hatırladım. Güney Kafkasya devletlerinin Avrupa Birliğine önümüzdeki entegrasyon sürecinin alternatif olduğu görüşünün yeminli taraftarı olan AGİT PA eski başkanı Sn. Soares, her halukarda, bizim Türkiye ve Azerbaycan’ın açıkça AB yönetiminin Ermenistan sınırına yönelik ablukanın kaldırılmasına

ilişkin birçok çağrısının görmezden gelinmesi endişesine, anlayış ve rahatsızlıkla yaklaştı; ve bu anılan ülke liderlerinin AB'ye girme konusunda kararlı olduklarını ilan etmeleri koşullarında gerçekleşmekte. João Soares Ermenistan cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın Ermeni-Türk Protokollerinin («İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin tesisine ilişkin protokol» ve «İkili ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin protokol») parafe edilmesine ilişkin resmi yaklaşımını takdir etti, ki bu gerçekten Ermeni devleti liderinin, devlet adamı sorumluluğu ve cesur tutumunun ifadesiydi, bu sadece Güney Kafkasya bölgesinde değil, aynı zamanda bunun sınırlarının ötesinde istikrarlı barışın tesisi menfaatini, kendi şahsi politik menfaatine yeğledi. Dahası Serj Sarkisyan, tarihi anayurttan (Doğu Ermenistan'dan olduğu gibi Batı Ermenistan'dan da) mahrum bırakılmış yüzbinlerce Diaspora Ermenisi tarafından anlaşılmamaktan korkmadı. Bizim bu soydaşlarımız Ermeni Soykırımından mucizeyle kurtulanların nesilleri olup, nesilden nesile halkımızın tarihini, XX. yy. başındaki olayların tanığı oldukları trajedilele dolu sayfalarını aktardılar. João Soares'in babası, büyük Avrupalı (cansiperane António de Oliveira Salazar diktatörlük rejimine karşı mücadele eden ve iki kez Portekiz cumhurbaşkanı ve başkanı olan) Mário Soares'in geleneklerini devam ettirerek ve AGİT PA İstanbul Genel Kurulunda özel bir keskinlikte Türkiye ve Azerbaycan tarafından Ermenistan'a yönelik ablukaya izin verilemeyeceği hususunu gündeme getirmesini umut etmek isterim. Ermenistan'ın jeopolitik seçimine, Avrupa Birliğiyle Ortaklık Anlaşması imzalamak mı yoksa Rusya, Belarusya ve Kazakistan tarafından yapılandırılacak Ortak Ekonomik Alan, ilerde ise Avrasya Birliği konusuna ilişkin olarak, bunun bir şans meselesi olduğunu, Ermeni halkının, ne dışardan herhangi birinin baskısı veya uyarısıyla değil, kendisinin karar vermesi gerektiğini söyleyebilirim. Ne yazık ki global finansal ve ekonomik kriz birçok AB ülkesindeki ciddi zayıf noktaları gösterdi. 22 Nisan 2011'de «Euronews» muhabirinin "Aralarında Portekiz de dahil olmak AB'yi tehdit eden canavarlar kim?" sorusunu yanıtlayan aynı Mário Soares şu beyanatta bulundu: " Bu herşeyden evvel siyasete yönelik ekonomi ve iş dünyasının egemenliğidir. Bu, bu grup her devlet için trajedidir. AB'nin şu anda had safhada bir kriz yaşadığını sanıyorum. Ben kontrolden çıkmış piyasaları ve bu piyasaları yönetenleri 'canavarlar' olarak adlandırıyorum, bu gerçekten böyle. Onlar gerçekten canavarlar. Kimse onların nasıl ortaya çıktığını ve neye ulaşmak istediklerini bilmiyor. Onların para istedikleri

açık, Avro'yu zayıflatmak ve Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve diğer bir-kaçının ekonomisine baskı yapmak istiyorlar. Bu özellikle Avrupa'da birlik-lik eksikliği olduğundan oldukça tehlikelidir. Bn. Merkel'le beraber Almanya gibi parası olan ülkeler, geri kalan Avrupa'ya dikte edebilecek-leri ve Alman formatına sokabileceklerini sanıyorlar, onlar iflah olmaz şekilde hata ediyorlar." Avrupa siyasetinin bu bilge duayenin sözlerinin kıymetli olduğuy-yla hemfikir olunuz. Şöyle ki, Avrupa Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu üyesi Olli Rehn, AB ülkelerinin ekonomik durumuna ilişkin olarak şunları müşahade etmekte: "Bu yıl AB Gayrisafi Hasılası % 0.1, Avro kuşağı ülkelerinde ise % 0.4 azalacaktır. Bu arada Avro kuşağı 5 büyük ekonomisinden 4'ü olan Fransa, İspanya, İtalya ve Hollanda resesyon etabına girecekler. Bu Avrupa'ya istihdam piyasasın-daki son derece ciddi boyutlardaki krizi kesinlikle aşma olanağı verme-mektedir. Avrupa Komisyonu değerlendirmelerine göre; 2013 yılı sonun-da işsizlik Avro kuşağı ülkelerinde % 12 düzeyinde kalacaktır, hatta ön-müzdeki yıl ise bu sınırı geçer."

AGİT PA İstanbul Yıllık Genel Kurulu «Helsinki+40» Gündemine geri dönersek doğal olarak, 35 devlet başkanının 1 Ağustos 1975'te Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedini imzaladıklarını hatırlıyorum. Tarih bize Nihai Senet'in «ilk sepeti»ne (Katılımcı devletlerin karşılıklı ilişkilerinde izle-yecekleri temel ilkeleri içeren «İlkeler Deklerasyonu», bundan böyle Deklerasyon) ilişkin keskin tartışmalar konusunda bilgilendirmektedir. Deklerasyon'un şu 10 ilkenin yorumlanmış listesi olduğuna ilişkin görüş çoktan pekişmiştir: Egemen eşitlik ve egemenliğe saygı; kuvvet kullan-mama ve kuvvet tehdidi kullanmaktan kaçınma; sınırların ihlal edilmez-liği; devletlerin toprak bütünlüğünün korunması; anlaşmazlıkların barış-çıl yolla çözümü, içişlerine karışmama; ifade, vicdan, din ve kanaat özgürlükleri dahil olmak üzere insan hakları ve temel özgürlüklere saygı; halkların eşit haklardan ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlan-ması hakkı; devletler arasında işbirliği; uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi. Bu ilkeler listesi, burada SSCB ve Batılı ülkelerin birbirleriyle doğrudan çelişen tutumlarının bir arada olması anlamında tektir. Çelişkilerin daha önemli olduğu iki grup vardı. İlki sınırların ihlal edilemezliği ve halkların kendi kaderlerini müs-takil tayine ilişkin ilkeler arasındaki anlam farkını içermekteydi. İkinci (sınırların ihlal edilemezliği) Avrupa'da varolan savaş sonrası sınırları

perçinlemesini dikkate alan Sovyetler Birliğinin savunması dikkat çekiciydi. İkincisinin taraftarı, ilerde özgür irade beyanı zemininde Almanya'ları birleştirme, Almanya Demokratik Cumhuriyeti ve Almanya Federal Cumhuriyeti yurttaşları Almanların birleşme olanağını ilkesel olarak derc etmek isteyen Batılı ülkelerdi. Batılı politikacıların kanaatine sorunun benzeri şekilde ortaya konması sınırların ihlal edilmezliği ilkesiyle çelişmemektedir, zira ihlal edilemezlikten, kuvvet aracılığıyla bunların değişikliğinin kabul edilemezliği anlaşılmaktaydı. 1990 yılında da aynı şekilde Almanya birleştiğinde, ihlal edilemezlik, değişiklik olmaması anlamına gelmemektedir, birleşme sürecinin siyasi-hukuki yönünün Helsinki Nihai Senedinin lafzına ve ruhuna tamamıyla uygun olduğu kabul edildi. Bu açıdan 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Eyaleti (DKÖE) Halk Delegeleri Meclisinin Olağanüstü Genel Kurul'da aldığı hukuki-siyasi kararın dayanaklılığını fark etmemek için büyük hayal gücüne sahip olmak gerekiyor. Tekrar ve tekrar hatırlatalım; SSCB'nin yürürlükteki Anayasasına tamamıyla uygun olarak DKÖE Halk Delegeleri Meclisi Genel Kurulunda kabul edilen karar, Azerbaycan Yüksek Sovyetine bünyesinden çıkma ve Ermenistan'a bünyesine girme ricasıyla, SSCB'ye bu ricanın karşılanması için başvuruyu içeriyordu.

Deklerasyonun anlamsal çelişkiler içeren ikinci grubu, devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi ve kaderlerini kendilerinin saptaması hakkı arasındaki ilişkiydi. Birincisi, ayrılıkçı eğilimlerin olduğu (Büyük Britanya, Yugoslavya, SSCB, İspanya, İtalya, Fransa, Kanada) devletler de dahil olmak üzere, Senedi imzalamış devletlerin her birinin toprak bütünlüğünü derc etmekteydi. Halkların kaderlerine kendilerinin karar vermesi hakkı Woodrow Wilson'un daha XX yy. başında bağımsız ulus devletlerin kurulması yani halkların kader tayini hakkının hayata geçirilmesi lehine olan tasavvurlarına tamamıyla uymaktaydı. Öyle ki 1990'lı yılların başında Yugoslavya'da ayrılıkçılık aniden keskinleştiğinde, Avrupa ülkeleri buna karşı koyma yükümlülüğüyle kendilerini bağlı hissetmediler, Yugoslavya ise halkların kader tayinini kabul etmediğine yönelik sert siyasetini haklı göstermek için Helsinki Nihai Senedine atıfta bulunamadı. Avrupa ülkelerinin Balkanlarda bağımsız devletler tesisi esnasında gösterilen benzeri hoşgörülü yaklaşımı, bilinmez bir sebeple Dağlık Karabağ durumunda gösterilmedi. Daha net olması için DKÖE Halk Delegeleri Eyalet Meclisi yukarıda anılan karar sonrası, Azerbaycan'ın şiddet uygulamalarını artırımını kaydedelim. Ermeni katliamları ve

DKÖE'nden yüzlerce kilometre uzakta bulunan Sumgait, Bakü, Kirovabad, Şamkhor kentlerinde, daha sonra tüm Azerbaycan'da kitlesel cinayetler başladı; bunların sonucunda yüzlerce insan hayatını kaybetti, binlercesi yaralandı. Bu kanlı cürümler Azerbaycan ve Dağlık Karabağ kentleri ve köylerinden yaklaşık 450 bin Ermeniye mülteciye dönüştürdü. Bu korkunç olayların tanıklarının yüzlerce şehadeti bulunmakta. SSCB Emektar havacısı, o yıllarda Ermenistan Sivil Havacılık Daire Bşk., SSCB'deki tek görevdeki havacı, aynı zamanda psikoloji alanında doktora derecesi olan Hovhannes Paveli Yeritsyan'ın anıları aklımdan çıkmıyor. 13-20 Ocak 1920'de Bakü'de Ermeni kırımları gerçekleştirilirken, Azerbaycan yönetimi Ermeni havacıların Bakü'ye uçuşlarını yasakladılar. Ve sadece SSCB Sivil Havacılık Bakanı Boris Yegorovich Panyukov'un doğrudan direktifiyle Azerbaycan tarafı kaptan pilotun Ermenistan Sivil Havacılık Daire Bşk. Hovhannes Yeritsyan'ın olması şartıyla Erivan'dan uçak kabul etmek durumunda kaldı. Ve işte SSCB Emektar havacısı, günde birkaç kez Bükü'ye uçuyor, oradan çocukları, kadınları, yaşlıları getiriyordu. O, havacı olması dışında bilim adamı-psikologdu ve ilk uçuş esnasında onları teselli etmek, canlandırmak düşüncesiyle mültecilerin yanına gitti. Ancak oturmuş ve ayakta Ermeni kadınların, yaşlı ve çocukların ürkütücü gözlerine bakan Hovhannes Pavlovich bir söz bile söyleyemedi. Sonra, ekibinin ikinci pilotunun hatırladığı gibi, kabine geri dönen kaptan pilot direksiyona yapıştı ve tüm uçuş esnasında bırakmadı, sessizdi ve sadece bu korkusuz adamın gözlerinden akan yaşlar onun ruh halini açığa vuruyordu. Hovhannes Pavlovich o buhranlı günleri bugün de hüznlenmeden anımsayamıyor. Hakkaniyet adına, Bakü Hava limanında uçakların tüm iniş ve kalkışlarını Azerbaycan Sivil Havacılık Daire Bşk. V. G. Sadıklı'nın gerçekleştirdiğini kaydedelim. İhtişamlı havacılarımızın ruh haletini benden başka kim daha iyi anlayabilirdi? Mütevazi kulunuz, bu satırların yazarı, o zaman Erivan Belediye Başkanı olarak Bakü'den gelen mültecileri Erivan Hava limanında yürek sızısı olmaksızın karşılayamıyordum. 1988-1990 yıllarındaki trajik olaylardan sonra 2 Eylül 1991'de Dağlık Karabağ Eyalet Meclisi ve Şahumyan yöresi Halk Delegeleri Konseyi ortak oturumunda eski DKÖE ve Şahumyan yöresi sınırlarından oluşan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti (DKC) ilan edildi. Bu yürürlükteki SSCB yasaları, özellikle 3 Nisan 1990 tarihli SSCB bünyesinden birlik cumhuriyetinin çıkması durumunda, ulusal özerk yönetimlerin kendi resmi-hukuki statü meselesini çözme

haklarını içeren «Birlik Cumhuriyetlerinin SSCB’den Çıkmasına İlişkin Meselelerin Çözümüne Dair Prosedür» Kanunuyla tanımlanan hak çerçevesinde gerçekleşti. Azerbaycan Yüksek Sovyetinin «Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Egemenliğinin Yeniden İhdası» Bildirisini 30 Ağustos 1990’da kabul ettiğini kaydedelim.

Böylece, bu durumda da Dağlık Karabağ Özerk Eyaletinin anayasa-ya uygun olarak seçilen yönetiminin Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin ila-nına ilişkin kararı tekrar devletlerin (ilgili durumda SSCB’nin) toprak bütünlüğü ilkesiyle tamamiyla uyumludur, zira 2 Eylül 1991’de Dağlık Karabağ Cumhuriyetini ilan eden Dağlık Karabağ iktidarı SSCB bünye-sinden çıkmaya ilişkin beyanda bulunmamaktaydı. Artık Dağlık Karabağ iktidarının bu kararının, Helsinki Nihai Senedinin halkların, kendi kader-lerini tayin etme hakkını öngören ilkesiyle tamamiyla uyumlu olduğunu söylemiyoruz bile.

AGİT PA’nin İstanbul’da gerçekleşecek Genel Kurul Oturumunun, Helsinki Anlaşması onuruna sadece politik methiyelerin düzüldeğı bir genel kurul olmayacağını umut etmek istiyoruz. Burası, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Helsinki Nihai Senedi hükümleri hayata geçirir-ken çifte standartlar uygulanması gerekçelerine eleştirel yaklaşım gös-terileceğı itibarlı bir platforma dönüşürse, ve sadece bu durumda, part-nörlerimiz Avrupa devletlerinin, bu güne dek Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin bağımsızlığını tanımamaları gerçeğine özeleştiril tavır almalarını öngörme hakkına sahip oluruz.

Ermenistan ve Azerbaycan cumhuriyetlerinin ilişkilerinin nihai düzenlenmesine ilişkin olarak, bunun sadece ülkelerimizin Avrasya Birliğine girmeleri durumunda mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Bu arada benzeri siyasi kararı ilk olarak Ermenistan almalıdır, zira yeryüzün-de Ermenilere Rus halkı kadar manen yakın başka bir halk bulunmamak-tadır.

AB’yle Ermenistan’ın öngörülen Ortaklık Anlaşması, ne yazık ki Azerbaycan tarafının yarattığı ve AB’nin hiçbir şekilde tepki vermediğı, komplike sorunlardan hiç birini çözmez. AGİT PA de tepki vermemekte-dir. Azerbaycan ulusal bayramı Cumhuriyet Günü vesilesiyle 28 Mayıs 2013’te düzenlenen resmi resepsiyon esnasında Azerbaycan cumhurbaş-kanı İlham Aliyev’in yaptığı konuşma bu uluslararası kuruluşa meydan okumaktan başka şekilde adlandıramazsın. Aliyev, Azerbaycan’ın bun-dan sonra da Ermenistan’ı tüm uluslararası projelerden izole etmesi

gerektiğini beyan ederek kötü niyetle şunları kaydetti: «Bu taktik ve politika meyvelerini veriyor...Her yıl bu ülkeyi 80-100 bin insan terk ediyor. Ebediyen terk ediyorlar. Bu ülkede nüfus düşüşü eğilimi şiddetleniyor, demografik kriz müşahade ediliyor. Ekonominin yeniden doğuşuna ilişkin olarak, böylesi bir perspektif genel olarak yok. Orada tamamiyla durgun bir hal hakim.» Sorun burada İlham Aliyev'in Ermenistan'a ilişkin konuşurken kendi kutsal hayalini gerçeklik olarak sunması değil, Azerbaycan cumhurbaşkanının AGİP PA İstanbul «Helsinki+40» gündemli Genel Kurul arifesinde fiilen Helsinki Nihai Senedinin temellerinden biri olan, «katılımcı ülkelerin karşılıklı ilişkilerinde izleyecekleri temel ilkeleri içeren Deklerasyon'u», umursamadığını ilan etmesindedir. Yani İstanbul'da gerçekleşecek Genel Kurul'da Azerbaycan yönetimi tarafından, temel düşüncenin, içeriğin, açıkça bayağılaştırılmasının tanığıyız. Fakat şaşılası bu siyaset adamlarının, niçin kendi Türk hami-partnörlerini bu ölçüde absürd bir duruma düşürdükleri başka bir makalenin temasıdır.

Düşüncelerimi yukarda anılan Türk gazeteci, tarihçi ve toplum insanı Orhan Kemal Cengiz'in «*Today's Zaman*» gazetesinde yayımlanan düşüncelerinden alıntılarla noktalamak isterim. Bakın ne yazıyor: «Eğer biz kendimizden gerçekten emin olsaydık, geçmişimizden hiçbir şeyi inkar etmez ve ülkemizin Hristiyan ve İslam özünü gururla kabul ederdik. İstanbul'u, geçmişini inkar ederek sevmeye çalışmazdık. Sevgimiz, erkeğin kadını salt fiziken sevdiği gaddar sevgiye benzer olmazdı. Eğer dürüst olsaydık, aslımız ve geçmişimize ilişkin daha çok şey duyardık, her şey yerini bulurdu. Katilleri kahraman yerine, kahramanları da hain yerine koymazdık»....Maalesef bütün bunlar, ne yazık ki bugünkü Türk toplumunda yok ve bunun için de Ermenistan Parlamento Heyetini İstanbul'a götüren zorlu bir yol bekleniyor.

ARTAŞES GEĞAMYAN,

*Ermenistan Cumhuriyetçi Parti'den Millet Meclisi üyesi,
AGİT Parlamenterler Asamblesinde Ermenistan Millet Meclisi
Daimi Heyeti Başkanı,
«Ulusal Birlik Partisi» ve «Kuzey Perspektifi» Toplumsal
Kuruluşu Başkanı
(www.amiab.am).*

VORWORT

In der neueren geschichtlichen Zeit ist das armenische Volk durch eine Fügung des Schicksals mehrmals in den Strudel der brutalen Weltkriege geraten, wobei es größte Verluste hinnehmen musste. Glücklicherweise hat es in den für die Armenier schicksalhaften Jahren wahre politische Titanen gegeben: Woodrow Wilson, Lloyd George, die sich gleichsam als Entschädigung für die durch den Völkermord bedingten Verluste und die Einbuße von Heimat darum bemühten, die Staatlichkeit der Armenier auf ihrem historischen Boden (Bitlis, Erzurum, Van, Kars) wiederherzustellen... Der von ihnen aufs Schärfste verurteilte Völkermord an den Armeniern im Osmanischen Reich wird in verschiedenen, über diese große Tragödie gut unterrichteten Ländern bis heute leider nicht anerkannt. Mehr noch, es werden Versuche unternommen, das Recht des unabhängigen Armenien und der Republik Bergkarabach, auf ihrem historischen Boden das eigene Leben und die Zukunft zu bestimmen, in Zweifel zu stellen...

Das armenische Volk hat zusammen mit den Mitgliedsstaaten der OSZE die Wiedervereinigung der beiden deutschen Staaten am Ende des 20. Jahrhunderts sowie die Gründung neuer unabhängiger Staaten auf dem Balkan begrüßt. Doch bemüht man sich nachdrücklich darum, das Volk Bergkarabachs, das in Übereinstimmung mit dem Geist und Buchstaben der Schlussakte von Helsinki einen souveränen Staat ausgerufen hat und friedliches, einem demokratischen Land gebührendes Leben führen will, seiner Bestrebungen zu berauben, die Freude an der Freiheit und Unabhängigkeit zu genießen.

Derzeit wird in Istanbul die Jahrestagung der Parlamentarischen Versammlung der OSZE einberufen, die die Frage „Helsinki plus 40“ auf der Tagesordnung hat.

Bereits fragwürdig, wenn nicht paradox ist zweifelsohne die

Tatsache selbst, dass die Jahrestagung mit einer solchen Tagesordnung in der Türkei einberufen wird, in einem Land, welches mehr als zwanzig Jahre lang Armenien in einer Blockade hält, in einem Land, welches den vom Präsidenten der Republik Armenien Serzh Sargsyan mit geopolitischem Verantwortungsbewusstsein gefassten Beschluss über die Normalisierung der Beziehungen zur Türkei vereitelt hat. Und dies in dem Falle, da die letztere zusammen mit Aserbaidschan eine den Geist und die Ziele von Helsinki leugnende Politik betreibt, die noch dazu durch krieglerische armenierfeindliche Propaganda und provokative Schritte aus Baku begleitet wird...

Die Geschichte hat es den Armeniern beigebracht, mit sauberem Gewissen auf die Welt zu schauen und genauso auch allen Herausforderungen zu begegnen. Und der Beweis dafür ist die Tatsache, dass das armenische Volk trotz aller Ungerechtigkeiten, Schmerzen, die ihm die Türkei hat widerfahren lassen, bevollmächtigte Delegierte nach Istanbul nicht mit irgendwelchen verschwörerischen Aufträgen entsendet, sondern um mit den europäischen, eurasiatischen und amerikanischen Kollegen über die eigenen und allgemeinen Sorgen und Erwartungen aufrichtig, öffentlich Rat zu halten, mit der Erwartung, Auswege aus den bestehenden Sackgassen zu finden, somit auch die Grundsätze und Ideen der Schlussakte von Helsinki ins Leben zu rufen.

Gerade um diese und ähnliche Probleme ist besorgt, Herr Artashes Geghamyan, der Leiter der ständigen Delegation der Nationalversammlung der Republik Armenien in der Parlamentarischen Versammlung der OSZE, indem er seine Überlegungen „Schwerer Weg nach Istanbul“ dem Leser zur Beurteilung vorlegt.

EMANVEL MANUKYAN
PROFESSOR

ARTASHES GEGHAMYAN DER SCHWERE WEG NACH ISTANBUL

Vom 29. Juni bis zum 03. Juli 2013 wird in Istanbul die 22. Jahrestagung der Parlamentarischen Versammlung der OSZE stattfinden. Die Delegation der Nationalversammlung Armeniens bei der PV der OSZE steht vor einer schwierigen Entscheidung.

Einerseits dürfen wir die Einladung einer so hoch geachteten Organisation, wie die Parlamentarische Versammlung der OSZE es ist, nicht boykottieren, insbesondere angesichts des Umstandes, dass nicht zuletzt dank den Bemühungen der Minsker Gruppe der OSZE Aserbaidschan seit nunmehr zwanzig Jahren von einer breit angelegten militärischen Offensive gegen die unabhängige Republik Berg-Karabach (RBK) Abstand nimmt. Dabei muss berücksichtigt werden, dass in den letzten 4 bis 5 Jahren Aserbaidschan über 12 Milliarden US-Dollar für Angriffswaffen ausgegeben hat. Gerechtigkeitshalber wollen wir auch darauf hinweisen, dass die Mitgliedschaft Armeniens in der Organisation des Vertrages über kollektive Sicherheit (OVKS) sowie der hervorragende Stand der Gefechtsausbildung der Kämpfer der Selbstverteidigungsarmee Bergkarabachs und der Streitkräfte der Republik Armenien eine ernüchternde Wirkung auf Politiker in Baku haben. An dieser Stelle tut man sich gut daran sich zu erinnern, dass der Präsident der Republik Armenien und Oberster Befehlshaber unserer Streitkräfte Serzh Sargsyan in den Jahren 1989-1993 an der Spitze des Komitees der siegreichen Kräfte der Selbstverteidigung der RBK stand.

Andererseits müssen wir uns entscheiden, inwiefern es moralisch gerechtfertigt ist, in die Türkei zu reisen, in ein Land, dessen Obrigkeit seit 98 Jahren das Genozid an den Armeniern im Osmanischen Reich in den Jahren 1915-1923 nicht anerkennen will. Ist es moralisch vertretbar, in ein Land zu reisen, dessen Machthaber das tragische Schicksal des armenischen Volkes am Anfang des XX. Jahrhunderts zu verantworten

haben? Dazu erklärte der armenische Präsident Serzh Sargsyan in seiner Botschaft anlässlich des Gedenktages für die Opfer des Genozids am 24. April 2013: „Eines der ältesten Urvölker der Region wurde in seinem eigenen Haus und im Zuge der Deportationen vernichtet. Eines der ältesten Urvölker der Region verlor auf Grund des ersten Genozids des 20. Jahrhunderts die in den Jahrtausenden gesammelten geistigen und kulturellen Schätze, die trotz ihrer armenischen Herkunft, als Errungenschaften der Kunst und der Zivilisation, auch für die ganze Welt von Bedeutung waren. Eines der ältesten Urvölker der Region wurde infolge des Genozids seiner im Laufe der Jahrtausende angehäuften materiellen Sachwerte beraubt, die durch den türkischen Staat und dessen Bevölkerung in Besitz genommen wurden. Eines der ältesten Urvölker der Region büßte infolge des Genozids die Möglichkeit und das Recht ein in der eigenen Heimat zu leben...“

Bevor die Entscheidung über die Teilnahme an der Tagung in Istanbul gefällt wird, müssen wir für uns Klarheit darüber verschaffen, ob Katholikos aller Armenier Gaggin II. und Katholikos des Großen Hauses von Kilikien Aram I. ihren Segen zu der Reise der Delegation des armenischen Parlaments nach Istanbul geben würden. Am 24. April 2013 traten sie mit einer gemeinsamen Erklärung auf, in der es hieß: „Neben ihrem Eigentum in Westarmenien und Kilikien sowie in anderen Gebieten der Türkei haben die Armenier im Osmanischen Reich auch Kirchenbesitz verloren – Kirchengebäude, Heiligtümer, Religions-, Bildungs- und Wohltätigkeitszentren, Kreuzsteine, Handschriften, Ikonen und vieles Andere, was einen enorm großen kulturellen und religiösen Wert hatte. Alles, was dem durch Genozid, Gewalt und Deportationen schwer geprüften armenischen Volk gehörte, hat sich der türkische Staat unter dem Deckmantel der „verlassenen Besitzungen“ zu eigen gemacht...“

Diese Wertungen, die voller Schmerz und Verurteilung sind, rufen auch Erinnerungen an andere Ereignisse wach. So haben sich am 24. April 2013 auf dem Taksim-Platz im Zentrum von Istanbul einige Hundert Menschen versammelt, um der Opfer des armenischen Genozids von 1915-1923 zu gedenken. Diese Gedenkveranstaltung wurde von Vertretern der türkischen Initiative „Sag Stopp dem Rassismus und Nazismus“ (DurDe) organisiert. Die Redner sprachen offen vom „Genozid an den Armeniern“. Die meisten Teilnehmer der Aktion waren

Türken, unter ihnen auch gläubige Moslems. Mir kam auch die Erklärung des türkischen Ministerpräsidenten Recep Tayyip Erdoğan in den Sinn, die er am 16. März 2010 in einem Interview dem britischen Fernsehsender BBC machte. In seiner Antwort auf die Frage des BBC-Korrespondenten zu der Reaktion darauf, dass Parlamente einiger Länder Resolutionen über das Genozid an den Armeniern im Osmanischen Reich verabschiedet hatten, sagte er, dass in der Türkei 170.000 Armenier lebten, von denen nur 70.000 im Besitz der türkischen Staatsbürgerschaft seien. Und sollte es morgen notwendig sein, so „werde ich diesen 100.000, mit denen wir heute gut zurecht kommen, sagen, dass sie unser Land verlassen sollen, weil sie nicht zu meinen Bürgern gehören und ich nicht verpflichtet bin, sie in meinem Land leben zu lassen“, - sagte Erdoğan. Später erklärte der türkische Ministerpräsident, dass seine Äußerungen durch ausländische Massenmedien entstellt worden seien, dabei unterstrich er, dass er nicht bereit sei, sich für seine falsch ausgelegten Worte zu entschuldigen.

Unwillkürlich erinnerte ich mich an einige Stellen aus dem Interview des polnischen Botschafters in Armenien Zdislav Rachinsky, das er am 02. Mai dieses Jahres der Informationsagentur REGNUM gegeben hat. Auf die Frage der außenpolitischen Wahl Armeniens eingehend, sagte er u. a.: „Viele stellen sich die EU als eine neue Form des Imperiums im positiven Sinne des Wortes. Wir legen dem Wort „Imperium“ zu Unrecht eine negative Bedeutung bei. Imperien leisteten einen kolossalen Beitrag zur Entwicklung von ganzen Regionen und Ländern. Selbst im Osmanischen Reich, natürlich unter Berücksichtigung der tragischen Ereignisse im Jahre 1915, konnten sich die armenische Kultur und das Geschäftsleben weiter entwickeln. Hier ist alles nicht so eindeutig...“ Wovon zeugt das? Von einer völligen Unkenntnis der Geschichte des armenischen Volkes oder von ihrer absichtlichen Entstellung? Weiß der Herr Botschafter denn nichts über die Massenmorde an den Armeniern in den Jahren 1894-1896? Sind denn das Blutbad in Sasun im Herbst und Winter 1895, die Gemetzel in Istanbul und in der Gegend von Van schon vergessen? Sind denn in Vergessenheit geraten die von türkischen offiziellen Stellen organisierten Serien massenhafter Ermordungen der Armenier in Westarmenien/Osttürkei: in Erzindzan, Erserum (der Heimat meiner Urhnen), Gümüşane, Bayburt, Urfa und Bitlis? Versteht denn Zdislav Rachinsky

unter dem „kolossalen Beitrag zur Entwicklung von ganzen Regionen“ die Ergebnisse des blutigen Gemetzels der Armenier 1894-1896? Wir möchten den Botschafter des befreundeten Polen daran erinnern, dass die Angaben des protestantischen Missionars Johannes Lepsius, der in der besagten Zeit in der Türkei weilte und sich der deutschen und anderen Quellen gewissenhaft bediente, eine tragische Statistik liefern: Zahl der Ermordeten - 88243, Zahl der Ruinierten - 546000, geplünderte armenische Städte und Dörfer - 456, geschändete Kirchen und Klöster - 649, Kirchen, die zu Moscheen umfunktioniert wurden - 328...

Diese unvorsichtige Äußerung des polnischen Botschafters rief in mir ein besonders großes Bedauern hervor, weil die edlen Völker Armeniens und Polens durch jahrhundertealte Freundschaftsbande miteinander verbunden sind.

In diesem Zusammenhang möchte ich einige Auszüge aus der polnischen Zeitschrift „Echo Polskie“ bringen, deren Redaktion eine Sonderausgabe herausbrachte, die Armenien und dem armenischen Volk gewidmet war. Hier einige Auszüge aus dieser Publikation: „Man muss sein Mitgefühl für ein Volk ausdrücken, welches der vollständigen Ausrottung ausgesetzt war, welches in kurzer Zeit Qualen erleiden musste, die in keinem der neun Kreise von Dantes Hölle beschrieben sind, und dennoch den Mut nicht verloren hat und nun munter der geheimnisvollen Zukunft entgegenseht. Man muss dieses Volk willkommen heißen, für welches die russischen Truppen die besten Teile des historisch armenischen Bodens vom türkischen Joch befreit haben: Van, Muş, Bitlis, Erzurum... Die Armenier sind für Polen ein brüderliches Volk. Die Niederlassung der Armenier in Polen begann nach dem Sturz des Königreiches Kilikien (1375), und die armenischen Ritter genossen hohes Ansehen bereits am Hofe von Władisław Jagiełło (Großfürst Litauens und Gründer der Dynastie der Jagellonen in Polen, seit 1386 - polnischer König). Sie brachten große Reichtümer mit, aber auch europäische Kultur, die sie von vielen Generationen der Kreuzritter übernommen hatten, und große Kampferfahrungen. Sehr bald sind diese Erfahrungen Polen zustatten gekommen. Vor den Augen Jagiełłos und Vytautas (Großfürst Litauens seit 1392), unter den Kriegsbannern des Zyndram von Maszkowic, Schulter an Schulter mit Sawischa dem Schwarzen, Powala von Taczew, Lis von Targowisko und anderen vielgerühmten polnischen Rittern, kämpften gegen das deutsche Heer in der

Schlacht bei Tannenberg im Jahre 1410 auch Vorfahren der zeitgenössischen polnischen Persönlichkeiten armenischer Herkunft wie Abrahamowicz, Teodorowicz, Krzysztafowicz, und sie haben dem alten armenischen Kriegerhonorar keine Schande gemacht. Seit dieser Zeit und bis heute sind die Armenier ein bedeutender Bestandteil des polnischen nationalen Elements, wobei sie sich mit ihm nicht endgültig verschmolzen haben, aber zum untrennbaren und organischen Teil von ihm geworden sind. Polen und Armenien wurden von Verwüstungen und Gemetzeln schwer geprüft. Deswegen verstehen sich ein Pole und ein Armenier so gut. Dieselben Wunden bluten in deren Brust, dieselben Tränen fließen aus deren Augen. Das gemeinsame Leid hat Polen und Armenier näher gebracht... Und aus diesem Grund widmet „Echo Polskie“ Armenien eine Sonderausgabe“ (Poljaki i armjane. - Armjanskij vestnik, 1916, Nr. 6 vom 6. März, S. 1-2).

Absolut unverständlich ist auch der unausgesprochene Sinn der Worte des Botschafters bezüglich der Staaten, die 1920 verantwortlich für die Sicherheit Armeniens waren. So fragt Zdislav Rachinsky: „Wer war 1920 Garant der Sicherheit Armeniens und was hat das für ein Ende genommen?“ Ich sehe mich gezwungen, erneut an geschichtliche Tatsachen zu appellieren, die fast ein Jahrhundert zurückliegen. Am 10. August 1920 haben die Mächte der Entente und die mit ihr alliierten Staaten (Italien, Japan, Belgien, Griechenland, Polen, Portugal, Rumänien, das Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen, Hedschas, Tschechoslowakei und Armenien), einerseits, und die Regierung des Osmanischen Reiches, andererseits, in der Stadt Sevres (Frankreich) der Friedensvertrag von Sevres unterschrieben. Nach diesem Vertrag verlor die Türkei die Kontrolle über Syrien, Mesopotamien, Palästina, Hedschas (jetzt Saudi-Arabien), Ägypten, Zypern, Marokko, Tunesien und Libyen. Der türkische Kontinentalbesitz in Europa (Ostthrakien und Edirne (Adrianopel), Halbinsel Gallipoli und die Insel im Ägäischen Meer (ausgenommen den Archipel Dodekanes) wurden an Griechenland übergeben. Außerdem bekam Griechenland einige Territorien in Kleinasien – Smyrna (heute Izmir) und die Umgebung. Es soll auch darauf hingewiesen werden, dass Konstantinopel, Bosphorus und die Schwarzmeerengen zu entmilitarisierten Zonen erklärt und unter internationale Verwaltung gestellt wurden. Gemäß dem Friedensvertrag von Sevres wurde Armenien als ein „freier und unabhängiger Staat“ von

der Türkei anerkannt. Die Türkei und Armenien erklärten ihre Bereitschaft, sich in Fragen der Grenzregelungen in den Provinzen Van, Bitlis, Erzurum und Trapezunt dem amerikanischen Präsidenten Woodrow Wilson zu unterwerfen und dessen Bedingungen des Zugangs Armeniens zum Schwarzen Meer (über Batum) anzunehmen. Dreienhalb Monate später, am 22. November 1920 fasste Präsident Wilson seinen schiedsrichterlichen Beschluss über die territoriale Abgrenzung Armeniens und der Türkei, der, mit den Unterschriften des Präsidenten, des Staatssekretärs und dem Großen Siegel der USA bestätigt, zu einem Bestandteil der inneren Gesetzgebung der USA wurde und aus diesem Grund keiner Ratifizierung mehr bedarf. Wir möchten den Leser daran erinnern, dass dieser Beschluss des US-Präsidenten Woodrow Wilson ausschließlich Armenien und das armenische Volk betrifft. Auf einer unter der Leitung von Präsident Wilson gezeichneten Landkarte wurde die Fläche der armenischen Territorien vermerkt, die die Türkei Armenien zurückgeben musste. Diese betrug 40.000 Quadratmeilen (über 90.000 Quadratkilometer) in vier Provinzen: in Erzurum – 40.000 km², in Van – 20.000 km², in Trapezunt und Bitlis – je 15.000 km². Später wird der britische Premier Lloyd George in seinen Memoiren schreiben: „Aber der ruhelose Geist Woodrow Wilsons war nicht so schwach wie sein Körper, in dem das Leben nur so vor sich hin glimmte. Als die Alliierten Mächte sich an die Ausarbeitung der Bedingungen des Friedensvertrags mit der Türkei ohne amerikanische Teilnahme machten, kam zu unserer Verwunderung ein langes Schreiben an, das vom gelähmten, aber immer noch unbändigen Idealisten aus dem Weißen Haus diktiert worden war, ein Schreiben, welches demonstrierte, dass sein Interesse gegenüber der unterdrückten christlichen Bevölkerung des Türkischen Reiches nicht im geringsten nachgelassen hat“. Dieses Schreiben bestätigte die offizielle Position der USA zur Regelung der Armenischen Frage. „Es unterliegt keinem Zweifel, dass die Regierung der Vereinigten Staaten ein wahrhaftes Interesse an dem Plan hat, der Armenien betrifft, und die Regierung ist überzeugt, dass die zivilisierte Welt ein wohlwollendes Verhalten gegenüber diesem Land erwartet und das auch verlangt“. Abschließend wird darauf hingewiesen, dass am 20. Juli 1920 der Rat des Sultans in Konstantinopel einstimmig (mit einer Ausnahme) die Unterzeichnung des Friedensvertrages beschlossen hat. Am 10. August hat die Türkei den Friedensvertrag von Sevres offiziell

unterzeichnet und dadurch ihre Verantwortung für das Genozid an den Armeniern anerkannt. Es sei an dieser Stelle daran erinnert, dass der Schiedsrichterbeschluss des Präsidenten der USA am 20. November 1920 gefällt wurde. In ihm wurde festgelegt, dass „von der persischen Grenze süd-westlich der Stadt Kotur wird die Grenzlinie Armeniens durch eine massive natürliche Anhöhe (Platte) bestimmt, die südlich des Van-Sees und süd-westlich der armenischen Städte Bitlis und MuA verläuft. Durch diese Grenzlinie bleiben der ganze Sandschak Hakkari, fast die Hälfte der Provinz Van und fast der ganze Sandschak Siirt Bestandteil des türkischen Staates“. Die Armenische Republik, zu der damals auch die Territorien der Gebiete Kars und Nachitschewan innerhalb der russisch-türkischen Grenze vor dem Krieg gehörten, wuchs um 40.000 Quadratmeilen an, was in etwa der Hälfte der Gesamtfläche der Provinzen Van, Bitlis, Erzurum und Trapezunt entsprach. Nach amerikanischen Berechnungen machte das ca. 40% des Territoriums des historischen Armenien im Ottomanischen Reich aus.

Gerechtigkeitshalber sei darauf hingewiesen, dass am 29. November 1920 die Armenische Sozialistische Sowjetrepublik gegründet wurde. Jedoch hat diese Tatsache weder den Friedensvertrag von Sevres, noch den Schiedsrichterbeschluss des US-Präsidenten Woodrow Wilson aufgehoben, die bis heute leider nicht umgesetzt worden sind.

Nun wollen wir von historischen Ereignissen am Anfang des 20. Jahrhunderts zu den heutigen Gegebenheiten übergehen. Am 23. November 2011 entschuldigte sich der türkische Ministerpräsident Recep Tayyip Erdoğan im Namen des türkischen Staates für Massaker im überwiegend kurdisch-alevitisch besiedelten Gebiet Dersim in der zweiten Hälfte der 1930-er Jahre. Die eigentliche Schuld für diese Massaker trägt nach seinen Worten die Republikanische Volkspartei (CRP), die damals die einzige politische Partei des Landes war. Der türkische Ministerpräsident rief ihren heutigen Vorsitzenden auf, sich im Namen der Partei für die Tragödie in jenen Jahren zu entschuldigen. „Soll ich mich entschuldigen oder Sie (gemeint ist der Vorsitzende der CRP Kemal Kılıçdaroğlu – A. G.)? Wenn es notwendig ist, im Namen des Staates um Entschuldigung zu bitten, und wenn es diese Möglichkeit gibt, so kann ich das tun, und ich entschuldige mich. Wenn sich aber jemand im Namen der Republikanischen Volkspartei entschuldigen sollte, dann sind Sie es, weil Sie aus Dersim stammen. Sie sagten, es sei für Sie eine Ehre aus Dersim

gebürtig zu sein. Nun bewahren Sie Ihre Ehre“, - sagte Erdoğan im Laufe der Parteiversammlung. Das war die erste offizielle Entschuldigung im Namen der türkischen Regierung für die Massaker von 1936-1939, als im Osten des Landes, in der Stadt Dersim, die heute Tunceli heißt, Tausende von Menschen getötet wurden. Es ist sehr wichtig, dass Erdoğan damit der Forderung des Vorsitzenden der CRP Kemal Kılıçdaroğlu, die Türkei habe der Vergangenheit ins Gesicht sehen müssen, Folge geleistet hat. Im Zusammenhang mit Erdoğan's Entschuldigung und anschließenden Aktionen von Kılıçdaroğlu gelangt der Turkologe und Redakteur der Wochenzeitung „The California Courier“ Harut Sassounian zu recht interessanten Schlussfolgerungen. So schreibt er in der elektronischen Ausgabe von Kurdishcenter.ru vom 06. Januar 2012: „Beim aufmerksamen Studium der Äußerungen des Ministerpräsidenten fallen sofort schreckliche Ähnlichkeiten mit der Leugnung des Genozids an den Armeniern seitens der Türkischen Republik auf. Diese Ähnlichkeit besteht in dem Bestreben: 1) die Zahl der Opfer unter den Kurden von einigen Dutzend Tausenden auf 13.800 zu reduzieren; 2) die Pogrome der Kurden als „Morde“ oder „Vorfälle“ zu betrachten; 3) für einen Teil der Schuld an „Morden“ eher eine oppositionelle Partei und nicht den türkischen Staat verantwortlich zu machen; 4) den Nachkommen der Opfer keinerlei Entschädigung anzubieten“.

Es ist bemerkenswert, dass unsere Landsleute, denen es 1915 durch ein Wunder gelungen war heil davonzukommen, in den Bergen von Dersim Zuflucht und Schutz der Anführer der dortigen alevitischen Stämmen finden konnten. Um sich vor Verfolgungen gegen die Christen zu retten, bevorzugten die Armenier zum Alevismus zu konvertieren, dessen Vertreter nicht nur von Türken, sondern auch von sunnitischen Kurden verfolgt wurden. Diese auf den ersten Blick seltsame Wahl gab den Armeniern die Möglichkeit, ein abgesondertes Leben zu führen und darauf zu hoffen, dass sie unter bestimmten Umständen wieder zu ihren armenischen Wurzeln zurückkehren könnten. In diesem Zusammenhang möchten wir an eine analytische Sendung von Erkam Tufan erinnern, in der der türkische Schriftsteller Cafer Solgun mit einer bemerkenswerte Erklärung machte. Nach Angaben der Informationsportals „Ermenihaber.am“ wies er u. a. darauf hin, dass die Armenier von Dersim (heute Tunceli) nach 1915 von den dortigen Aleviten und Kurden assimiliert wurden. Ferner berichtete Solgun, ein Historiker namens

Andranik hätte Dersim bereist und seine Beobachtungen in einem Buch mit dem Titel „Dersim“ veröffentlicht. In diesem Buch wird behauptet, dass 20 % der Bevölkerung von Dersim Armenier seien. Cafer Solgun erinnerte auch an die Worte des Abgeordneten der Partei der Nationalistischen Bewegung der Türkei Yusuf Halaçoğlu darüber, dass alle diejenigen, die sich in Dersim für Kurden oder Aleviten ausgeben, in der Tat Armenier sind. Solgun äußert sein Bedauern darüber, dass der Historiker Halaçoğlu so ein ungereimtes Zeug von sich geben konnte. „Heute sind viele Kurden von der Echtheit ihrer nationalen Identität überzeugt, jedoch ist es in vielen Fällen beunruhigend, dass nicht alle Bescheid über ihre echte Identität wissen. Armenier, die schon immer unter uns lebten, verheimlichten dem Staat die Tatsache, dass sie Armenier sind. Armenische Herkunft rief viele Probleme hervor“, - unterstrich Solgun.

Erdoğan's Äußerungen über die Massaker in Dersim riefen die Worte des bekannten türkischen Historikers Taner Akçam in Erinnerung, der jegliche Diskussionen in der Türkei, die auf die Verleugnung des Genozids an den Armeniern abzielen, für unsinnig hält. So erklärte Taner Akçam in einem Interview der türkischen Zeitung „Zaman“: „Der bekannte Rechtswissenschaftler Raphael Lemkin führte den Terminus „Genozid“ in Gebrauch, indem er sich eben auf die Ereignisse von 1915 stützte. In der Türkei wissen das nur wenige. In seinen Memoiren schreibt Lemkin, dass er diesen Terminus in Umlauf gebracht hat, um darüber zu erzählen, was den Armeniern zugestoßen war. Und nach alledem diskutieren wir darüber, ob es ein Genozid gegeben habe. Ist das nicht etwas sonderbar? Ich bin der Meinung, das man keine Zeit für derartige Diskussionen verlieren sollte. Jene Kreise in der Türkei, welche unter Missbrauch des Informationsmangels in der Bevölkerung (der Türkei – A. G.) die Ereignisse von 1915 leugnen, sind nur bestrebt sinnlose Diskussionen zu entfachen... Im Jahre 1928 hat der türkische Generalstab ein Buch über Menschenverluste während des Ersten Weltkrieges veröffentlicht. Nach Angaben des Generalstabs wurden in dieser Zeit 800.000 Armenier und 200.000 Griechen getötet. Dabei sind in dieser Zahl diejenigen, die nach 1918 durch Folgen der Pogrome, durch Hunger und Krankheiten gestorben sind, gar nicht vertreten. Wenn man alles summiert, so kann man sagen, dass die Zahl der Opfer 1 Million erreicht“.

Es ist an dieser Stelle angebracht, an die Äußerungen des Kolumnisten der renommierten türkischen Zeitung „Milliyet“ Hasan Cemal zu erinnern. Als Enkelkind eines der Hauptorganisatoren des armenischen Genozids im Osmanischen Reich Ahmed Cemal-Pascha war er zunächst Verfechter der offiziellen türkischen Politik der Verleugnung. Mit der Zeit revidierte er seine Ansichten und wurde zum Anhänger der Anerkennung des Genozids. Am 31. März 2007 nahm Hasan Cemal an der Konferenz „Von Der Zor bis Zizernakaberd“, die von der Allarmenischen Wohltätigkeitsunion organisiert wurde. Neben der Rednerbühne saßen der bekannte armenische Historiker Richard Hovhannisyan und Pamela Steiner, Enkelin des amerikanischen Botschafters in der Türkei in den Jahren des Genozids Henry Morgenthau. Seine Eindrücke von dieser Konferenz veröffentlichte Hasan Cemal in einem Artikel in „Milliyet“ mit dem Titel „Was sagt Cemal's Enkelsohn“. Dort erzählt er, wie er beim Betreten des Zuschauerraums einen der Teilnehmer fragen hörte, warum man den Enkelsohn eines Menschen eingeladen habe, der ihre Vorfahren ermordet hätte. „Für mich wird der Abend hier nicht angenehm sein, aber ich muss Ihnen sagen, dass ich Grüße aus Anatolien für Sie mitgebracht habe. Unsere Wurzeln entspringen den gleichen Quellen. Ich kenne Ihren Schmerz und ich teile ihn mit Ihnen. Ich bin hierher gekommen, um meine Hand der armenischen Jugend zu reichen. Natürlich wird man den Schmerz nicht vergessen. Aber wir dürfen nicht zulassen, dass Schmerz und Leiden den Weg versperren, der zur Versöhnung führt“, - schreibt Hasan Cemal.

Ein Jahr später besuchte Hasan Cemal die Gedenkstätte für die Opfer des Genozids an den Armeniern in Zizernakaberd, wo er Stellung bezog, indem er sagte: „Das Genozid an den Armeniern zu verleugnen, bedeutet ein Mittäter dieses Verbrechens gegen die Menschlichkeit zu sein“. Im Jahre 2012 schrieb er das Buch „1915: Genozid an den Armeniern“, in dem er die allmähliche Entwicklung seiner Position darstellte, die mit der Leugnung des Genozids begann, aber später mit dessen öffentlicher Anerkennung endete. Und die Tatsache, dass dieses Buch nach seinem Erscheinen eine noch nie dagewesene Aufmerksamkeit in der türkischen Presse hervorrief und äußerst populär beim türkischsprachigen Leser wurde, lässt hoffen, dass türkische Bürger gewillt sind, die Wahrheit über ihre Geschichte, über die Ereignisse vom

Ende des XIX. – Anfang des XX. Jahrhunderts zu erfahren. Dabei müssen wir unser Augenmerk auch auf die Mitteilung des türkischen Journalisten Yavuz Baydar richten, der in seinem Twitter das Erscheinen des Buches bekannt gegeben und einen Auszug daraus gebracht hat, in dem Hasan Cemal eine Äußerung seines Großvaters zitiert, die dieser im Jahre 1919 in München gemacht hat: „Die Armenier in der Türkei waren von der Russophilie befallen und die Türken mussten sie töten, damit die am Leben gebliebenen Armenier auf Russland verzichten. Eben aus diesem Grund ist der Völkermord an den Armeniern passiert“.

Es sei hervorgehoben, dass es in den letzten Jahrzehnten zweifellos Veränderungen in der türkischen Gesellschaft bezüglich der Einschätzung der eigenen Geschichte und des Genozids an den Armeniern 1915-1923 im Osmanischen Reich gegeben hat. Viele interessante Meinungen zu diesem Thema zeugen davon. So stellt der bekannte türkische Journalist, Publizist, Kolumnist der Zeitung „Today's Zaman“ und Analyst der Zeitung „Radikal“ Orhan Kemal Cengiz in seinen Veröffentlichungen viele Fragen: „Was hindert die Türkei, reinen Tisch mit der Vergangenheit zu machen? Warum fällt es den Türken so schwer, darüber zu reden, was in ihrem Land vor fast einem Jahrhundert passiert ist? Warum fällt es den Amerikanern relativ leicht, über Sklaverei und Massenmorden an den Indianern zu sprechen? Warum fällt es anderen Nationen leicht, darüber zu sprechen, was sie in den von ihnen kolonisierten Ländern angestellt haben, während die Türken aus ihrem Verhältnis zu den Armeniern in Vergangenheit ein riesiges Tabuthema gemacht haben? Was ist der Grund dafür, dass der türkische Fall anders ist als alle anderen?“ ([analitika.at.ua>news/orkar_Kemal_dzengir_cho...](http://analitika.at.ua/news/orkar_Kemal_dzengir_cho...)). Diese von ihm gestellten Fragen beantwortet er selbst, indem er schreibt: „Das, was sich in der Türkei 1915 zugetragen hat, ist nicht einfach eine Gräueltat aus der Vergangenheit, wie im Falle der Amerikaner und Europäer. Das Geschehene wird im Zentrum der türkischen nationalen Identität aufbewahrt und das ist ein Wissen, welches in den dunkelsten Ecken des nationalen Unterbewusstseins leben muss, um den Status quo beizubehalten. Der Kampf gegen die Vergangenheit bedeutet nicht nur Angst vor Angesicht zu Angesicht mit den schändlichen Handlungen der Vergangenheit konfrontiert zu werden, nicht nur fehlende Bereitschaft zum Zeugen des Scheiterns von zahlreichen nationalen Mythen und Tabus zu werden. Das bedeutet auch Infragestellung der nationalen

Identität der Gründer der Türkischen Republik, des türkischen Unabhängigkeitskrieges, der Modernisierung, der Vergangenheit des Osmanischen Reiches und vieler anderer Dinge... Es wird viel Zeit in Anspruch nehmen, bis wir uns voll und ganz der Bedeutung der Massenmorde an den Nichtmuslimen und deren Vertreibung aus Anatolien im Jahre 1915 bewusst werden können. Solange der Prozess der Demokratisierung in der Türkei andauert, hoffe ich, dass wir uns häufiger mit unserer Vergangenheit und Gegenwart konfrontieren werden. Die Türkei und die Türken müssen sich mit jeder einzelnen Komponente ihrer Identität auseinandersetzen, um deren ungesunde Elemente los zu werden. Die Konfrontation der Türkei mit der eigenen Vergangenheit ist nicht nur für die Feststellung der Gerechtigkeit für die Opfer der Verbrechen notwendig, sondern auch dafür, dass die Türken ihre wahre Identität finden und diese von Illusionen und Fesseln befreien können, eine Identität, die sich weiter entwickeln und realitätsnäher werden sollte. Erst dann werden wir frei sein.“ Gegen diesen Standpunkt des türkischen Publizisten sind kaum Einwendungen vorzubringen.

Zurückkehrend zum Problem der Zweckmäßigkeit der Teilnahme der Delegation der Nationalversammlung Armeniens an der bevorstehenden Parlamentarischen Versammlung der OSZE, möchte ich an eine Unterredung mit dem Sonderbeauftragten der Parlamentarischen Versammlung der OSZE für Südkaukasus João Soares erinnern. Der ehemalige Vorsitzende der PV der OSZE, der leidenschaftlich die Meinung vertritt, dass es keine Alternative für die weitere Integration der Staaten des Südkaukasus mit der Europäischen Union gibt, reagierte trotzdem verständnisvoll und mitfühlend auf unsere Besorgnis in Bezug darauf, dass die Türkei und Aserbaidschan mehrmalige Aufrufe der führenden Politiker der EU zur Aufhebung der Blockade ihrer Grenzen zu Armenien unverhohlen ignorieren, und dies in einer Zeit, als die Regierungen dieser Länder ihre Entschiedenheit zum EU-Beitritt bekunden. João Soares würdigte die dem Staat dienliche Politik des armenischen Präsidenten Serzh Sargsyan in der Frage der Paraphierung der armenisch-türkischen Protokolle („Protokoll über die Herstellung diplomatischer Beziehungen zwischen den beiden Ländern“ und „Protokoll über die Entwicklung der bilateralen Beziehungen“), die zu einer wahrhaftigen Demonstration des Pflichtbewusstseins und Mutes seitens des armenischen Staatsoberhauptes wurde, eines Staatsmannes, der die

Interessen einer stabilen Welt nicht nur im Südkaukasus, sondern auch weit über dessen Grenzen hinaus, über seine persönlichen politischen Interessen gestellt hat. Er scheute nicht die Gefahr, von vielen Hunderttausenden Auslandsarmeniern missverstanden zu werden, die fern ihrer historischen Heimat (Ost- und Westarmenien) leben müssen. Diese unsere Landsleute sind Nachfahren jener Armenier, die durch ein Wunder das Genozid überlebt und als Augenzeugen der Ereignisse am Anfang des XX. Jahrhunderts die tragische Geschichte ihres Volkes von Generation zu Generation überliefert haben. Ich hoffe, dass João Soares die Traditionen seines Vaters, des großen Europäers Mário Soares, der selbstlos gegen die Salazar-Diktatur kämpfte und zweimal zum Präsidenten und zum Premierminister Portugals gewählt wurde, fortsetzen wird und in der bevorstehenden Tagung der PV der OSZE in Istanbul die Frage der Unzulässigkeit der Blockade Armeniens durch die Türkei und Aserbaidzhan besonders scharf stellen wird.

Was die geopolitische Wahl Armeniens anbelangt - der Abschluss eines Assoziierungsabkommens mit der Europäischen Union oder lieber der Beitritt zu dem von Russland, Belarus und Kasachstan gegründeten Gemeinsamen Wirtschaftsraum und später zur Eurasischen Union - so hat allein das armenische Volk über diese schicksalhafte Wahl zu entscheiden, ohne jeglichen Druck und auch ohne Vorsager von außen. Die weltweite Wirtschafts- und Finanzkrise hat leider auch die ernsthafte Verwundbarkeit vieler EU-Mitgliedsländer deutlich gemacht. In einem Interview den Euronews am 22. April 2011 hat Mário Soares auf die Frage des Korrespondenten „Was sind das für Monster, die die EU und damit auch Portugal bedrohen?“ geantwortet: „Vor allem ist das die Dominanz der Wirtschaft und der Geschäfte über der Politik. Das ist eine Tragödie für alle Mitgliedsländer. Ich glaube, dass die EU gegenwärtig in ihrer schwersten Krise steckt. Die Märkte spielen verrückt, und jene, die die Märkte regieren, nenne ich „Monster“, und das ist in der Tat so. Das sind wahrhaftige Monster. Niemand weiß, woher sie kommen und was sie wollen. Man weiß nur, dass sie es aufs Geld abgesehen haben. Sie greifen den Euro an und die Wirtschaft der Länder wie Griechenland, Irland, Portugal u. a. Das ist aber äußerst gefährlich, weil es in Europa an Geschlossenheit mangelt. Wenn die Länder, die Geld haben, wie etwa Deutschland und Frau Merkel, glauben, dass sie die anderen europäischen Länder herumkommandieren und sie eindeutschen können, dann

haben sie sich getäuscht“. Ich glaube, dass auch Sie die Worte des weisen Patriarchen der europäischen Politik zu würdigen wissen, umso mehr, dass die Krisenerscheinungen in Europa nach wie vor präsent sind. So erklärte der EU-Wirtschafts- und Währungskommissar Olli Rehn im Zusammenhang mit der Lage der Wirtschaft in der Eurozone erst vor kurzem : „In diesem Jahr schrumpfte die BIP aller EU-Länder um insgesamt 0,1 % und in der Ländern der Euro-Zone um 0,4%. Dabei stehen vier von fünf größten Wirtschaften der Euro-Zone – Frankreich, Spanien, Italien und Niederlande – vor dem Eintritt in die Rezessionsphase. Kritisch bewertet hat Europa dadurch kaum Chancen, die schwerste Krise des Arbeitsmarktes meistern zu können. Nach Einschätzungen der Europäischen Kommission wird sich die Arbeitslosigkeit in den Ländern der Eurozone gegen Ende 2013 bei 12% einpendeln und im nächsten Jahr diese Marke sogar überschreiten.“

Der Tagesordnungspunkt „Helsinki plus 40“ der Jahrestagung der PA der OSZE in Istanbul erinnert an die Ereignisse vom 1. August 1975, als Staatsoberhäupter von 35 Ländern in der finnischen Hauptstadt Helsinki die Schlussakte der Konferenz für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa unterzeichnet haben. Die Geschichte berichtet uns über leidenschaftliche Debatten um Prinzipien des „ersten Korbes“ der Schlussakte – der „Deklaration der Prinzipien, von denen sich die Staaten in ihren gegenseitigen Beziehungen leiten lassen“ (ferner „Deklaration“). Es hat sich schon längst die Meinung gefestigt, dass die Deklaration ein kommentiertes Verzeichnis von folgenden 10 Prinzipien darstellte: Souveräne Gleichheit, Achtung der Souveränität innewohnenden Rechte; Enthaltung von der Androhung oder Anwendung der Gewalt; Unverletzlichkeit der Grenzen; Territoriale Integrität der Staaten; Friedliche Regelung von Streitfällen; Nichteinmischung in innere Angelegenheiten; Achtung der Menschenrechte und Grundfreiheiten, einschließlich der Gedanken-, Gewissens-, Religions- oder Überzeugungsfreiheit; Gleichberechtigung und Selbstbestimmung der Völker; Zusammenarbeit zwischen den Staaten; Erfüllung völkerrechtlicher Verpflichtungen nach Treu und Glauben. Dieses Verzeichnis ist ein einzigartiges Dokument, weil in ihm zwei Positionen vereinigt sind, die einander strikt widersprechen – die der UdSSR und die der westlichen Länder. Es gab zwei wichtige Widerspruchsgruppen. Die erste war durch sinngemäße Unterschiede zwischen dem Prinzip der Unverletzlichkeit der

Grenzen und dem Recht der Völker auf Selbstbestimmung bedingt. Es ist bemerkenswert, dass die Sowjetunion auf dem ersten Prinzip (Unverletzlichkeit der Grenzen) bestand, indem sie auf die Festigung der Nachkriegsgrenzen in Europa abzielte. Auf dem zweiten Prinzip bestanden westliche Länder, weil sie dadurch grundsätzliche Möglichkeit der Wiedervereinigung Deutschlands mittels freier Willensäußerung der Bevölkerung der DDR und der BRD verankern wollten. Westliche Politiker waren der Ansicht, dass diese Auslegung dem Prinzip der Unverletzlichkeit der Grenzen nicht widersprach, weil sie die Unverletzlichkeit als Unzulässigkeit der Gewaltanwendung bei der Veränderung der Grenzen verstanden. Jedoch war Unverletzlichkeit nicht mit Unveränderlichkeit, gleichzusetzen, und nach der Wiedervereinigung Deutschlands im Jahre 1990 wurde der politische und rechtliche Prozess der Vereinigung als voll und ganz mit dem Geist und dem Buchstaben der Schlussakte von Helsinki übereinstimmend anerkannt. Aus diesem Standpunkt aus bedarf es einer enorm großen Phantasie, um an der Unerschütterlichkeit der politischen und rechtlichen Korrektheit der Entscheidung zu zweifeln, die am 20. Februar 1988 in der außerordentlichen Sitzung des Rates der Volksdeputierten des Autonomen Gebiets Berg-Karabach getroffen wurde. In dieser Sitzung des Rates wurde in voller Übereinstimmung mit der damals geltenden Verfassung der UdSSR ein Beschluss gefasst, und auf Grund dieses Beschlusses wandte sich der Gebietsrat an den Obersten Sowjet Aserbaidschans mit der Bitte um den Austritt aus Aserbaidshan, an den Obersten Sowjet Armeniens mit der Bitte um die Aufnahme und an den Obersten Sowjet der UdSSR mit der Bitte, dem Anliegen des Rates stattzugeben.

Die zweite Gruppe der sinngemäßen Unterschiede der Deklaration betraf das Verhältnis zwischen dem Prinzip der territorialen Integrität und dem Prinzip der Selbstbestimmung der Völker. Das erste Prinzip bekräftigte die territoriale Integrität aller Unterzeichnerstaaten, einschließlich derer, in denen separatistische Tendenzen bekannt waren (Großbritannien, Jugoslawien, UdSSR, Spanien, Frankreich, Kanada). Das Prinzip der Selbstbestimmung der Völker entsprach vollständig dem Standpunkt Woodrow Wilsons, der noch Anfang des XX. Jahrhunderts sich für die Gründung von unabhängigen Nationalstaaten und damit für die praktische Umsetzung des Rechts der Völker auf Selbstbestimmung einsetzte. Anfang der 90-er Jahre, als der Separatismus in Jugoslawien

seinen Höhepunkt erreichte, fühlten sich europäische Länder nicht verpflichtet, ihm Einhalt zu gebieten, und Jugoslawien ihrerseits konnte an die Schlussakte von Helsinki nicht appellieren auf Grund seiner schroffen Politik, die den Völkern das Recht auf Selbstbestimmung abstritt. Seltsamerweise war diese Toleranz, die die europäischen Länder im Falle der Gründung von unabhängigen Staaten auf dem Balkan an den Tag legten, nicht auch in Bezug auf Bergkarabach zu beobachten. Um Klarheit zu verschaffen, möchten wir darauf hinweisen, dass dem besagten Beschluss des Gebietsrates der Volksdeputierten von Bergkarabach Gewalteskalation seitens Aserbaidschans folgte. Es kam zu Pogromen und Massenmorden an den Armeniern in aserbaidshanischen Städten, die Hunderte von Kilometern entfernt von Bergkarabach liegen – Sumgait, Baku, Kirovabad, Schamchor, und später in ganz Aserbaidshan. Es gab Hunderte Tote, Tausende und aber Tausende Menschen wurden verwundet. Im Ergebnis dieser blutigen Verbrechen wurden etwa 450.000 Armenier aus aserbaidshanischen Städten und Dörfern sowie auch aus Bergkarabach zu Flüchtlingen. Jene tragischen Ereignisse sind durch zahlreiche Zeugenaussagen belegt. Ich denke dabei an Erinnerungen des Verdienten Testfliegers der UdSSR Hovhannes Yeritsyan, der damals die Hauptverwaltung für Zivilluftfahrt Armeniens leitete und der einzige sowjetische Flieger war, der auch noch den wissenschaftlichen Grad eines Doktors der Psychologie hatte. Während der armenischen Pogrome in Baku vom 13. bis zum 20. Januar 1990 wurden Flüge armenischer Piloten nach Baku von staatlichen Stellen Aserbaidschans verboten. Erst nach der direkten Anweisung des Ministers für Zivilluftfahrt der UdSSR Boris Panyukov erklärte sich die aserbaidshanische Seite bereit, ein Flugzeug aus Jerewan landen zu lassen unter der Bedingung, dass an dessen Steuer Chef der armenischen Zivilluftfahrtbehörde persönlich sitzen würde. Und so musste Hovhannes Yeritsyan mehrmals am Tag Baku ansteuern, um von dort Kinder, Frauen und alte Leute auszufliegen. Während seines ersten Rückfluges dachte Yeritsyan, dass er als Psychologe in den Fluggastraum gehen solle, um die Menschen dort zu beruhigen und ihnen Mut zu machen. Als er aber in die Augen jener stehenden und sitzenden armenischen Frauen, Kinder und alten Leute sah, konnte er kein Wort aussprechen. Der zweite Pilot erzählte später, dass der Kapitän in die Kabine zurückkehrte, sich an der Steuersäule festklammerte und sie nicht mehr

aus der Hand gab, den ganzen Flug über schwieg er und nur die Tränen, die aus den Augen dieses furchtlosen Menschen flossen, verrieten wie es ihm zu Mute ist. Auch heute kann Hovhannes Yeritsyan nicht ohne große Aufregung an jene besorgniserregenden Tage zurückdenken. Hier muss man auch gerechtigkeitshalber erwähnen, dass im Flughafen Baku alle Flüge aus und nach Jerewan unter persönlicher Kontrolle des Leiters der aserbajdschanischen Zivilluftfahrtbehörde V. G. Sadachly abgefertigt wurden. Ich konnte mich wie kein anderer in den Gemütszustand unserer Flieger einfühlen, weil auch ich in jenen Tagen als amtierender Oberbürgermeister der armenischen Hauptstadt die Flüchtlinge aus Baku im Flughafen von Jerewan in Empfang nehmen durfte und auch jetzt noch nicht ohne zu schauern an diese Tage denken kann. Nach den tragischen Ereignissen in den Jahren 1988-1990 hat die gemeinsame Sitzung des Gebietsrates der Volksdeputierten von Bergkarabach und des Shahumyan-Kreisrates die Republik Bergkarabach innerhalb der Grenzen des ehemaligen Autonomen Gebiets Bergkarabach und des Shahumyan ausgerufen. Somit wurde das Recht ausgeübt, welches in der damals geltenden sowjetischen Gesetzgebung verankert war, genauer gesagt im Gesetz der UdSSR vom 3. April 1990 „Über die Regelung der Fragen des Austritts einer Unionsrepublik aus der UdSSR“, welches nationalen Autonomien das Recht gab, im Falle des Austritts einer Unionsrepublik aus der UdSSR selbständig über den eigenen staatsrechtlichen Status zu entscheiden. Hier sei daran erinnert, dass am 30. August 1991 der Oberste Sowjet Aserbajdschans die Deklaration „Über die Wiederherstellung der staatlichen Unabhängigkeit der Aserbajdschanischen Republik“ angenommen hatte.

Auch in diesem Fall entspricht die Entscheidung der verfassungsmäßig gewählten Organe des Autonomen Gebietes Bergkarabach vollumfänglich dem Prinzip der territorialen Integrität der Staaten (hier ist die UdSSR gemeint), weil am 2. September 1991, als die Republik Bergkarabach ausgerufen wurde, von der Regierung Bergkarabachs keine Erklärung über den Austritt aus der UdSSR abgegeben wurde. Das Prinzip der Selbstbestimmung der Völker aus der Schlussakte von Helsinki wurde ja bei dieser Entscheidung der Regierung Bergkarabachs ohnehin gewahrt.

Wir hoffen, dass die bevorstehende Tagung der PV der OSZE sich nicht als ein Forum entpuppt, in dem nur politische Lobreden auf die

Schlussakte von Helsinki zu hören sein werden, sondern sich zu einer ernsthaften Tribüne entwickeln wird für die kritische Auseinandersetzung mit den Gründen für Doppelstandards bei der Umsetzung der Schlussakte von Helsinki. Nur in diesem Fall können wir hoffen, dass unsere Kollegen aus europäischen Ländern die Tatsache der Nichtanerkennung der Unabhängigkeit der Republik Bergkarabach durch ihre Staaten auch selbstkritisch behandeln werden.

Was die endgültige Normalisierung der Beziehungen zwischen Armenien und Aserbaidschan betrifft, so ist sie nur unter der Bedingung der Mitgliedschaft unserer beiden Länder in der Eurasischen Union möglich. Armenien sollte als erste diese politische Entscheidung treffen, weil es auf unserem Planeten kein anderes Volk gibt, welches uns, den Armeniern, von seinem Geist her verwandter wäre als das russische Volk.

Das erwartete Assoziierungsabkommen mit der EU wird leider nicht zur Lösung der komplexen Probleme beitragen, die von der aserbaidshanischen Seite gemacht werden und auf die die EU überhaupt nicht reagiert. Auch seitens der PV der OSZE gibt es keinerlei Reaktionen. Es ist doch nichts anderes, als eine Herausforderung für diese angesehene internationale Organisation, dass der aserbaidshanische Präsident Ilham Alijev beim offiziellen Empfang anlässlich des Nationalfeiertages Aserbaidschans – Tages der Republik am 28. Mai 2013 erklären durfte, Aserbaidschan werde auch in Zukunft Armenien von allen internationalen Projekten isolieren. „Diese Taktik und diese Politik bringen ihre Früchte... Jährlich verlassen 80.000 bis 100.000 Menschen dieses Land. Sie verlassen es für immer. In diesem Land verstärken sich Tendenzen der Entvölkerung, es lässt sich eine demographische Krise beobachten. Was die wirtschaftliche Wiedergeburt anbelangt, so existieren hier überhaupt keine Perspektiven. Dort herrscht absolute Stagnation“, - verkündete das aserbaidshanische Staatsoberhaupt voller Schadenfreude. Es geht hier nicht darum, dass in seiner Einschätzung der Lage in Armenien Ilham Alijev seine innigsten Wünsche als angebliche Realität darstellen möchte, sondern darum, dass der aserbaidshanische Präsident am Vorabend der Tagung der PV der OSZE in Istanbul mit der Tagesordnung „Helsinki plus 40“ de facto erklärt, er pfeife auf den Prinzipiendekalog, eine der Grundsäulen der Schlussakte von Helsinki. Das bedeutet, dass wir hier eine unverhohlene Entweihung der eigentlichen Idee, des Wesens der bevorstehenden Tagung in Istanbul seitens der

aserbaidshanischen Staatsführung beobachten. Warum die Politiker von der Halbinsel Apscheron ihre türkischen Kollegen und Gönner in so eine peinliche Lage bringen, ist Gegenstand eines anderen Aufsatzes.

Ich möchte am Ende meiner Ausführungen wieder den türkischen Journalisten, Publizisten und Historiker Orhan Kemal Cengiz zitieren, der in „Today's Zaman“ geschrieben hat: „Wenn wir tatsächlich Selbstbewusstsein hätten, hätten wir nichts aus unserer Vergangenheit geleugnet, sondern hätten mit Stolz das christliche und das muslimische Wesen unseres Landes akzeptiert. Wir hätten nicht versucht, Istanbul zu lieben und gleichzeitig seine Vergangenheit abzustreiten. Unsere Liebe wäre nicht einer brutalen Liebe ähnlich, so wie ein Mann rein physisch eine Frau liebt. Wenn wir ehrlicher wären, hätten wir mehr Kenntnisse über unsere Herkunft und die Vergangenheit, und alles wäre wieder an der richtigen Stelle. Wir hätten nicht die Mörder für Helden und die Helden für Verräter gehalten“... Bedauerlicherweise ist das alles in der modernen türkischen Gesellschaft immer noch nicht vorhanden, und aus diesem Grund liegt vor der Delegation der armenischen Parlamentarier ein schwerer Weg nach Istanbul.

ARTASHES GEGHAMYAN,

*Abgeordneter der Nationalversammlung von der Republikanischen
Partei Armeniens, Leiter der ständigen Delegation der
Nationalversammlung Armeniens in der Parlamentarischen
Versammlung der OSZE, Vorsitzender der Partei „Nationale Einheit“
und der gesellschaftlichen Organisation „Nördliche Perspektive“*

PREFACIO

En el novísimo período de su historia, el pueblo armenio por las veleidades del destino se ha encontrado más de una vez en la vorágine de las crueles guerras mundiales, habiendo sufrido además pérdidas enormes. Por suerte, en años providenciales para nuestro pueblo en el prosencio de la política mundial se encontraban en verdad auténticos titanes de la política mundial como Woodrow Wilson y Lloyd George, quienes, para compensar al pueblo la pérdida de la patria y de los enormes daños sufridos durante el genocidio, deseaban restaurar la estatalidad armenia en las tierras históricas de los armenios - en Bitlis, Erzurum, Van, Kars... Por desgracia, el genocidio de armenios en el Imperio Otomano, por ellos condenado al ser conscientes de esta terrible tragedia, no es reconocido a nivel estatal en muchos países. Además, se han emprendido tentativas de poner en duda el derecho de los pueblos de Armenia y Nagorno Karabaj a la libre determinación en su territorio ancestral...

A finales del siglo XX, los armenios, junto con otros países miembros de la OSCE, acogieron con beneplácito la unificación de Alemania en un solo Estado, así como la formación de nuevos Estados en los Balcanes. Sin embargo, al pueblo de Nagorno Karabaj, que declaró un Estado soberano en plena conformidad con la letra y el espíritu del Acta Final de Helsinki y ansía vivir una vida tranquila y digna, propia de los países democráticos, tratan de privarle de esta posibilidad de la forma que sea, impidiéndole conocer la alegría de la Libertad y la Independencia.

Hoy, en Estambul se abre la sesión de la Asamblea Parlamentaria de la OSCE, cuyo orden del día es la cuestión de "Helsinki más 40".

Por supuesto, es extraño, por no decir paradójico, el hecho mismo que la sesión con tal orden del día se celebre en Turquía, el país que desde hace más de veinte años tiene a Armenia en el punto de mira del

bloqueo, un país que hizo fracasar la decisión, conforme a su responsabilidad geopolítica, del presidente de la República de Armenia Serzh Sargsyan profundamente considerada y orientada a la normalización de las relaciones con Ankara. Turquía, junto con Azerbaiyán aplica una política que niega el espíritu mismo y los objetivos de Helsinki, una política que también está acompañada de provocaciones y una propaganda militarista, armenófoba por parte de Bakú...

La historia nos ha enseñado a los armenios a mirar el mundo con franqueza, con una conciencia pura, y así resistimos todas las amenazas y desafíos. Un indicio de lo que se ha dicho es el hecho de que a pesar de todas las injusticias y las profundas heridas causadas a los armenios por Turquía, la Asamblea Nacional de Armenia envía en comisión de servicio a Estambul a sus delegados plenipotenciarios, no para cualquier objetivo conspirativo sino para aconsejarse junto a sus colegas europeos, euroasiáticos y estadounidenses con sinceridad y abiertamente sobre las vías alternativas de los callejones sin salida que ahora obstan la realización de los principios y las ideas emanadas del Acta Final de Helsinki.

Estos y otros problemas inquietan al jefe de la delegación de la Asamblea Nacional de Armenia en la Asamblea Parlamentaria de la OSCE, Artashés Geghamyan, que presenta a los lectores sus reflexiones bajo el título “Camino difícil a Estambul”.

EMANVEL MANUKYAN,
CATEDRÁTICO

ARTASHÉS GEGHAMYAN: CAMINO DIFÍCIL A ESTAMBUL

Del 29 de junio al 3 de julio de 2013, en Estambul, se celebrará la 22ª sesión anual de la Asamblea Parlamentaria de la OSCE. La delegación de la Asamblea Nacional de Armenia a la AP de la OSCE se enfrentó a una difícil elección.

Por un lado, no tenemos derecho a boicotear la invitación de una organización tan respetada, como es la AP de la OSCE, especialmente en un momento en que, en gran medida debido a los esfuerzos del Grupo de Minsk de la OSCE, Azerbaiyán durante veinte años se abstiene de propiciar amplias acciones militares contra la independiente República de Nagorno Karabaj (RNK). Y esto a pesar del hecho de que en los últimos 4-5 años, Azerbaiyán ha comprado material militar, y de carácter ofensivo por valor superior a 12 mil millones de dólares.

Para ser justos, observamos que en los políticos de Bakú ejercen un fuerte efecto aleccionador la pertenencia de Armenia a la Organización del Tratado de Seguridad Colectiva (OTSC) y la excelente formación de combate de los soldados del ejército de autodefensa de Nagorno Karabaj y las fuerzas armadas de Armenia. Aquí es conveniente recordar que el Comandante en Jefe de nuestras Fuerzas Armadas es el Presidente de la República de Armenia, Serzh Sargsyan, quien en los años 1989-1993 dirigió el Comité de Defensa de las fuerzas victoriosas de la RNK.

Por otro lado, tenemos que decidir hasta qué punto es moral viajar a Turquía - un país cuyas autoridades desde hace 98 años no reconocen el genocidio armenio perpetrado en el Imperio Otomano de 1915 a 1923. ¿Es moral ir a un país cuyas autoridades a principios del siglo XX sometieron a tan trágica suerte al pueblo armenio? Lo dijo en su mensaje el Presidente de la RA, Serge Sarkisian, el 24 de abril de este año en el Día de Conmemoración de las Víctimas del Genocidio Armenio: “Uno de los

pueblos más antiguos y autóctonos de la región fue exterminado en su casa y en el camino a la deportación. Uno de los pueblos más antiguos y autóctonos de la región, a causa del primer genocidio del siglo XX, se privó de los valores espirituales y culturales acumulados durante miles de años que, siendo nacionales armenios (como obras de arte y logros de la civilización) tenían también un significado universal. Uno de los pueblos más antiguos y autóctonos de la región a causa del genocidio se vio privado de los valores materiales acumulados durante miles de años que fueron apropiados por el Estado turco y su población. Uno de los pueblos más antiguos y autóctonos de la región a causa del genocidio se vio privado de la oportunidad y el derecho a vivir en su tierra patria...”

Antes de decidir participar en la sesión de Estambul, tenemos que aclararnos: ¿bendecirán el viaje de la delegación de parlamentarios de Armenia a Estambul el Patriarca Supremo y Catolicós de Todos los Armenios Karekín II y el Catolicós de la Gran Casa de Cilicia Aram I? El 24 de abril de 2013 emitieron una declaración conjunta que dice lo siguiente: “Junto con los bienes en Armenia occidental y Cilicia que estaban bajo el poder del Imperio Otomano, en otras partes de Turquía, los armenios perdieron asimismo cuanto pertenecía a la iglesia - los templos, santuarios, centros religiosos, educativos y de caridad, jachkar o cruces de piedras, manuscritos, iconos y más obras de gran valor cultural y religiosa. Todo lo que pertenecía al pueblo armenio deportado sometido al genocidio y la violencia, fue apropiado por el Estado turco, bajo pretexto de tratarse de “propiedades abandonadas”...

Además de estas apreciaciones llenas de dolor y condena vienen a la memoria, asimismo, otros acontecimientos. El 24 de abril de este año en el centro de Estambul, en la plaza Taksim, se reunieron unos cientos de personas para honrar la memoria de los armenios víctimas del genocidio de 1915 a 1923. La ceremonia de luto fue organizada por representantes de la iniciativa turca “Di basta al racismo y el nazismo” (DurDe). Los oradores hablaron abiertamente del “genocidio de los armenios”. Los manifestantes eran principalmente turcos, incluidos musulmanes devotos. Vino a la memoria también la declaración del primer ministro de Turquía Recep Tayyip Erdogan del 16 de marzo de 2010 a la televisión británica BBC. Respondiendo a la pregunta del corresponsal de la BBC acerca de la adopción por parte de los parlamentos de varios países de la resolución sobre el genocidio armenio en el Imperio Otomano, dijo que

en Turquía viven 170.000 armenios, de los cuales sólo 70 mil tienen ciudadanía local. Mañana, si es necesario, “yo voy a decir a estos cien mil, con los que contamos ahora, que abandonen nuestro país porque no son mis ciudadanos y no me veo en la obligación de mantenerlos en mi país”, - dijo Erdogan. Más tarde, el primer ministro turco dijo que sus declaraciones fueron distorsionadas por los medios de comunicación extranjeros, pero hizo hincapié en que no iba a disculparse por ellas ya que habían sido malinterpretadas.

Involuntariamente recordé también extractos de una entrevista del Embajador de Polonia en Armenia Zdzislaw Raczynski. En la entrevista con la AI REGNUM el 2 de mayo de este año, en respuesta a una pregunta sobre el rumbo de la política exterior de Armenia, dijo en particular: “A muchos, la UE se les presenta como una nueva forma de imperio en el sentido positivo de la palabra. Atribuimos un significado negativo a la palabra imperio, pero en vano. Los Imperios han hecho una enorme contribución al desarrollo de países y regiones enteras. Incluso en el Imperio Otomano, teniendo en cuenta, por supuesto, los trágicos acontecimientos de 1915, la cultura armenia y los negocios de los armenios se desarrollaban incesantemente. No todo es tan simple...” ¿Es desconocimiento absoluto de la historia del pueblo armenio o tergiversación intencional? ¿Acaso el embajador no sabe nada de los asesinatos masivos de armenios en el Imperio Otomano en los años 1894-1896 que costaron la vida a cientos de miles de armenios en todo el territorio del Imperio Otomano? ¿Ya se ha olvidado la masacre en Sasún en el otoño y el invierno de 1895, la masacre en Estambul y en el área de Van? ¿Acaso están echadas en olvido por las autoridades turcas que organizaron una serie de asesinatos en masa de armenios en Armenia Occidental, el este de Turquía: Erzincan, Erzurum (pequeña patria de mis abuelos), Gumasane, Bayburt, Urfa y Bitlis? ¿Acaso bajo la “enorme contribución al desarrollo de regiones enteras” seguramente Zdzislaw Raczynski entiende los resultados de la masacre sangrienta de armenios en los años 1894-1896? Recordemos al embajador de la Polonia amistosa, que según el testimonio del misionero luterano Johannes Lepsius, quien se encontraba en aquel momento en Turquía, utilizando neutralmente fuentes alemanes y otras recopiló una trágica estadística: 88.243 hombres muertos, 546.000 personas destruidas, 456 ciudades y pueblos armenios saqueados, 649 iglesias y monasterios profanados, 328 iglesias convertidas en mezquitas...

Esa declaración imprudente del Embajador de Polonia me ha dado una lástima particular, ya que a los nobles pueblos armenio y polaco les unen centenarios lazos de amistad.

En relación a eso, me gustaría citar la honoraria revista polaca “Echo Polskie”, cuya redacción ha dedicado una edición especial a Armenia y al pueblo armenio. He aquí algunos extractos de esta publicación: “No se puede por menos que expresar condolencias al pueblo al que trataron de destruir totalmente, el que en un plazo breve vivió sufrimientos desconocidos para cualquiera de los nueve círculos del infierno de Dante, el que sin embargo no se desanimó y camina con valentía al encuentro con el misterioso futuro. Uno no puede sino saludar al pueblo a quien las tropas rusas liberaron del cautiverio turco las mejores partes de su tierra patria: Van, Mush, Bitlis, Erzurum... Los polacos ven en los armenios a un pueblo hermano. Los armenios comenzaron a establecerse en la tierra polaca poco después de la caída del Reino de Cilicia (1375), y los caballeros armenios ya en la corte del rey Jagiello (o Ladislao Jaguelón - Gran Duque de Lituania, el fundador de la dinastía de Jagiellonian en Polonia, el rey polaco desde 1386) gozaron de gran autoridad. Ellos trajeron consigo grandes riquezas, una cultura europea, adoptada durante muchas generaciones desde los cruzados y la enorme experiencia de combate. Esta experiencia fue útil a Polonia muy pronto. Cerca de Grünwald en 1410, ante los ojos de Jagiello y Vitautas (o Vitautas - Gran Duque de Lituania desde 1392) - bajo las banderas de Zindorma de Mashkovits, hombro con hombro con Zawisza el Negro, Povala de Tacheva, Lis de Targoviska y otros caballeros polacos de renombre, lucharon con los alemanes, los antepasados de las figuras polaco-armenias de hoy: Abragamovich, Teodorovitch, Krishtafovich y no humillaron la vieja gloria militar armenia. Desde entonces y hasta la fecha los armenios son un componente destacado en el imaginario nacional polaco, sin fundirse con él por completo, pero constituyendo una parte orgánica inseparable. Polonia y Armenia han sufrido devastaciones y masacres, igualmente inhumanas. Por eso un polaco y un armenio bien se entienden. Las mismas heridas sangran el pecho, las mismas lágrimas fluyen de sus ojos. Al armenio junta al polaco el dolor común... Por eso es que “Echo Polskie” dedica un número especial a Armenia” (Polacos y armenios. - Armianskiy vestnik, 6 de marzo de 1916, N 6, 1-2 p.).

Es totalmente incomprensible el subtexto de las palabras del embajador acerca de los Estados responsables por la seguridad de Armenia en 1920. Así, Zdzislaw Raczynski pregunta: “En el año 1920, ¿quién fue el garante de la seguridad de Armenia y cómo terminó?”. Me veo obligado a volver a los hechos históricos. Así, el 10 de agosto de 1920 en Sèvres (Francia) con los países de la Entente y Estados Unidos a ella (Italia, Japón, Bélgica, Grecia, Polonia, Portugal, Rumania, el Reino de los Serbios, Croatas y Eslovenos, Heyaz, Checoslovaquia y Armenia), por una parte, y el Gobierno del Imperio Otomano - por otra parte, se firmó el Tratado de Paz de Sèvres. De acuerdo con el Tratado de Sèvres Turquía estaba perdiendo el control de Siria, Mesopotamia, Palestina, Heyaz (hoy Arabia Saudita), Egipto, Chipre, Marruecos, Túnez y Libia. Las posesiones turcas en Europa continental (Tracia Oriental y Edirne (Andrinópolis), Gallipoli y las islas del Egeo (con la excepción de las islas del Dodecaneso) pasaban a Grecia. Grecia recibió unos territorios en Asia Menor (Esmirna, ahora Izmir) y sus alrededores. Constantinopla y el área de los estrechos del Mar Negro se declararon zona desmilitarizada y pasaban a administración internacional.

Según el Tratado de Sèvres, Turquía reconoció a Armenia como un “Estado libre e independiente”. Turquía y Armenia acordaron someterse al presidente de Estados Unidos Woodrow Wilson para un arbitraje de las fronteras dentro de los vilayatos Van, Bitlis, Erzurum y Trabzon y aceptar sus términos y condiciones en materia de acceso de Armenia al mar Negro (vía Batum). Pasados tres meses y medio, el 22 de noviembre de 1920 se emitió el laudo arbitral del presidente de EE.UU. Woodrow Wilson sobre la demarcación territorial de Armenia y Turquía, refrendado por el presidente, el secretario de Estado y certificado por el Gran Sello de los Estados Unidos y por lo tanto pasando a formar parte de la legislación interna de EE.UU. que no requiere ratificación. A propósito, el laudo arbitral del presidente de EE.UU., Woodrow Wilson, se refiere sólo a los armenios y Armenia. En el mapa, trazado bajo la dirección de Woodrow Wilson, se marca el tamaño de los territorios armenios restituidos por Turquía a Armenia. Eran 40 mil millas cuadradas (más de 90 mil kilómetros cuadrados): de Erzurum - 40 mil, de Van - 20 mil, de las provincias de Bitlis y Trabzon, por 15 mil kilómetros cuadrados respectivamente. Transcurridos varios años, en sus memorias, el primer ministro británico Lloyd George escribió: “Pero el espíritu inquieto de Woodrow

Wilson no era tan débil como su cuerpo donde la vida apenas vibraba. Cuando las potencias aliadas comenzaron a elaborar las condiciones del tratado de paz con Turquía sin la participación de Estados Unidos, para nuestra sorpresa, llegó un mensaje largo, dictado por el paralizado pero indomable idealista de la Casa Blanca, un mensaje que indica que su interés por la población cristiana oprimida del Imperio Otomano en absoluto se había debilitado”. Este mensaje confirmaba la posición oficial de los Estados Unidos para resolver la cuestión armenia: “En el verdadero interés del gobierno de los Estados Unidos por el plan sobre Armenia no caben dudas, y el gobierno está convencido de que el mundo civilizado espera y exige las relaciones más benevolentes con este país”.

En conclusión notemos, que el 20 de julio de 1920 en Constantinopla, el Consejo del Sultán en pleno solo con una excepción, votó a favor de la firma de un tratado de paz, y el 10 de agosto, Turquía firmó oficialmente el Tratado de Paz de Sèvres, reconociendo así su responsabilidad en el genocidio armenio. Recordemos que el laudo arbitral del presidente de EE.UU. se emitió el 20 de noviembre de 1920. Según el mismo, se establecía que “desde la frontera persa al suroeste de la ciudad de Kotur la línea fronteriza de Armenia está definida por una masiva barrera natural de gran altura, que se extiende al sur del lago Van y el suroeste de las ciudades armenias de Bitlis y Mush. Esta frontera deja como parte del Estado turco, toda la provincia Hakkari o cerca de la mitad del vilayato de Van y casi todo el sanjacado Siirt”. La República de Armenia, que entonces incluía los territorios de Najicheván y la región de Kars dentro de la frontera ruso-turca de preguerra, recibió un incremento igual aproximadamente a la mitad de los vilayetos de Van, Bitlis, Erzurum y Trabzon, con una superficie total de 40.000 millas cuadradas. Según las estimaciones de los Estados Unidos esto representaba alrededor del 40 por ciento del territorio de la Armenia histórica en el Imperio Otomano.

El 29 de noviembre de 1920 se creó la República Socialista Soviética de Armenia, pero el mismo hecho de su formación no revocó la decisión del Tratado de Paz de Sèvres ni el laudo arbitral del presidente de EE.UU., Woodrow Wilson, que, por desgracia, no se han aplicado hasta la fecha.

De los acontecimientos históricos del siglo XX, pasemos a las realidades de hoy en día. Así, el 23 de noviembre de 2011 el primer minis-

tro Recep Tayyip Erdogan, en nombre del Estado turco se disculpó por las masacres cometidas en la región predominantemente kurdo-alauita de Dersim en la segunda mitad de la década de 1930. El verdadero culpable de la masacre fue, según sus palabras, el Partido Republicano del Pueblo (PRP), que en aquellos años era, por lo general, el único partido político en el país. El primer ministro de Turquía exhortó a su actual líder a disculparse en nombre del PRP por la tragedia de aquellos años. “¿Soy yo quien debe disculpas, o usted (es decir, el líder del PRP Kemal Kılıçdaroğlu – A.G.)? Si es necesario pedir disculpas en nombre del Estado, y si es posible, yo lo puedo hacer, y me disculpo. Pero si a alguien le hace falta pedir disculpas en nombre del PRP, es Ud., porque es de Dersim. Usted dijo que es un honor para Ud. ser de Dersim. Pues proteja su honor”, - dijo Erdogan durante una reunión del partido.

Fue la primera disculpa oficial en nombre del gobierno turco por la muerte de miles de personas en el este del país, en la ciudad de Dersim, ahora conocido como Tunceli, en el período 1936-1939. Es muy importante por lo tanto que Erdogan respondiera a las demandas del líder del PRP Kılıçdaroğlu al hecho de que Turquía tiene que enfrentar su pasado. En relación con la declaración de Erdogan y las reacciones de Kılıçdaroğlu, el turcólogo Harut Sassounian, editor de “California courier” ha presentado conclusiones muy interesantes. Así, en la edición electrónica de *Kurdishcenter.ru* del 6 de enero 2012, escribe: “Al estudiar atentamente las declaraciones del premiere (Erdogan – A.G.) sobre las masacres de Dersim, uno no puede ignorar las terribles similitudes con la negación del Genocidio Armenio por la República de Turquía. La similitud radica en el esfuerzo por: 1) reducir el número de víctimas entre los kurdos de decenas de miles a 13.800; 2) considerar las masacres de kurdos como “asesinatos” o “incidentes”; 3) endosar una parte de la culpa por “asesinatos” más bien sobre el partido político de oposición, que sobre el Estado turco; 4) no ofrecer ningún tipo de compensación a los herederos de las víctimas.

Notemos que aquellos de nuestros compatriotas que en 1915 lograron sobrevivir milagrosamente, han encontrado en las montañas de Dersim el refugio y el patrocinio de los líderes de clanes locales alauitas. Con el fin de escapar de la persecución de los cristianos, los armenios preferían abrazar el alauismo, cuyos seguidores eran perseguidos no sólo por los turcos, sino también los kurdos sunitas. Esta extraña

elección, a primera vista permitía a los armenios llevar una vida aislada con la esperanza de que, bajo ciertas circunstancias, podrían volver a sus raíces armenias.

En uno de los programas de análisis de Erkam Tufan, el escritor turco Jafar Solgun hizo una declaración sorprendente. En particular, señaló que después de 1915 los armenios de Dersim (Tunceli ahora) se asimilaron con los kurdos locales y alauitas, informó el sitio web de noticias “*Ermenihaber.am*”. Según él, en 1900, un historiador con el nombre de Andranik recorrió Dersim y expuso sus observaciones en el libro titulado “Dersim”. El libro señala que el 20 por ciento de la población local de Dersim son armenios. Jafar Solgun también recordó las palabras del líder del Partido de Movimiento Nacionalista de Turquía, Yusuf Khalachoglu, que todo el que se presenta kurdo o alauita en Dersim es armenio. Solgun lamentó que el historiador Khalachoglu pudiera expresar semejante absurdo. “Hoy en día, muchos kurdos creen en la verdad de su identidad nacional; sin embargo, en muchos casos, la preocupación es que no todos son conscientes de su verdadera identidad. Los armenios que viven desde siempre entre nosotros ocultaban al gobierno su condición de armenios. El origen armenio causaba varios problemas”, - dijo Solgun.

Las declaraciones de Erdogan sobre las masacres en Dersim han resucitado en la memoria las palabras del famoso historiador turco Taner Akcam, que cree sin sentido todo el debate en Turquía destinado a negar el genocidio armenio. En una entrevista al periódico turco “Zaman” dijo: “El famoso jurista Raphael Lemkin acuñó el término “genocidio” basándose precisamente en los acontecimientos de 1915. En Turquía, pocos saben de ello. En sus memorias escribió que Lemkin implantó el término para describir lo que había sucedido a los armenios. Y luego discutimos si hubo genocidio. ¿No les parece extraño? Pienso que no vale la pena perder el tiempo en estas discusiones. Los círculos en Turquía que niegan los hechos de 1915 aprovechando la falta de información del pueblo (turco - A. G.) desean promover discusiones inútiles... En 1928, el Estado Mayor turco publicó un libro sobre las pérdidas humanas durante la Primera Guerra Mundial. De acuerdo a la información del Estado Mayor, en aquel tiempo murieron alrededor de 800.000 armenios y 200.000 griegos. Esta cifra no incluye a las personas que murieron a causa de las matanzas, el hambre y la enfermedad después de 1918. Resumiendo, podemos decir que el número de víctimas alcanza hasta 1 millón”.

Aquí es imposible pasar por alto las declaraciones del comentarista de la edición autorizada turca “*Milliyet*” Hasan Cemal. Él, nieto de uno de los principales organizadores del genocidio armenio en el Imperio Otomano Djemal Ahmed Pasha, en un principio apoyó la política oficial de Ankara en la negación del genocidio armenio. Con el tiempo, sin embargo, cambió su punto de vista y se convirtió en un partidario del reconocimiento del Genocidio Armenio. El escritor turco participó en un evento organizado por la Unión General Armenia de Beneficencia. El 31 de marzo de 2007 Hasan Cemal tomó parte en la conferencia “De Der Zor a Tsitsernakaberd”. En las gradas se encontraba el famoso historiador armenio Richard Hovannisian y la nieta del embajador de EE.UU. en Turquía durante el Genocidio Armenio, Henry Morgenthau, Pamela Steiner. Sus impresiones de la conferencia Hasan Cemal las publicó en el “*Milliyet*”, bajo el título “¿Qué dirá el nieto de Cemal?”. Hasan Cemal, dijo, que entrando en la sala, oyó a uno de los participantes preguntar por qué habían invitado al nieto del hombre que había matado a sus abuelos. “Para mí, la noche será desagradable, pero debo decir que les he traído saludos de Anatolia. Nuestras raíces se extienden a las mismas fuentes. Conozco vuestro dolor, lo comparto. He venido aquí para echar una mano a los jóvenes armenios. El dolor, por supuesto, no se olvidará. Sin embargo, no podemos dejar que el dolor y la angustia cierren el camino que conduce a la reconciliación”, - dijo Hasan Cemal.

Pasado un año, en 2008, Hasan Cemal visitó el memorial de las víctimas del genocidio armenio en Ereván, donde articuló su posición, diciendo: “Negar el genocidio armenio significa ser cómplice de ese crimen contra la humanidad”. En 2012, escribió el libro “1915. Genocidio Armenio”, en el que describe la evolución de su posición, que comenzó con la negación del genocidio pero terminó con su reconocimiento público. Y el hecho de que después de la publicación el libro provocara un auge sin precedente en la prensa turca y se hiciera muy popular entre los lectores de habla turca, infunde esperanzas de que los ciudadanos de Turquía quieren saber la verdad acerca de su historia, los acontecimientos de finales del XIX y principios del siglo XX. En este caso, hay que prestar atención a la comunicación del periodista turco Yavuz Baydar, que también en su twitter anunció el lanzamiento del libro de Hasan Cemal, citando un extracto del mismo: “Los armenios en Turquía fueron infectados por la rusofilia y los turcos tuvieron que matarlos para que los

sobrevivientes rechazaran a Rusia. Justamente por eso fue perpetrado el genocidio de los armenios”- menciona Hasan Cemal las palabras de su abuelo, pronunciadas en 1919 en Munich”.

Cabe señalar que en las últimas décadas, por supuesto, se han producido cambios en la sociedad turca en la evaluación de su pasado histórico y del genocidio armenio de 1915-1923 en el Imperio Otomano. Hay muchas opiniones interesantes sobre el tema. Así, el prominente periodista, publicista turco, columnista de “Today’s Zaman”, analista del periódico “Radikal”, Orhan Kemal Cengiz, en sus publicaciones repetidamente se hacía preguntas como: “¿Qué es lo que impide el reconocimiento del pasado a Turquía? ¿Por qué a los turcos les es tan difícil hablar de lo ocurrido en su país hace casi un siglo? ¿Por qué a los estadounidenses les es relativamente fácil hablar de la esclavitud y las masacres de indios? ¿Por qué a las otras naciones les es fácil hablar de lo que han hecho en otros países que colonizaron, mientras que los turcos impusieron un enorme tabú en las cuestiones de su pasado con los armenios? ¿Cuál es la razón por la cual el caso turco es diferente de todos los demás?” (*analitika.at.ua>news/orkar_Kemal_dzengir_cho...*). En respuesta a las preguntas que él mismo hace, Orhan Kemal Cengiz escribe: “Lo que sucedió en Turquía en 1915, no es sólo un crimen del pasado, como en el caso de los estadounidenses y los europeos. El incidente se instala en el centro de la identidad nacional turca - es algo que debe vivir en los rincones más oscuros de la subconsciencia nacional con el fin de mantener el status quo. La lucha con el pasado no es sólo el miedo de hacer frente a las acciones vergonzosas de otro tiempo, la falta de preparación para presenciar el colapso de muchos mitos y tabúes nacionales. Significa poner en duda la identidad nacional de los fundadores de la República de Turquía, la guerra de independencia turca, la modernización, el pasado del Imperio Otomano y muchas otras cuestiones... Se requerirá mucho tiempo hasta que lleguemos a la plena comprensión del sentido de las masacres y la expulsión de los no musulmanes de Anatolia en 1915.

Sin embargo, siempre y cuando el proceso de democratización en Turquía continúe, espero que seamos más propensos a enfrentar nuestro pasado y nuestra realidad. Turquía y los turcos tendrán que examinar cada componente de su identidad con el fin de deshacerse de sus elementos no saludables. La oposición de Turquía a su pasado es necesaria no sólo para establecer la justicia para las víctimas que sufrieron estas atro-

ciudades, sino también para que los turcos puedan establecer su verdadera identidad y salvarla de las ilusiones y cadenas, la que puede evolucionar y acercarse más a la realidad. Ahí es cuando vamos a ser libres”. Es difícil de rebatir el dictamen del periodista turco.

Volviendo a la cuestión de la participación de la delegación armenia en la próxima Asamblea Parlamentaria de la OSCE, me vino a la memoria una conversación con el Representante Especial de la AP de la OSCE en el Cáucaso Sur, João Soares. Firme partidario de otra alternativa para promover la integración de la región del Cáucaso del Sur a la Unión Europea, el ex presidente de la AP de la OSCE, el Sr. Soares se refirió con comprensión y ansiedad a nuestras preocupaciones sobre el desprecio abierto de Turquía y Azerbaiyán a las reiteradas peticiones de los responsables de la Unión Europea del desbloqueo por estos países de la frontera con Armenia, y esto en un momento en que los líderes de estos países declaran su voluntad de adhesión a la Unión Europea. João Soares elogió altamente la habilidad política del presidente Serzh Sargsyan en la rúbrica de los protocolos entre Armenia y Turquía (el “Protocolo sobre el establecimiento de las relaciones diplomáticas entre los dos países” y el “Protocolo sobre el desarrollo de las relaciones bilaterales”), que en realidad fue una manifestación de una acción responsable y valiente del líder del Estado armenio, hombre de Estado que puso por encima de los intereses políticos personales los de una paz duradera no sólo en la región del Cáucaso meridional, sino también más allá de sus fronteras. Por otra parte, Serzh Sargsyan no tuvo miedo de ser mal interpretado por los cientos de miles de armenios en el extranjero atrapados fuera de su patria histórica (tanto Armenia Occidental como Oriental). Son descendientes de los armenios milagrosamente sobrevivientes del genocidio, que transmitieron de generación en generación la historia de su pueblo llena de páginas trágicas, los acontecimientos de principios del siglo XX, de los cuales fueron testigos oculares. Espero que João Soares continúe la tradición de su padre, el gran europeo que desinteresadamente luchó contra el régimen dictatorial de António de Oliveira Salazar, elegido dos veces Presidente y Primer Ministro de Portugal, Mário Soares, y en la próxima sesión de la AP de la OSCE en Estambul con especial urgencia planteará la cuestión de la inadmisibilidad del bloqueo de Armenia por Turquía y Azerbaiyán.

En cuanto a la opción geopolítica de Armenia – concluir un acuerdo de asociación con la Unión Europea o entrar en un espacio económico común, formado por Rusia, Bielorrusia y Kazajistán, y más tarde la Unión Euroasiática – es una cuestión providencial que el pueblo armenio tiene que decidir por sí mismo, sin presiones o consejos desde fuera.

Lamentablemente, la crisis financiera y económica mundial ha demostrado la gran vulnerabilidad de muchos países de la Unión Europea. En una entrevista con Euronews el 22 de abril 2011, respondiendo a la pregunta del corresponsal “¿Qué clase de monstruos son los que amenazan a la UE, incluido Portugal?”, el mismo Mário Soares dijo: “En primer lugar - es el predominio de la economía y los negocios sobre la política. Es una tragedia para cualquier país de este grupo de Estados. Creo que la UE se enfrenta ahora a una grave crisis. A los mercados y los responsables de los mercados, yo los llamo “monstruos”, y realmente es así. Son verdaderos monstruos. Nadie sabe de dónde vienen y qué es lo que quieren. Se sabe que quieren dinero, quieren debilitar el euro y suprimir la economía de algunos países como Grecia, Irlanda, Portugal y otros. Y esto es muy peligroso, especialmente cuando Europa carece de cohesión. Si los países que tienen el dinero, como es el caso de Alemania y la señora Merkel, creen que pueden mandar en el resto de Europa y reconstruirlo a la manera alemana, se equivocan gravemente”.

No cabe duda que las palabras del sabio patriarca de la política europea cuestan caro. Tanto más, cuanto que la crisis en Europa sigue. Recientemente, el comisario europeo de Política Económica, Olli Rehn, al hablar de la situación económica en la UE, dijo: “Este año, el PIB total de la UE se reducirá en un 0,1%, mientras que en la zona euro - en un 0,4%”. De las 5 mayores economías de la zona del euro 4 - Francia, España, Italia y los Países Bajos, entrarán en una recesión. Esto, sobre todo, no le da a Europa una oportunidad para superar la grave crisis en el mercado laboral. Según las estimaciones de la Comisión Europea, a finales de 2013 la tasa de desempleo en los países de la zona euro se fijará a nivel del 12%, y el próximo año, incluso superará esta barrera”.

Volviendo a la agenda de la próxima sesión anual de la AP de la OSCE de Estambul “Helsinki más 40”, sin querer vienen a la mente los sucesos del 1 de agosto de 1975, cuando los jefes de los 35 Estados en la capital finlandesa de Helsinki firmaron el Acta Final de la Conferencia sobre la Seguridad y la Cooperación en Europa. La historia nos habla de

las discusiones acaloradas sobre los principios de la “primera canasta” del Acta Final - la “Declaración de Principios, por los que los Estados Partes se guiarán en sus relaciones mutuas” (en adelante la Declaración). Desde hace tiempo se estableció el criterio de que la Declaración era una lista comentada de los siguientes 10 principios: la igualdad soberana y el respeto de los derechos inherentes a la soberanía, la no utilización de la fuerza o amenaza de la fuerza, la inviolabilidad de las fronteras, la integridad territorial de los Estados, el arreglo pacífico de las controversias, la no injerencia en los asuntos internos de los demás, el respeto de los derechos humanos y las libertades fundamentales, incluida la libertad de pensamiento, conciencia, religión y creencias, la igualdad y el derecho de los pueblos a la libre determinación y la cooperación entre los Estados, cumplimiento de buena fe de las obligaciones en virtud del derecho internacional. Esta lista de directrices es única, ya que incorpora las posiciones directamente opuestas de la URSS y los países occidentales. Los grupos más importantes de contradicciones fueron dos. El primero se definió por diferencias de sentido entre el principio de la inviolabilidad de las fronteras y el derecho de los pueblos a decidir por sí mismos su propio destino. Es de destacar que en el primero (la inviolabilidad de las fronteras) insistió la Unión Soviética, en referencia a la consolidación de las fronteras de la posguerra existentes en Europa. En el segundo – los países de Occidente, que querían asegurar la posibilidad fundamental de la unificación alemana en el futuro sobre la base de la libre voluntad de los alemanes de la RDA y la RFA. Según los políticos occidentales, tal enfoque no está en conflicto con el principio de la inviolabilidad de las fronteras, con la inviolabilidad entendida como modificación inaceptable por la fuerza. La inviolabilidad no significaba inmutabilidad y en 1990, cuando Alemania fue reunificada, el aspecto político y legal del proceso de integración fue reconocido en plena conformidad con la letra y el espíritu del acuerdo de Helsinki.

Desde este punto de vista, es necesario tener una gran imaginación para no contemplar la procedencia de la decisión política y legal, aprobada el 20 de febrero de 1988 en una sesión extraordinaria del Soviet de Diputados del Pueblo de la Región Autónoma de Nagorno Karabaj (RANK). Una y otra vez se recuerda que, en plena conformidad con la Constitución de la URSS, la sesión del Soviet de Diputados del Pueblo de la RANK aprobó una resolución que incluía una petición a los Soviets

Supremos de Azerbaiyán – para salir de su dominio-, de Armenia -para integrarse a ella- y de la URSS- para satisfacer esa solicitud.

El segundo grupo de diferencias en torno a la Declaración se refería a la correlación del principio de la integridad territorial de los Estados con el derecho de los pueblos a la libre determinación. El primero fijaba la integridad territorial de cada uno de los Estados firmantes del acta, incluidos los que tenían tendencias separatistas (Reino Unido, Yugoslavia, URSS, España, Italia, Francia, Canadá). El principio del derecho de los pueblos a la libre determinación es plenamente coherente con la comprensión de Woodrow Wilson, quien aún a principios del siglo XX, abogó por la creación de los Estados nacionales independientes, es decir, por la realización del derecho de los pueblos a la libre determinación. Por lo tanto, en los años 90, en condiciones de un fuerte aumento del separatismo en Yugoslavia, los países de Europa no se sentían comprometidos por la obligación de hacerle frente, y Yugoslavia no podía apelar al Acta Final de Helsinki para justificar su política estricta orientada a la negativa del derecho de los pueblos a la autodeterminación. Por alguna razón, esta actitud de tolerancia por parte de los países europeos, que tuvo lugar en el caso de la formación de Estados independientes en los Balcanes, no se ha visto en el caso de Nagorno Karabaj. Para mayor claridad, notemos que después de la mencionada decisión del Soviet Regional de Diputados del Pueblo de la RANK, siguió una escalada de la violencia por parte de Azerbaiyán. Comenzaron masacres y asesinatos en masa de armenios en las ciudades de Azerbaiyán situadas a cientos de kilómetros de la RANK - Sumgait, Bakú, Kirovobad, Shamkhor, y luego en todo Azerbaiyán, que dieron lugar a cientos de muertos y miles de heridos. Como resultado de las sangrientas atrocidades, alrededor de 450.000 armenios de las ciudades y pueblos de Azerbaiyán y Nagorno Karabaj se convirtieron en refugiados. Hay cientos de testimonios oculares de estos acontecimientos trágicos.

De la memoria no salen los recuerdos del piloto emérito de la URSS, en aquellos años, el Jefe del Departamento Central de Aviación Civil de Armenia, único de los pilotos activos de la Unión Soviética, doctor de ciencias psicológicas, Hovhannés Eritsyan. Cuando del 13 al 20 de enero de 1990 estallaron los pogromos armenios en Bakú, los líderes de Azerbaiyán prohibieron los vuelos de los pilotos armenios a Bakú. Y sólo por instrucciones directas del Ministro de Aviación Civil de la URSS

Boris Panyukov, Azerbaiyán se vio obligado a recibir el avión desde Ereván, a condición de que estuviera al volante del avión de pasajeros el Jefe del Departamento de Aviación Civil de Armenia. Y así el piloto emérito de la URSS varias veces al día voló a Bakú llevando desde allí a niños, mujeres y ancianos. Siendo piloto y además científico y psicólogo Hovhannés Eritsyán en el primer vuelo salió a hablar con los refugiados con la intención de calmarlos, animarlos un poco. Pero, mirándoles los ojos llenos de terror e intimidados de las mujeres, los ancianos y los niños armenios sentados y de pie, no pudo siquiera articular una palabra. Luego, como recordaba el copiloto de la tripulación, al haber regresado a la cabina, el capitán agarró el volante y no lo dejó durante todo el vuelo, él no dijo nada y sólo las lágrimas que fluyeron de los ojos de ese hombre valiente revelaban su estado de ánimo. Y ahora Hovhannés Eritsyán no puede recordar esos días alarmantes sin una fuerte emoción. Hay que decir que todos los vuelos en el aeropuerto de Bakú los recibía y los despedía el jefe del Departamento de Aviación Civil de Azerbaiyán V. G. Sadyhly. Yo como nadie comprendía el estado de ánimo de nuestros pilotos gloriosos. Siendo entonces alcalde de la ciudad de Ereván, yo mismo no podía recibir sin estremecimiento a los refugiados de Bakú en el aeropuerto de Ereván.

Después de los trágicos acontecimientos de los años 1988-1990 el 2 de septiembre de 1991 una sesión conjunta del Soviet Regional de Nagorno Karabaj y el Soviet de Diputados del Pueblo de la región de Shahumyan proclamó la República de Nagorno Karabaj (RNK) en las fronteras de la antigua RANK y la región de Shahumyan. Así se llevó a efecto, tal como se refleja en la legislación de la Unión Soviética, en particular, la Ley de la URSS de 3 de abril de 1990 “Sobre el reglamento de solución de las cuestiones relacionadas con la secesión de una república federada de la URSS”, que establece el derecho de las autonomías nacionales para decidir por sí mismas la cuestión de su estatus de Estado legal en el caso de la secesión de una república federada de la URSS. Cabe señalar que el 30 de agosto de 1991, el Soviet Supremo de Azerbaiyán adoptó la declaración “Sobre la restauración de la independencia estatal de la República de Azerbaiyán”.

También en este caso, la decisión de las autoridades constitucionalmente elegidas de la Región Autónoma de Nagorno Karabaj de la proclamación de la República de Nagorno Karabaj, una vez más, está en total

acuerdo con el principio de integridad territorial de los Estados (en este caso de la URSS), por cuanto proclamando la República de Nagorno Karabaj el 2 de septiembre de 1991, las autoridades de Nagorno Karabaj no declararon la secesión de la URSS. Aún más, esta decisión de las autoridades de Nagorno Karabaj fue aprobada en pleno cumplimiento del principio del Acta Final de Helsinki, el derecho de los pueblos a la libre determinación.

Ansío que la próxima sesión de la AP de la OSCE en Estambul no será un foro en el que suenen sólo brindis políticos al Acuerdo de Helsinki, sino que sea una plataforma autorizada donde haya una reevaluación crítica de las razones para utilizar dobles varas de medir en la aplicación de las disposiciones del Acta Final de Helsinki de la Conferencia sobre la Seguridad y la Cooperación en Europa. Sólo en este caso podemos esperar que nuestros colegas de los Estados europeos reaccionarán autocríticamente al hecho de que, hasta ahora, sus países no reconocieron la independencia de la República de Nagorno Karabaj.

En cuanto a la normalización definitiva de las relaciones entre Armenia y Azerbaiyán, sólo es posible bajo la condición de entrar nuestros países en la Unión Euroasiática. Por otra parte, esta decisión política debe primero adoptarla Armenia ya que no hay otra nación en el planeta, espiritualmente más afin a nosotros, los armenios, que el pueblo ruso.

El esperado Acuerdo de Asociación de Armenia con la UE, por desgracia, no va a resolver ninguno de los problemas complicados planteados por la parte azerbaiyana y a los que la UE no reacciona de ningún modo. Tampoco reacciona la AP de la OSCE. Después de todo, no es sino como un desafío a esta organización internacional el discurso del Presidente de Azerbaiyán, Ilham Aliyev, en la recepción oficial con motivo de la fiesta nacional de Azerbaiyán - Día de la República, el 28 de mayo de 2013. Entonces, declaró que Azerbaiyán debe seguir manteniendo a Armenia al margen de todos los proyectos internacionales. “Esta estrategia y esta política están dando sus frutos. Cada año ese país lo abandonan 80-100 mil personas. Lo dejan para siempre. En este país se agravan las tendencias de despoblación, se observa una crisis demográfica. En cuanto a la reactivación de la economía, no hay tales perspectivas en general. Allí se observa un estancamiento completo”, - se regodeaba el líder de Azerbaiyán. La cuestión aquí no es que hablando de Armenia, Ilham Aliyev da por real su deseo recóndito, sino el hecho de que el

Presidente de Azerbaiyán en vísperas de la sesión de la AP de la OSCE de Estambul con la agenda “Helsinki más 40”, en realidad llegó a decir que le importa un comino la “Declaración de principios por los que los Estados Partes se guiarán en sus relaciones mutuas”, que es uno de los pilares del Acta Final de Helsinki. Es decir, estamos asistiendo a una profanación flagrante de la propia idea, la esencia de la próxima sesión de Estambul por parte de los dirigentes de Azerbaiyán. Pero el por qué los políticos de Bakú ponen en una posición tan absurda a sus protectores-colegas turcos, es tema para otro artículo.

Quisiera concluir mis pensamientos citando reflexiones del mismo periodista, publicista e historiador turco Orhan Kemal Cengiz, que publicó en “Today’s Zaman”. He aquí lo que escribió: “Si tuviéramos mucha confianza en nosotros, entonces no habríamos negado nuestro pasado y con orgullo habríamos adoptado la naturaleza cristiana y musulmana de nuestro país. No trataríamos de amar a Estambul rechazando su pasado. Nuestro amor no sería un amor cruel, cuando un hombre ama a una mujer físicamente. Si fuéramos honestos, tendríamos un mayor conocimiento sobre nuestro origen y el pasado, y todo se pondría en su lugar. No habríamos tomado a los asesinos por héroes, y a los héroes por traidores”... Todo esto, lamentablemente, no está aún en la sociedad turca moderna y por eso a la delegación de parlamentarios de Armenia le espera un camino difícil a Estambul.

A. GEGHAMYAN

Miembro de la Asamblea Nacional del Partido Republicano de Armenia, Jefe de la Delegación Permanente de la Asamblea Nacional de Armenia en la Asamblea Parlamentaria de la OSCE, Presidente del partido “Unidad Nacional” y la ONG “Perspectiva del Norte”
(www.amiab.am)

ԱՐՏԱՇԵՍ ԳԵՂԱՄՅԱՆ

ԴԺՎԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԴԵՊ ՍՏԱՄԲՈՒԼ

ԳԻՐՔԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՆ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՊԿՏՈՐ
ԱՆՈՒՇԱԿԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆԸ ԵՎ ՊՐՈՖԵՍՈՐ ԷՄԱՆՎԵԼ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԸ

ՀԱՄԱԿԱՐԳԶԱՅԻՆ ՇԱՐԿԱԾՔԸ ԵՎ ԷԶԱԴՐՈՒՄԸ
ՄԱՐԻԱՄ ՊՈԴԳՈՍՅԱՆԻ

ԴԻԶԱՅՆԵՐ – ԷԶԱԴՐՈՂ՝ ՍԵՐԳԵՅ ԲԱԼԱՅԱՆՑ

ՇԱՊԻԿԻ ԶԵՎԱԿՈՐՈՒՄԸ ԱՐԱՄ ՌԻՈՒՏՅԱՆԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐ՝ Խ. ՔԱՐԱՈՒԴԼԱՆՅԱՆ, Զ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ,
Ա. ՍՄԲԱՏՅԱՆ, Հ. ՍԻՄՈՆՅԱՆ, Ա. ԶԱՐԽՅԱՆ, Բ. ՑԱՎԻԿՕԴՂՈՒ

АРТАШЕС ГЕГАМЯН

ТРУДНАЯ ДОРОГА В СТАМБУЛ

КНИГУ ПОДГОТОВИЛИ К ИЗДАНИЮ
ДОКТОР ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
АНУШАВАН ЗАКАРЯН И ПРОФЕССОР ЭМАНВЕЛ МАНУКЯН

КОМПЬЮТЕРНЫЙ НАБОР И ПАГИНАЦИЯ
МАРИАМ ПОГОСЯН

ДИЗАЙНЕР – ВЕРСТАЛЬЩИК СЕРГЕЙ БАЛАЯНЦ

ОФОРМЛЕНИЕ ОБЛОЖКИ АРАМ УРУТЯН

ПЕРЕВОДЧИКИ – Х. КАРАУХЛАНЯН, 3. КАЗАРЯН,
А. СМБАТЯН, А. СИМОНЯН, А. ЧАРХЧЯН, Б. ЦАВИКОГЛУ